д-р Атанас Орачев

Историческа информатика на Ахтопол/Αγαθώπολις

(предварителни материали)

Що е то историческа информатика (вместо въведение)
Част 1. Историческа география и палеогеография
1.1 Въведение в историческата география
1.2 Палеогеографски оглед на крайбрежието
1.3 Папийският, Ахтополският и Силистарският
горнокредни субаквали палеовулкани
1.4 Древните пясъчни коси и основните етапи
в хода на бреговата ивица през праисторическите епохи
Част 2. Историческа информатика
2.1 Писмени известия и епиграфски материали
2.2 Сфрагистични и нумизматични материали
2.3 Земетресения и последици
2.4 Сухоземни и морски карти
2.5 Етнографски и фолклорни материали
2.6 Крайбрежни хидроними и топоними
2.7 Селищна и пристанищна система
2.8 Археологическа карта на землището
2.9 Опит за исторически синтез (периодизация)
3. Индекси и библиография
3.1 Анотиран индекс на природните и културните забележителности
3.2. Анотиран индекс на имената и термините
3.3 Използвана литература

Сдружение “Черноморска Странджа”
Ахтопол, 2012 година

Що е то историческа информатика
(вместо въведение)

Историческата информатика е научна дисциплина, която се появи като програмна идея в резултат на бурното развитие на информационните технологии в последните десетилетия на изтеклото Второ християнско хилядолетие (виж *Clubb, Allen 1967, Shorter 1971, Swierenga 1974*; срв. *Harvey, Press 1996, Тодоров 2000, Бородкин, Владимиров, Юшин 2001, Burton 2002 et cit. lit.*). Следва да се знае, че в България това се случи през 80-те години на XX век под влияние на изследванията на проф. Мирослав Янакиев и благодарение на властовите позиции на проф. Александър Фол, които позволиха по линията на тогавашния *Комитет за наука* да стартира добре осигурения ресурсно проект *Машинен архив от извори за историята и културата на Тракия и траките*, наричан още и *Тракийско изворознание* (виж *Орачев 1988*).

През 1990 г. обаче неговият официален научен ръководител Александър Фол беше принуден да го прекрати, макар вече да беше станало ясно, че целта на тази бъдеща научна дисциплина е основополагаща за историческите изследвания. Междувременно проектът получи международни признания в областта на машинната обработка на старогръцки текстове (*глотометрия* по терминологията на големия български езиковед Мирослав Янакиев, неофициален научен ръководител на проекта), бяха сключени съответни договорености с американския проект *Ибикус*, *Института по компютърна лингвистика в Пиза*, *Ленинградското отделение на науките* и най-важното - започнаха да се подготвят съответни кадри. Те трябваше системно да издирват, да събират, да обработват и да поддържат в база данни налична информация, която да се предоставя за комплексни или частни анализи на региони, страни, периоди или заявени тематики. През 1985 г. беше разработен първият в света четириалфабетен (балкански) *EPROM*, старогръцките и старобългарските текстове "потекоха на екрана" в реален режим и в база данни беше структуриран масивът от старогръцки и средногръцки текстове на т.нар. Проект Ибикус. Той беше създаден от американския проф. Брунер и днес е известен като *Тезаурус на гръцкия език* (*TLG*). По проекти на *Атанас Орачев* и *Валери Русинов* програмистът *Станчо Станчев* разработи алгоритмите на първите програмни продукти за обработка на класически текстове и епиграфски материали. Сторени бяха и опити за количествени анализи на текстови масиви (*Rusinov, Oracev 1988; Орачев 1988, 2013: 23 сл. с пос.лит.*). Така глотометрията навлезе в античната тракийска история, като следваше идеите на проф. Мирослав Янакиев, чиито забележителни изследвания (*Основы теории орфографии* - 1963, *Глоттометрический подход к вопросу о близости славянских языков* - 1973, *Стилистиката и езиковото обучение* - 1977 и други - виж ги в *http://miryan.org*) са първопроходни не само за България и тепърва следва да се оценяват и от образователна, и от езиковедска, и от информационна гледна точка (*Иванов 1994*).

Тъкмо глотометрията позволи да се направи и първият български анализ на политическите програми през 1992 г. Онасловихме изследването *Кореният на дъба*, но то беше игнорирано от СДС и авторите бяха заклеймени, защото - наред с регистрираната извънредно ниска глаголна температура на програмите (= на нечетимост на текста), показа пора-

зителни езикови сходства на програмата на СДС с "радикалната" програма на БСП, която беше разработена от екипа на Ал. Лилов (*Орачев, Иванов, Янакиев 1992*).

Формулирана по горепосочения начин - *да се издирва, да се събира, да се обработва и да се поддържа в база данни и електронни архиви налична информация, която да се предоставя за комплексни или частни анализи на региони, страни, периоди или заявени тематики*, **целта** на *историческата информатика* изглежда ясна, но от тридесетгодишните си опити в областта на специализираните бази данни знам, защо тя беше, все още е и ще бъде изключително трудна за реализация. Трудна е, защото предпоставя изпълнението на множество научни задачи при това на фона на сравнително слабото владеене или пренебрежение на колегията спрямо съвременните информационни технологии. Все още липсват добри програми и за най-важното - обучението на съответни кадри, които да имат нужното информационно, статистическо, историческо и най-вече езиковедско равнище. Обявената през 2004 г. бакалавърска програма на Историческия факултет на СУ "Св. Климент Охридски" от един семестър е добро, но повече от недостатъчно начало. Тепърва има да се въвежда глотометрията и изобщо практиката на количествените анализи, разработени от Мирослав Янакиев, които показателно липсват в програмата дори като литературни посочвания (*Тодоров 2004*).

Тук трябва да разясня, че все още плашещото колегията бази данни всъщност означава да се попълват съответни таблици. На обработка и въвеждане в тези таблици подлежи и графичната информация – включително и от различните видове карти. Казано на историко-археоложки език формализираната в таблици информация позволява да се очертае и анализира *хоризонталната* (времевата) *стратиграфия*. Пак от тях се извлича и онази *вертикална стратиграфия*, въз основа на която да могат да се изработят и историко-географски схеми и карти – както обобщени, така и за отделните периоди или тематики: в нашето съвремие без тези две стратиграфии всеки опит за историческо (и аналитично, и синтезно) изследване е обречен на неуспех.

За да бъдат обаче адекватни осмисленията на базата данни и да стане възможен съответният *исторически синтез* (= на *периодизация*) специално за днешното ахтополско землище и шелф таблиците трябва да се попълнят и с данни, които да позволяват да се изчертават и съответни *палеогеографски карти*. Налице са достатъчно факти, че и в тукашната литорална зона селищата и пристанищата менят своето местоположение. Това е ставало не само през праисторическите епохи, когато значими части от днешния- шелф са представлявали суша – включително и прибрежни езера, блата, устия на реки, преградени с пясъчни коси и най-вече удавени речни тераси: тъкмо на тях по правило са били разполагани селищата през енеолитната, бронзовата, а на места през ранножелязната и дори през античната епоха.

Методиките, чрез които се структурират таблиците, извлича, индексира, попълва и анализира информацията за ахтополското землище се излагат във втората част на изследването. Тук - в неговата първа част, се обобщава състоянието на проучванията и се посочват налични писмени известия, археоложки, епиграфски, сфрагистични, нумизматични, етнографски, фолклорни, картни, геоморфоложки и други материали.

1.1 Въведение в историческата география

В наличната база данни от писмени известия, стари карти и документи се откриват следните названия на днешния град Ахтопол (с JPS координати 42°04′ N, 27°57′ E): *Ἀγαθώπολις, Ἀγαθουπόλις, Агатубулис/ Agathubulis* (с варианти *Агасубулис, Ага*(с)*убилис, А*(г)*а*(с)*убулис, Агабу*(с)*улис), Gatopoli, Gattopoli, Gastopoli, Gatoppoli, Gotopoli, Actepol, Agteboli, Agathoboli, Akhtebolu, Akhtepoli, Agathopolis, Ahteboli, Athaboli ou Agastopoli, Ахтеболъ*).

Сред „700 *наименования от Българското Черноморие*" Трифон Трифонов помества следните крайбрежни местни имена в днешното ахтополско землище: плаж и нос *Лардиго*, скала *Гларус петра*, скали *Зигри*, залив и нос *Свети Георги*, нос и залив *Свети Яни*, *Кариерата, Катаргу*, нос и залив *Ахтото* и *Говедарското пладнище* (*Трифонов 2003*). Той е пропуснал да посочи важната м. *Йероди/Ироди (*добила известност чрез погрешното *Айроди)*, както и *Делишменов егрек* и *Пода*, които са маркирани и на топографската карта в М 1:250 000. Стана известен и крайбрежният манастир *Св. Стефан* в м. Ахтото, чиито руини открих през есента на 2012 г. (срв. *Райчевски 1999*).

Тр. Трифонов възприема етимологията *Град на богатствата* за *Ἀγαθώπολις/Agathopolis/ Агатополис* (*Трифонов 2003: 13-14*). Макар в специализираната литература името да се извежда от *Ἀγαθὴ πολίς* и да се тълкува като *Good city* или *City of the Good* (виж напр. *Rigsby 2005: 110, note 8*), етимологията "*Добрия град*" (*Димитров 1980: 343*) не е убедителна. Поверотна изглежда *Блажения град* (*Орачев 2012: 13-14; Orachev 2012: 13-14*). На К. Старчев (*1971*) дължим популяризацията на разпространеното и в интернет тълкуване *Град на любовта* (*http://razhodka.com/2010/08/ахтопол-„град-на-любовта*) и названието *Агапи-полис*. Те се свърз-

Обр. 1 - Отсечка от картен лист Сизополи - Василико на руската верстовка от 1884 г.

Обр. 2 - Отсечка от картата "Романия (някога наричана Тракия) и съседните области България,...". Дж. Касталди. 1584 г. (по *Orachev 2005*).

Обр. 3 - Отсечка от Нова карта на България. Х. Киперт. 1877 г. ДА "История на котвата".

ват с митичната богиня *Агата*, а в основата им стои ахтополска (гръцка) фолклорна версия, която е сътворена през XIX век. Според нея, Зевс бил прогонил от Олимп три „палави" богини *Сиза, Агата* и *Виза* и те били основали съответно *Созопол, Агатопол* и *Виза* (*Банчева 2012*). Несъстоятелна е и етимологията *Градът на Агата* (от конструкцията *Ἀγαθὴ πολίς*).

Ахтопол няма цялостна научна история. *Евтимий Вафеос* съчинява една *История на Агатопол и Североизточна Тракия* (*Ιστορία της Αγαθουπόλεως και βορειοανατολικής Θράκης*), която е издадена в Ню Йорк през 1948 г. с приложен *A Synopisis of the History of Agathopolis and Northeastern Thrace* (350 стр. с 39 чернобели снимки и факсимилета - *Βαφέως 1948*). Книгата не е рецензирана от български историк, но на нейна основа са написани доста страници за историята на Агатопол, които се разминават с фактите. Освен ахтополският учител Г. Долапчиев (*Долапчиев 2000, 2008*) на нея се базират и съчинения с исторически претенции.

Вафеос - чрез версията за идентичността на арианово "*Авлеутейхос*" с провидяната *колония Агатополис*, всъщност в разрез с фактите потулва древнотракийската история и безмерно грецизира миналото на една черноморска крайбрежна област, в която и до днес липсват данни за каквито и да било гръцки заселници в доримската епоха. Въпреки това тя бива възприета и от

Обр. 4 - Отсечка от военна рисунка на областта между Дунав и Константинопол. Джеймс Уайлд. 1829 г. (по *Стоименов 2011*)

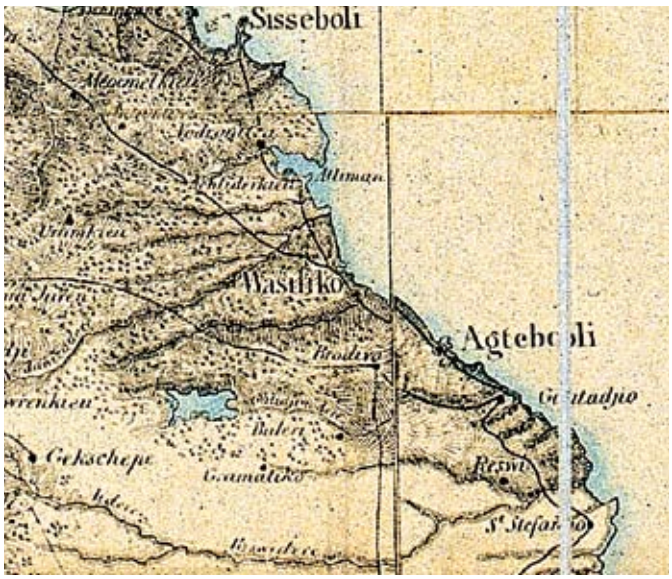

Обр. 5 - Отсечка от Карта на част от Влахия, Булгари-или и Рум-или... Ген. Хатов. 1854 г.. (по *Стоименов 2011*)

нумизмати (*Ганева и др. 1990; Станков 1975; Stankomb 1998, 2000*), и от археолози (*Гълъбов 1957; Петрушев 1986; Делев 1990; Гергова 2012*), и от историци (*Недев 1971; Димитров 1980, 1981; Велков 1959; Азманов 1997; Velkov 1995* - виж посл. *de Boer 2005 et cit.lit.*), откъдето я възприемат етнографи и исторически географи (*Делирадев 1953; Soustal 1991; Гагова 2002; Радойнова 2010: 16; Besevliev 2008*), краеведи и писатели (*Горов 1968; Попстаматов 1969; Старчев 1971; Родев 1985, Михайлов 2004*) и други (виж посл. *http://bulti.forumn.org/t255-topic*). *Д. Радойнова* прави дори и етническа интерпретация: *"...самата замяна на тракийското му* [*Αὐλαίου τεῖχος*] *с гръцкото име* [*Ἀγαθώπολις*] *без друго свидетелства, че в един момент от съществуването му гърците стават не единствен, но доминиращ културно и икономически стратификат в него"* (*Радойнова 2010: 16*). И ерудираният *Мартин Гюзелев* отбелязва (макар и с питанка) *Αὐλαίου τεῖχος*(?), *Ἀγαθώπολις* (*Gyuzelev 2009: 271*): още *Хр. Данов* обаче посочва, че *Ἀγαθώπολις* и *Αὐλαίου τεῖχος* са две различни селища (*Danov 1962: 1037 sqq*).

Обр. 6 - Монети с надписи АГА и АГАΘО, които W. Stancomb разчита Αγα(θοπολις) и Αγαθο(πολις) и приема за отсечени от черноморския Агатополис, Тяхното сигурно епиграфско разчитане обаче е Αγα(θοκλεια) и Αγαθο(κλεια) (*Rober 1959: 172 sqq; Mihailov 1970: 401; Rigsby 2005*) - град, който се е намирал в малоазийска Мизия или в Тракийски Херсон (*Psoma 2009* и посл. *Erol-Özdizbay 2011 et cit.lit.*).

По повод на *Αὐλαίου τεῖχος* се появи и твърдението, че името следвало било да се чете *Αδαίου τεῖχος (Avram 2002: 21)* и да се свърже с похода на *Антиох II Теос (261-246 г.пр.Хр.)* в Тракия и неговия тракийски съюзник *Адей*, който сече монети тип *Атина/кукумявка* (виж за тях *Juroukova 1994: 261 sqq*). *"Четенето"* няма под себе си никакви палеографски или епиграфски доводи, освен една

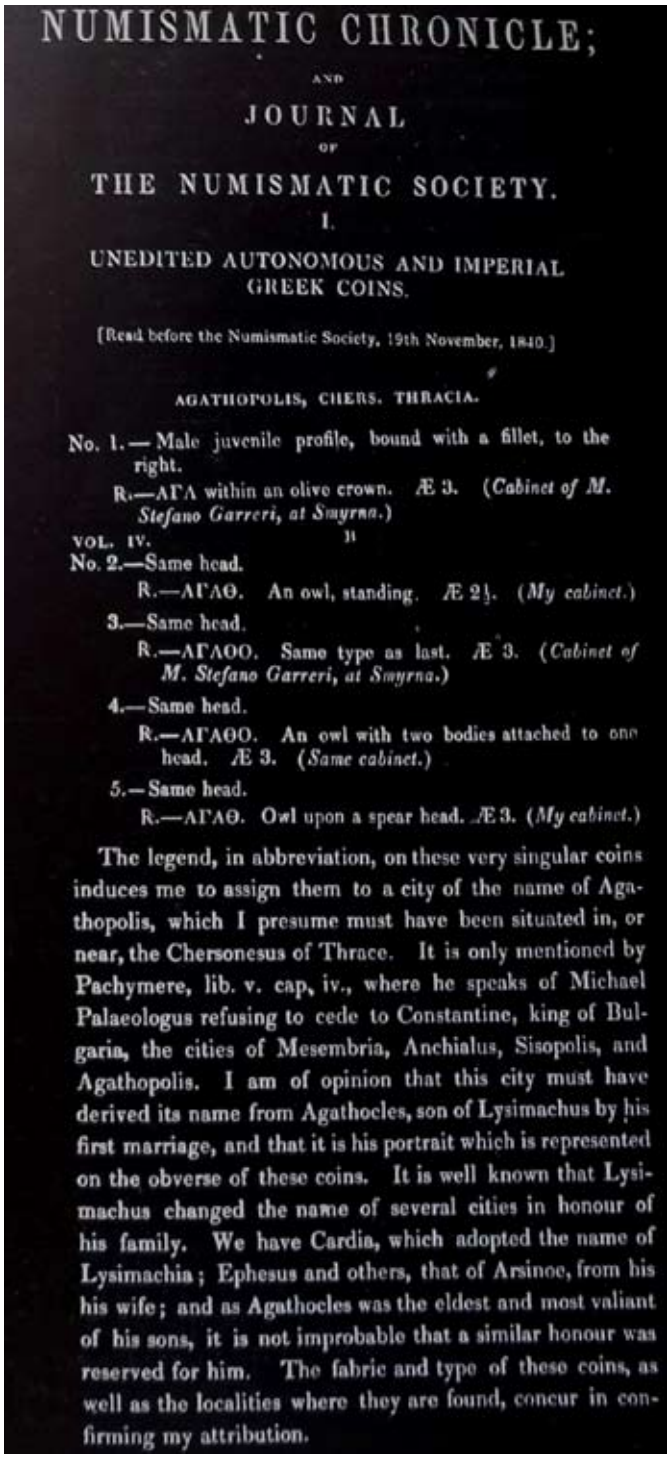

NUMISMATIC CHRONICLE;

AND

JOURNAL

OF

THE NUMISMATIC SOCIETY.

I.

UNEDITED AUTONOMOUS AND IMPERIAL GREEK COINS.

[Read before the Numismatic Society, 19th November, 1840.]

AGATHOPOLIS, CHERS. THRACIA.

No. 1.—Male juvenile profile, bound with a fillet, to the right.

R.—ΑΓΑ within an olive crown. Æ 3. (*Cabinet of M. Stefano Garreri, at Smyrna.*)

VOL. IV. B

No. 2.—Same head.

R.—ΑΓΑΘ. An owl, standing. Æ 2½. (*My cabinet.*)

3.—Same head.

R.—ΑΓΑΟΟ. Same type as last. Æ 3. (*Cabinet of M. Stefano Garreri, at Smyrna.*)

4.—Same head.

R.—ΑΓΑΘΟ. An owl with two bodies attached to one head. Æ 3. (*Same cabinet.*)

5.—Same head.

R.—ΑΓΑΘ. Owl upon a spear head. Æ 3. (*My cabinet.*)

The legend, in abbreviation, on these very singular coins induces me to assign them to a city of the name of Agathopolis, which I presume must have been situated in, or near, the Chersonesus of Thrace. It is only mentioned by Pachymere, lib. v. cap. iv., where he speaks of Michael Palaeologus refusing to cede to Constantine, king of Bulgaria, the cities of Mesembria, Anchialus, Sisopolis, and Agathopolis. I am of opinion that this city must have derived its name from Agathocles, son of Lysimachus by his first marriage, and that it is his portrait which is represented on the obverse of these coins. It is well known that Lysimachus changed the name of several cities in honour of his family. We have Cardia, which adopted the name of Lysimachia; Ephesus and others, that of Arsinoe, from his his wife; and as Agathocles was the eldest and most valiant of his sons, it is not improbable that a similar honour was reserved for him. The fabric and type of these coins, as well as the localities where they are found, concur in confirming my attribution.

Обр. 7 - Факсимилета от публикацията на Х. Борел в *Numismatic Chronicle* от *19.11.1840* г. От тях се разбира, че Е. Вафеос и следовници спекулират: Борел посочва, че монетите са намерени в Тракийски Херсон (*Agathopolis, Hers. Thracia*). И за типа *глава на Атина надясно/кукумявка*, *копие* и надпис *АГАΘО* разчитането не е Агато(полис), а Агато(клеос), като поместването на бореловото факсимиле на корицата на брошурата "Ахтопол" и представянето на монетата за "ахтополска" (*Ганева и др. 1990: 9-10*) е спекулативно и защото грецизира в разрез с фактите ранната тракийска история на Ахтопол и областта.

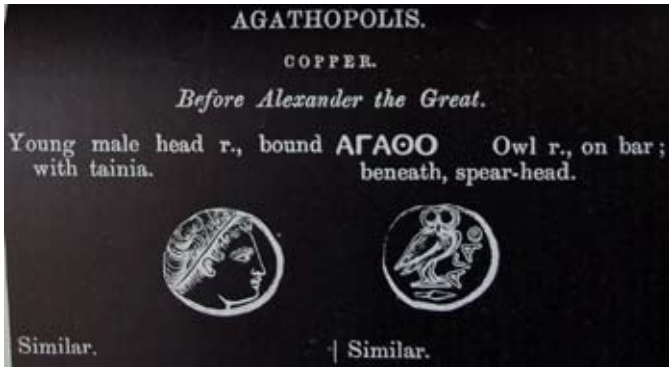

AGATHOPOLIS.

COPPER.

Before Alexander the Great.

Young male head r., bound with tainia.

ΑΓΑΘΟ

Owl r., on bar; beneath, spear-head.

Similar.

Similar.

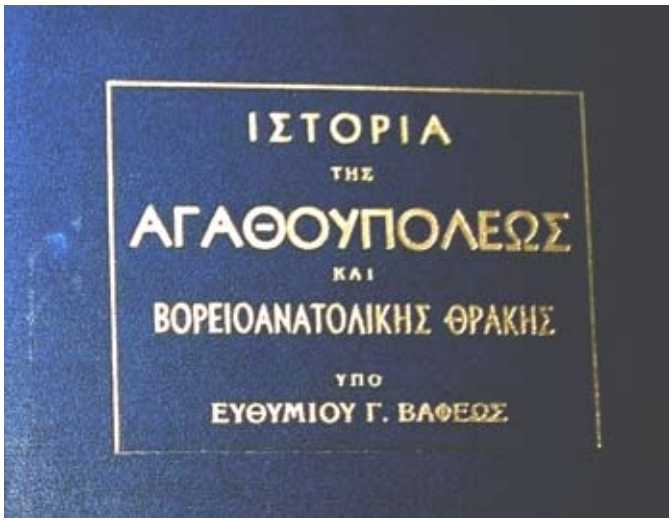

Обр. 8 - Факсимилета на корицата на съчинението на Евтимий Вафеос с екслибриса на Британската школа в Атина.

монета тип *глава на Атина надясно/кукумявка*, копие и надпис АГАΘО, която се свързва с Ахтопол (*Ганева и др. 1990: 9 сл.*).

Тъкмо на този фон впечатлява устойчивостта на наложената от Вафеос и твърдяна и до днес версия за античното монетосечене на града: тя се възприема и пропагандира без да е налице нито една „*агатополска монета*", която да е открита в ахтополското землище (*Ганева и др. 1990; Stancomb 1998; www.historicalcoins.com;* срв. *Rigsby 2005 et cit. lit.*). Поддържа се и от нумизмата *W. Stancomb* в *SNG 11* (*Sylloge Nummorum Graecorum 11. The Wiliam Stancomb Collection of Coins from the Black Sea Region. Oxford 2001*), откъдето шества и в интернет (виж *www.cngcoins.com: www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/agathopolis/i.html: www.coinarchives.com/a/results.php?results=100&search=Agathopoli; www.snible.org/coins/hn/thrace.html#Agathopolis)*. Несъстоятелни са и твърденията на Вафеос: че *Авлеутейхос-Агатополис* бил равнозначен на *Ойлетикос* върху една римска диплома от 86 г.сл.Хр. (там обаче се чете *Coletic*[o] - *CIL 16 33*); че конникът *Севт, син на Траибит*, бил агатополец (срв. *Detshew 1976: 437*); че *Агата* е била митичната основателка на Агатопол (срв. *Орачев 2012; Банчева 2012*) и още, и още.

Книгата впечатлява с голямото родолюбие на своя автор и е издържана изцяло в духа на романтизма и елинската еуфория в Европа и Съединените щати от XIX – началото на XX век. Нейн своеобразен връх представлява Шлимановата локализация на Троя и определянето на крито-микенците от Континентална Гърция за равнозначни с ахейците в Омировата "Илиада". Шлимановите писания решително се разминават с анализите на "*Омировия епос*" (виж напр. *Bethe 1904, 1914, Wilamowitz-Möllendorff 1916 et cit.lit*), а и *Омировата археология* (*Lorimer 1950,* срв. *Golden, Toohey 1997 et cit.lit.*) отхвърли възможността за подобни идентификации и персонализации. Тези спекулации обаче оцеляват и до днес, понеже хитроумният търговец Х. Шлиман успява да спечели на своя страна вездесъщата американска журналистика, а авторитетните учени са обявени за *хиперкритици*.

Историята на Е. Вафеос използва и *П. Г. Хаджигеоргиос* в *Η Αγαθούπολις της Βορειοανατολικής Θράκης* (*Χατζηγεωργίου 1963*). Той доразвива версията на Вафеос за *Αὐλαίου τεῖχος - Ἀγαθώπολις*: *Αὐλαίου τεῖχος* променено било на *Ἀγαθουπόλις* (*Град на Агатон*) по времето на *Лизимах* и името на неговия генерал *Агатон* (*Χατζηγεωργίου 1963: 12-13*), който е командвал тракийската кавалерия (*Berve 1926: n. 8*). Оттук идва и интернетската версия, че по време на "*Одриското царство /460-340 г.пр.Хр./, градът запазва своята самостоятелност и икономически се замогва, но македонския цар Лизимах му отнема автономията*", (http://bulti.forumn.org/t255-topic)

Името Агатуполис бе схванато като средновековно и от български изследователи, които приеха да пишат за интернетската *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού,*

Εύξεινος Πόντος, какъвто е случаят със Св. Дончева (*Doncheva 2008*). За същата енциклопедия пише поредица от статии и историческият географ Б. Бешевлиев, който публикува там и статия за Ахтопол (*Beshevliev 2008*).

И *П. Χατζηγεωργίου* следва прословутата гръцка национална програма, наречена *Μεγάλη ιδέα*. За проф. *Надя Данова* (*1980: 8*) тя "*може да бъде определена като психология, идеология, мироглед, теория, политика и социална практика на обособяване на гръцката социалноетническа общност, на нейното възвеличаване и противопоставяне на останалите етнически общности, на обосноваване на нейната изключителност и правото ѝ на хегемония*".

Хаджигеоргиос все пак дава значима информация за събитията след Балканските войни, когато през 1914 г. гърците от града и околните села са принудени да се изселят. Още преди това (през 1913 г.) в *Ахтопол* и селата *Резово, Гальозо* (*Каланджа*, дн. *Синеморец*), *Кости* и *Бродилово* – отново насилствено, са населени българи. И те са принудени да напуснат оросените с пот, сълзи и кръв родни огнища в *Южна Странджа* (*обр. 8* - срв. *Щерионов 2008*).

И при Вафеос, и при Хаджигеоргиос гръцката историографска гледна точка, макар и крайно националистична, е ясно формулирана. Тя остава току-речи непроменена и до наши дни, което проличава и в сборника *Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού* под редакцията на *Ξ. Κοτζαγεώργη*, който беше тиражиран през 1999 в Тесалоники (Солун - срв. *Щерионов 2003 с пос.лит.*).

Обр. 9 - Отсечка от етнографска карта на Одринския виалет на Л. Милетич. 1912 г. ДА "История на котвата".

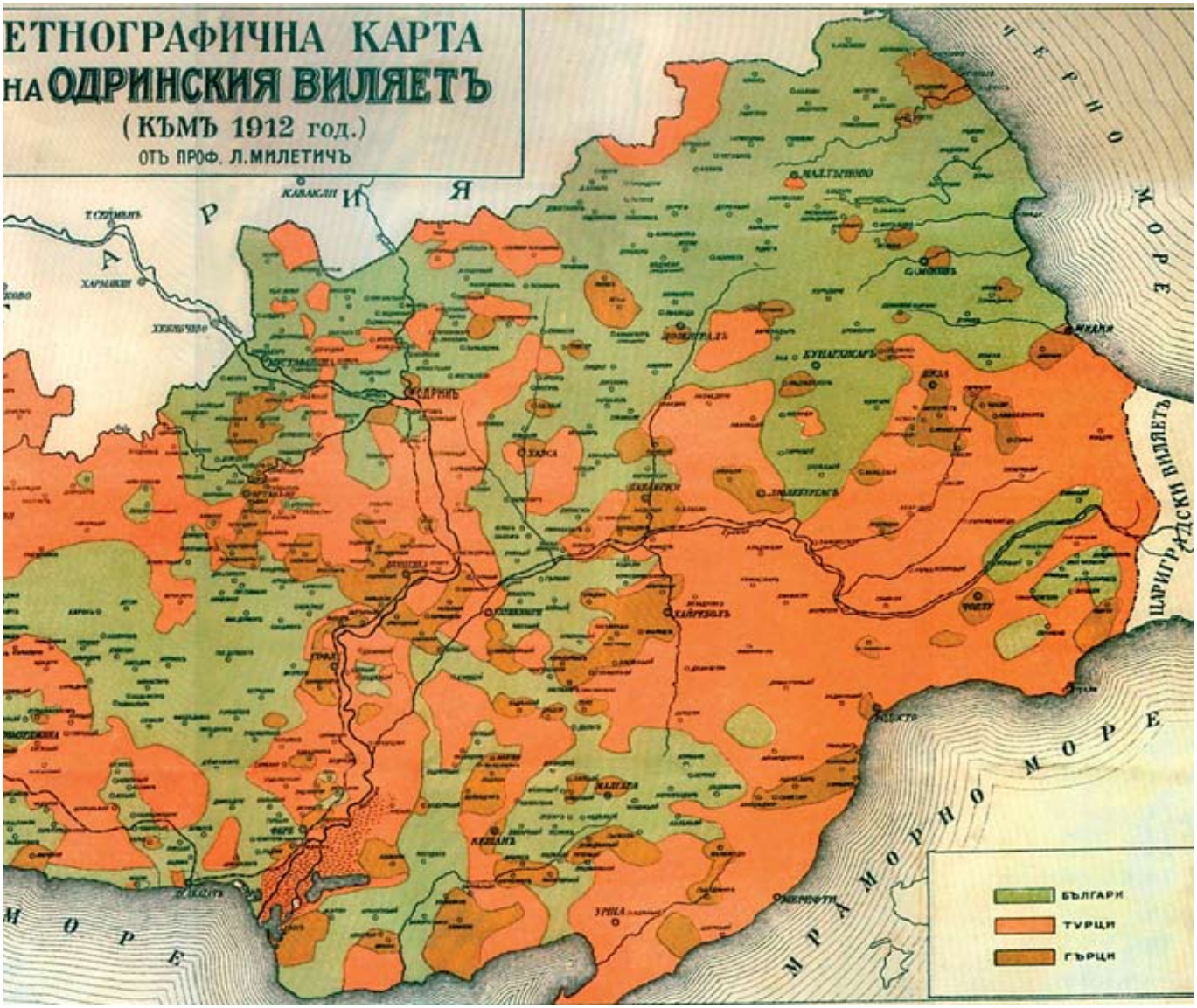

Обр. 10 - Клавдий Птоломей. Карта на Тракия. II в. - 1542 г. Печатна, оцветена, 33 x 25,5 см. ЦДА, КМФ 35, Инв. № 840/4.

Българската историографска гледна точка за събитията в Ахтопол през първите десетилетия на XX век обаче тепърва следва да търси своето историографско формулиране, защото написаното от Г. Долапчиев се базира не на документи и факти, а на заемки от Вафеос и Хаждигеоргиос и на ахтополски сплетни и кръчмарски „лакърдии", които нямат под себе си документална основа (*Долапчиев 2000*). Въздействието на гръцкия „историзъм" пък проличава добре в следния цитат от *Ахтопол. Агатополис – изповед за моя град* на ахтополката с гръцко потекло *Н. Евтимова* (*Евтимова 2010: 5-6*): *„В гръцката история на Панайотис Хаджигеоргиос пише, че когато тук става провинция на Римската империя, император ДОМИЦИАН се заинтересувал и поканил първенците на града да го посетят. В разговор на специално пиршество той им казва, че ще помогне на Агатополис да се построи център като римските форуми и че ще им изпрати строителни работници с опит за построяването на този форум. И наистина такъв център – форум, е построен. Крепостните стени, които обграждат града, са също резултат от този проект, в който е предвидено да се построят сто крепости в провинцията, наречена „Тракия Романа".*

В писмените паметници от римската епоха обаче Агатополис липсва, а мащабното укрепяване на градове и селища в провинция Тракия започва не при имп. Домициан (81-96), а едва при имп. Марк Аврелий (161-180). Това се случва едва след грабителските походи на севернотракийските *костобоки*, които нахлуват от *Дакия* и

Обр. 11 - Снимка от 1927 г. на южния залив с руина от югоизточната крепостна кула; пред манастира Св. Яни, се въздигат три тракийски надгробни могили. 1927 г. (по Vaffeus 1948)

Обр. 12 - Чернобяло факсимиле на рисунка от края на XIX век г. с южния склон на нос Св. Георги, където е вървяло трасето на крепостната стена (по *Vaffeus 1948,* срв. *обр. 13*).

опустошават провинциите *Мизия* и *Тракия* (*Орачев 2007: 155-157 с пос.лит.*).

* * *

Първият български оглед на познатите данни прави *Г. поп Аянов* (*1938*). *Кр. Кънчев* в *Нашето Черноморие* (*1939*) също опитва да обобщи известното му за странджанската пристанищна система и самия Ахтопол. Проф. *Велизар Велков* (*1957*) синтезира късноантичната история на региона, а *Н. Недев* (*1971*) разглежда данните за античната и средновековната крепост Агатопол. И Б. Азманов в "*Историко-археологически данни за град Ахтопол"* (*Азманов 1998*) продължава да следва неиздържаните фактологично гръцки версии за основаването и развитието на Ахтопол. Възприемат ги безрезервно и *Ат. Койчев* и *В. Мутафов (2002),* както и *Б. Бешевлиев* (*Beshevliev 2008*).

Археологически и теренни проучвания са правили и публикуват наблюдения и материали: *Ив. Гълъбов* (*1957, 1958*), *П. Делев* (*1984/1990*), *В. Велков с колектив – експедиция „Космос"* (*1984 сл.), П. Балабанов* (*1980,* с колектив *1991*), *Н. Теодосиев* и *Н. Торбов* (*1996*), *Св. Ганева с колектив* (*1990*; *Мутафов 1991*), *Д. Агре* (*2004 сл.), Д. Гергова* (*2009 сл.*). В различни години археологически проучвания правят и *Хр. Прешленов (1992), Ц. Дражева (2007), Кр. Костова, К. Господинов, М. Гюзелев* и *Б. Петрунова (2001)*: някои от тях изнесоха резултатите от своите проучвания на организираната от *Сдружение „Черноморска Странджа"* Кръгла маса през октомври 2012 г. Теренни обхождания в района провежда и праисторикът *П. Лещаков* (*2002*).

Археологическите материали за днешното ахтополско землище са систематизирани от *П. Делев* през 1984 г. в Сб. „Странджа – древност

Обр. 13 - Снимка на Ахтопол - след пожара от 1918 г. Виждат се останките на югоизточната кула и част от нея, която е рухнала в морето вследствие на мащабно земетресение. Долавя се също така, че крепостното трасе не е навлизало в днешния залив, както твърдят археолозите (виж о*бр. 18*). ДА "История на котвата".

Обр. 14 - Снимка на част от южния залив на Ахтопол с изглед от нос Свети Яни с едноименния манастир. ФА "Г. Грозев".

и съвремие" (*Колев, Попов, Орачев 1984/1990*). Липсват налични данни дори и за ахтополските надгробни могили, понеже Е. Вафеос е публикувал снимка на три могили непосредствено пред манастира „*Св. Яни*" (*обр. 11*). За тях ахтополци разправят, че са се намирали на други места. В случая издигането на тракийски могилен некропол в непосредствена близост с провидяната *старогръцка колония Агатополис* е добро доказателство за нейната фактологична несъстоятелност. Анализираната налична база данни показа, че не крепостите, а тъкмо тракийските могилни некрополи очертават границите на елинските апойкии спрямо владените от траките земи (*Орачев 2010 с пос.лит.*)

Константин Господинов проучва църквата на средновековния манастир Свети Яни. Според него най-ранният строителен хоризонт на тази църква датира от XI-XII век. На нос Св. Яни всъщност се е намирал средновековният манастир *Св. Йоан*. Той изглежда е пострадал по време на казашките нападения в региона през XVI-XVII век, които се свързват единствено с едноименния созополски манастир на остров Свети Иван (*Тютюнджиев 1994 и* посл. *Петрински 2000* с пос.лит.). За това свидетелстват и две "казашки" железни оръдия, които са открити в северния ахтополски залив и са експонирани в ОК "История на котвата" (*обр. 16*). Това позволява да се мисли, че манастирската църква Св. Яни е издигната наново или е била отремонтирана през XVII-XVIII век.

Църковният храм на манастира оцелява при пожарите от 1918 и 1944 г., но е разрушен от комунистическите власти по идеологически причини след 1944 г. Неговите руини са описани в "Странджанска експедиция" (*Стойков 1957: 160 сл.*). На архивна снимка (*обр. 15*) се вижда и манастирската църква, което позволява да се установи, че тя е била базиликален тип и показва, колко точно е нейното опи-

обр. 15 - Снимка на нос Св. Яни с манастирската църква - 30-те години на XX век. ФА - Гр. Грозев.

сание в романа "*Рибари*" на Г. Попстаматов. Асен Василиев отбелязва, че тя е била стенописана и по план и градеж я отнася към XII век (*Василиев 1957: 259*).

Запазили са се и някои икони (повечето от тях са били унищожени от преднамерено настанените тук от комунистическите власти трудоваци с помашко потекло). Малкото оцелели икони днес могат да се видят в експозицията и фонда на Бургаската художествена галерия (*обр. 17*). Според информация на нейния бивш директор д-р Пепа Седларска част от ахтополските икони по незнайни пътища са попаднали и в някои мюнхенски галерии.

Първите данни за праисторически рудодобив и металообработка дължим на *Н. Черных* (*1979*). През 1985-1987 г. ямболският историк и нумизмат *Христо Терзиев* прави проучвания в златоносните насипи на Велека, материалите от които наскоро предостави на екип от Техническия университет във Варна. Те очертаха областта като един от центровете на древната металургия на златото (*Русев и др. 2010 с пос.лит.).*

Праисторическия период оглежда и В. Велков. Той посочва, че на ахтополския полуостров е имало предгръцко селище от ранножелязната епоха, т.е. от първата половина на I хил.пр.Хр. (*Velkov 1994: 108*), което се било разрастнало след като придошли "гръцките колонисти". Без да са налице необходимите за анализите археологически материали от класическата и елинистическата епоха (особено керамиката) са изказани и становища дори за статута на постулираното "гръцко селище". В. Велков го определи за "атинска клерухия" (*Velkov 1994: 108*), докато Ал. Аврам смята", че то е възникнало като "аполонийски емпориум" (*Avram 2002: 21*).

обр. 17 - Гръцки тип икона на Св.св. Константин и Елена от църквата на манастира Св. Яни. Бургаска художествена галерия.

обр. 16 - Казашки(?) оръдия от северния ахтополски залив. XVI-XVII век. ОК "История на котвата".

В "*Странджа - древност и съвремие*" събрах (ведно с *Д. Попов*) античните и част от средновековните писмени известия, както и данни на пътешественици за областта с представителна извадка на картите в ЦДА-София. С *Б. Димитров* пък систематизирахме данните от подводните проучвания, за да типологизираме и да опишем пристанищната система (*Димитров, Орачев 1982*). Типологизацията (*пристанища-убежища, естествени пристани-*

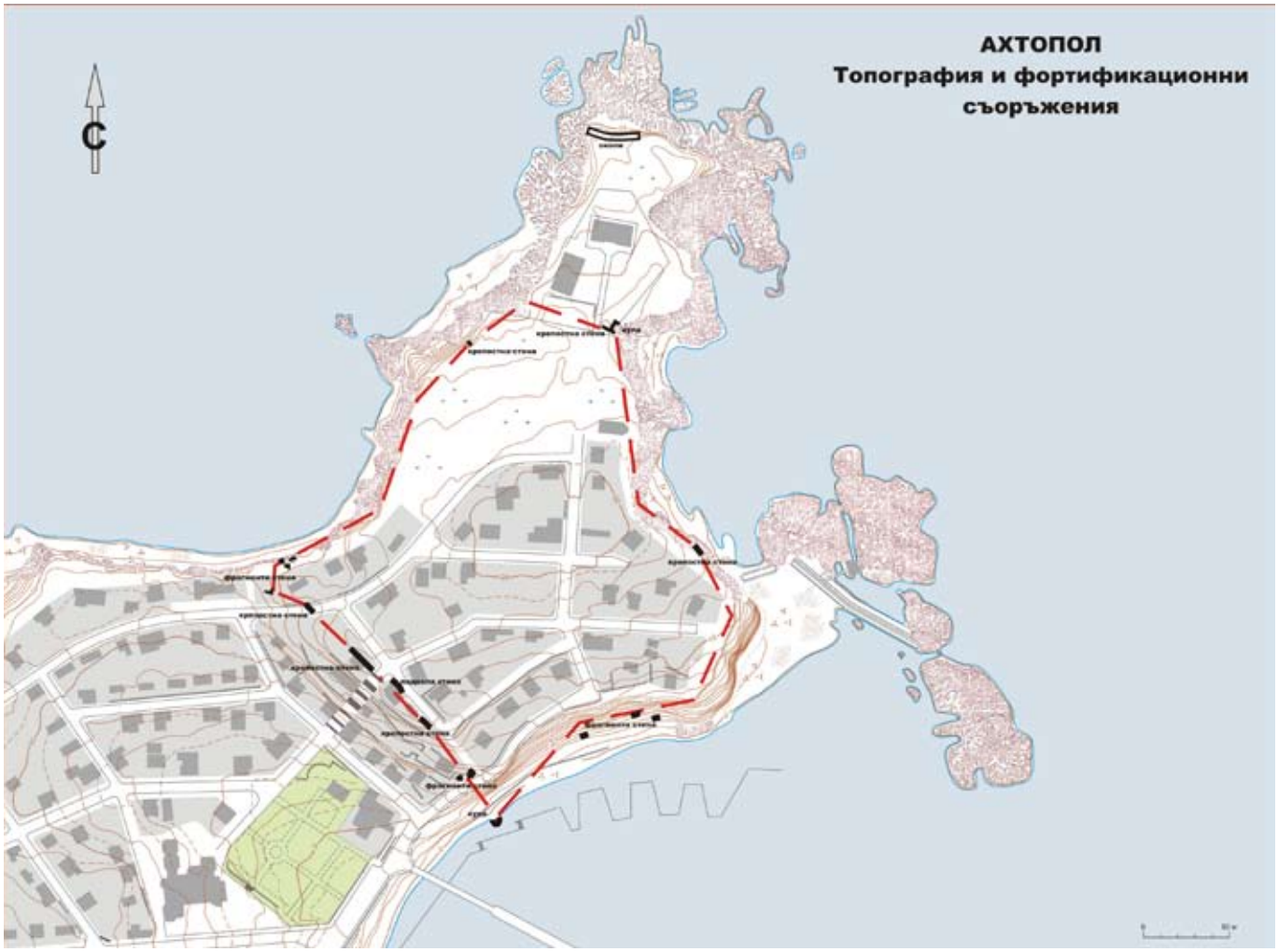

Обр. 18 - Схема Ахтопол. Топография и фортификационни съоръжения на Хр. Прешленов и К. Господинов, изчертана от инж. Ат. Каменаров. 2000 г.

ща и *пристанища с изкуствени съоръжения*) срещна неясни възражения (*Angelova 1985; Гюзелев 2009; Лазаров 2009: 92*), но друга досега не е предложена.

Според тази класификация и наличните данни в ахтополската акватория около средата на I хил.пр.Хр. функционира естествено пристанище. Засега тази датировка се базира на каменните щокове (*обр. 20-21*), които се съхраняват в музейната сбирка в "Гръцкото училище" (виж за нейното създаване *Петрушев 1986)*, а и на един рядък кизикен (електроново *хекте*) от 550-475 г.пр.Хр. (*обр. 23*). Неговото местонамиране потвърди несигурните информации за намерен в Ахтопол кизикен (*Ганева и др. 1990: 9*).

През 1984 г. изработих и принципни палеогеографски схеми за основните етапи в хода на странджанската брегова ивица (*Орачев 1984/1990;* срв. *Орачев 2002*), а напоследък посочих наличието и значението на земетръсните последици за ахтополското землище (*Орачев 2012а*). Следите от земетръсни последици, при които части от ахтополската крепостна стена и югоизточната кула на Ахтопол със сигурност са рухнали

Обр. 19 - Електрон. Хекта (12.5 мм, 2.71 гр). Между 550–475 г.пр. Хр. Лице: мъж, наляво, коленичил, в дясната ръка държи риба (турук - своеобразната емблема на град Кизик). Опако: вдлъбнат квадрат. Елктроновата монета (сплав от злато и сребро, *бяло злато*) е открита през 2011 г. в разсипа на северния ахтополски залив. Изглежда пак тук ще да е била намерена от Б. Илиев и електроновата монета със същите иконографски белези на град Кизик, който се е намирал в Малоазийска Мизия.

Обр. 20-21 - Каменни щокове от ахтополската акватория. VI-V в.пр.Хр. Музейна сбирка в "Гръцкото училище".

през и след VI в.сл.Хр. и до днес личат на терена. Тук е показателно, че нито един от досегашните изследователи не беше направил опит да ги свърже с най-страшното и непредвидимо природно бедствие (данните за земетръсни последици представям и анализирам във втората част на настоящото изследване - виж предварителните материали и наблюдения у *Орачев 2013б*).

Въз основа на един гръцки портулан (*Орачев, Русинов 1988*) прецизирах и част от анализите за средновековната пристанищна система на *Б. Димитров* (*1983*). Ревизирах и отношението към каменните блокове с отвори, като посочих, че значима част от тях не са били каменни котви, а представляват каменни тежести за *палузите* на *далян*и/*таляни* или пристанищни *пушки*/*баби* за швартоване на кораби (*Орачев 2007*; срв. *Димитров, Порожанов, Орачев 1982; Порожанов 1989, 1995*).

Новите археологически находки и анализи на някои писмени известия и епиграфски материали откроиха наличието на антични тракийски имения (*епаюлии*) в региона (*Орачев 2010*). Те се маркират и от тракийските могилни некрополи, какъвто е и случаят с Аюлеутейхос, който се е намирал при Синеморец - непосредствено над устието на р. Велека (*Орачев 2011*). В популярна (триезична) брошура предположих, че подобна епаюлия и укрепена кула (*Бургтинум*?) може да е имало и на потънала и абразирала част от ахтополския нос Св. Георги, а и предвид известения от В. Велков (*Velkov 1995*) „тракийски тюрзис" (*Орачев 2012*). В посочената публикация се представят и данни за някои новооткрити археологически, нумизматични и сфрагистични материали.

Наличие на „ахтополско монетосечене" се твърди в брошурата "Ахтопол" (*Ганева и др. 1990;* срв. *Карайотов б.д.*), а състоянието на ахтополските монетни колекции е отчайващо и от научна, и от музейна гледна точка. Навремето бъдещият трафикант на ценности от българските земи *Д. Станков* (известен в иманярския свят като *Бузата*) обработва и публикува в „Студентски проучвания" монети от предоставените му колекции. От публикацията – при сравнителния анализ на дарените на ОК „История на котвата" 138 монети от крайбрежия разсип в залива Св. Георги с публикуваните от Д. Станков (виж примерите в *обр. 19, 26-29 и сл.* и срв. *Станков 1975*), няма как да не се стигне

Обр. 22 - Архивна снимка на руините около югоизточната крепостна кула - след 1918 г. ФА - Гр. Грозев.

Обр. 23 - Днешното състояние на част от руините около югоизточната крепостна кула - 2011 г.

Обр. 24 - Изглед от *ЗМ Устие на р. Велека* с пясъчната коса (тип бяла дюна) и естественото възвишение, на което се е издигала древнотракийската *Аулеютейхос* - *Ораденатa кула.* Снимка Атанас Орачев, 2011 г.

до заключението, че по-ценните монети са били подменени от него.

И до днес опосканите ахтополски монетни колекции - част от които са предадени в *АМ-Бургас* (с няколко недовършени описа), стоят неинвертирани. Обявените от Ат. Койчев и В. Мутафов в *Numismatica Bulgarica* бройки на антични и средновековни монети и направените заключения са непроверими, поради липса на каталожно описание и снимки, каквато е нумизматична практика *(Койчев, Мутафов 2002).* Специално за античните монети фактически се повтаря информацията от 1990 г., според която ахтополската монетна колекция (*Ганева и др. 1990: 17; срв Карайотов б.д*):

"... е съставена от екземпляри, намирани случайно от нумизматите Ал. Вазов, Б. Илиев и други граждани на Ахтопол. Общият брой на монетите, заедно с тези, които са собственост на частни лица (Г. Долапчиев, К. Цветков, Г. Калъчев и др.), но които любезно ни бяха предоставени за обработка, възлиза на 2500 (без да се включва една колективна монетна находка от около 1000 монети)... Монетните находки са събирани единствено от района на археологическия резерват... В количествено отношение сбирката конкурира много музеи, създадени десетилетия преди ахтополския. Монетите са събирани от пръстта, изхвърлена при изкопи работи за основи на къщи. Тъй като дълбочината на изкопите рядко над-

Обр. 25 - Възвишението с *Ограденатa кула* край Синеморец. Снимка Атанас Орачев, 2011 г.

Обр. 26 - Монети, дарени на ОК "История на котвата".
Открити са през 2012 г. - след голямата зимна провеза в крайбрежния разсип на залива Св. Георги. От ляво надясно:
1. Сребърна монета на цар Котю (Котис III [VII]?);
2. Бронзова монета на цар Ройметалк I;
3. Златен тремизис на Юстин I;

вишава 1,50/2,00 м. те не засягат историческите пласове от по-ранните епохи. Това обяснява наличието на малък брой монети от елинизма и римската императорска епоха."

Б. Димитров описва средновековния Агатопол (*1981*), като следва *В. Златарски* в „*История на българската държава през средните векове*". Вижданията му са отразени и в студията за средновековната история, която той представи за Сб. „Странджа – древност и съвремие" . Тя излезе и като "История на Царево" и впечатлява, че авторът току-речи не оставя място за гърците в собствените им селища.

На *Мартин Гюзелев* дължим последната систематизация на материалите (*2009*), но само за I хил.пр.Хр. Преди това *М. Оперман* издаде претенциозно съчинение за Западното Черноморие (*Oppermann 2004*). В него обаче няма нищо ново за Агатополис,

Обр. 27- Златен фолис на Юстиниан Велики, който е намерен в ахтополския залив Лардиго - частна колекция).

а М. Гюзелев не намира за нужно дори да го цитира (виж и *Petrova 2005 et cit.lit.*). М. Гюзелев с право не анализира монетните находки, които фактически са необработени, а версиите за местонамиранията им не подлежат на проверка и са неблагонадеждни.

Обр. 28 - Ромейски нумии и екзагии от разсипа в залива Св. Георги, дарени на ОК "История на котвата" през 2012 г.

Обр. 29 - Ромейски нумии от разсипа в залива Св. Георги, дарени на ОК "История на котвата" през 2012 г.

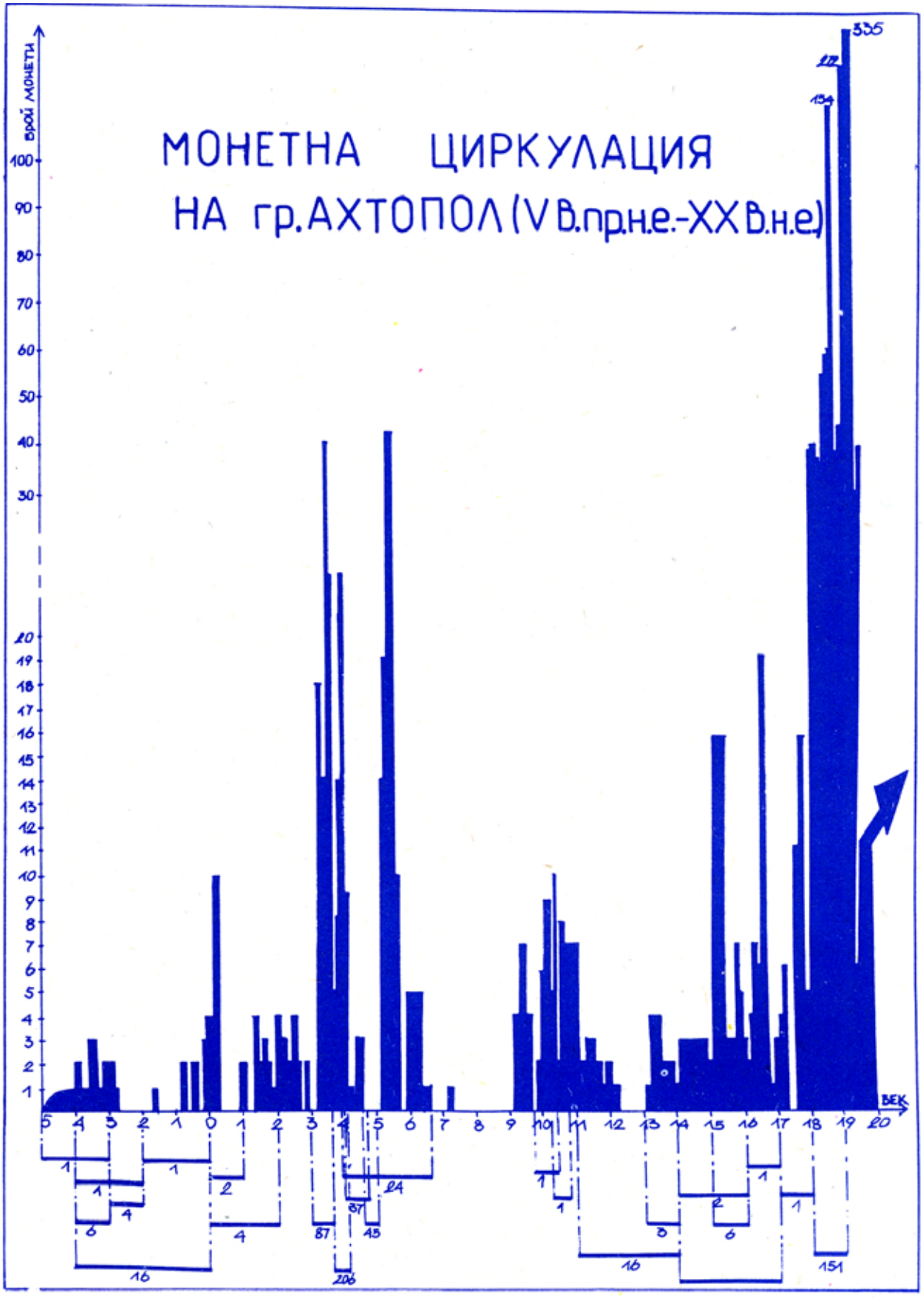

Обр. 30 - Диаграма на ахтополската монетна циркулация (по *Ганева и др. 1990: 15*). Всъщност откритите монети са били повече и не са намирани само в територията на Ахтопол, а основният извод за липсата на елинистически и римски монети се обезсилва от информацията за кизикена. Следва да се има предвид също така, че колекците ще да са били прочистени от Д. Станков.

Писмени известия

Липсват антични писмени известия, които да са пряко свързани с Агатопол/Ἀγαθώπολις. Този факт – на фона на наличните археологически, сфрагистични и нумизматични материали, подсказва, че тукашната крепост, селище и пристанище са имали някакво друго название.

Както вече споменах, версията, че названието *Аюлеу тейхос* (*Αὐλαίου τεῖχος - Ar.PPE 36*) отговаря на *Агатополис* (*Делев 1984/1990: 145; Димитров 1981: 413; Dimitrov 1975: 18; Койчев, Мутафов 2002 с пос.лит.*), се разминава с фактите (*Орачев 2012; срв. Лазаров 2009: 96-97; Гюзелев 2009*). Текстът на (Псевдо-?) Ариан гласи *Καὶ ἐκ Χερρονήσου ἐς Αὐλαίου τεῖχος πεντήκοντα καὶ διακόσιοι*, а пасажът е преведен в „*Извори за старата история и география на Тракия и Македония*" (*ИСИГТМ 1949: 308*) от *Гаврил Кацаров* и *Димитър Дечев* така: „*От Аполония до Херсонес, гдето има пристанище, има шестдесет стадии; от Херсонес до Авлеу-тейхос има двеста и петдесет стадии. Оттук до Тиниада има сто и двадесет стадии. От Тиниада до Салмидес има двеста стадии*". В бележка 87 те коментират: „*При Ахтопол…*" и дават спорна дължина на ариановия стадий, защото за различните части на Черноморието са използвани разнообразни източници, а оттам и дължината на стадия е била различна (срв. *Агбунов 1985: 53*).

На свой ред М. Лазаров – след цитата "Ar. PPE, 36:" публикува следния текст (*Лазаров 2009: 96*): „*От Херсонес до Авлайос Тейхос, който наричат също Тера има 250 стадия или 33 ½ мили. Оттук започва територията на Византион. След Тера, наричана още Авлайос Тейхос, чак до нос Тиниас разстоянието е 120 стадия или 16 мили*". Това всъщност не е превод, а тълкувание, което следва текста *на Христо Данов* (*Danov 1962: 1038*).

Tera от *Tabula Peutingeriana* (*обр. 33*) обаче няма как да е идентична с *Аюлеу тейхос*,

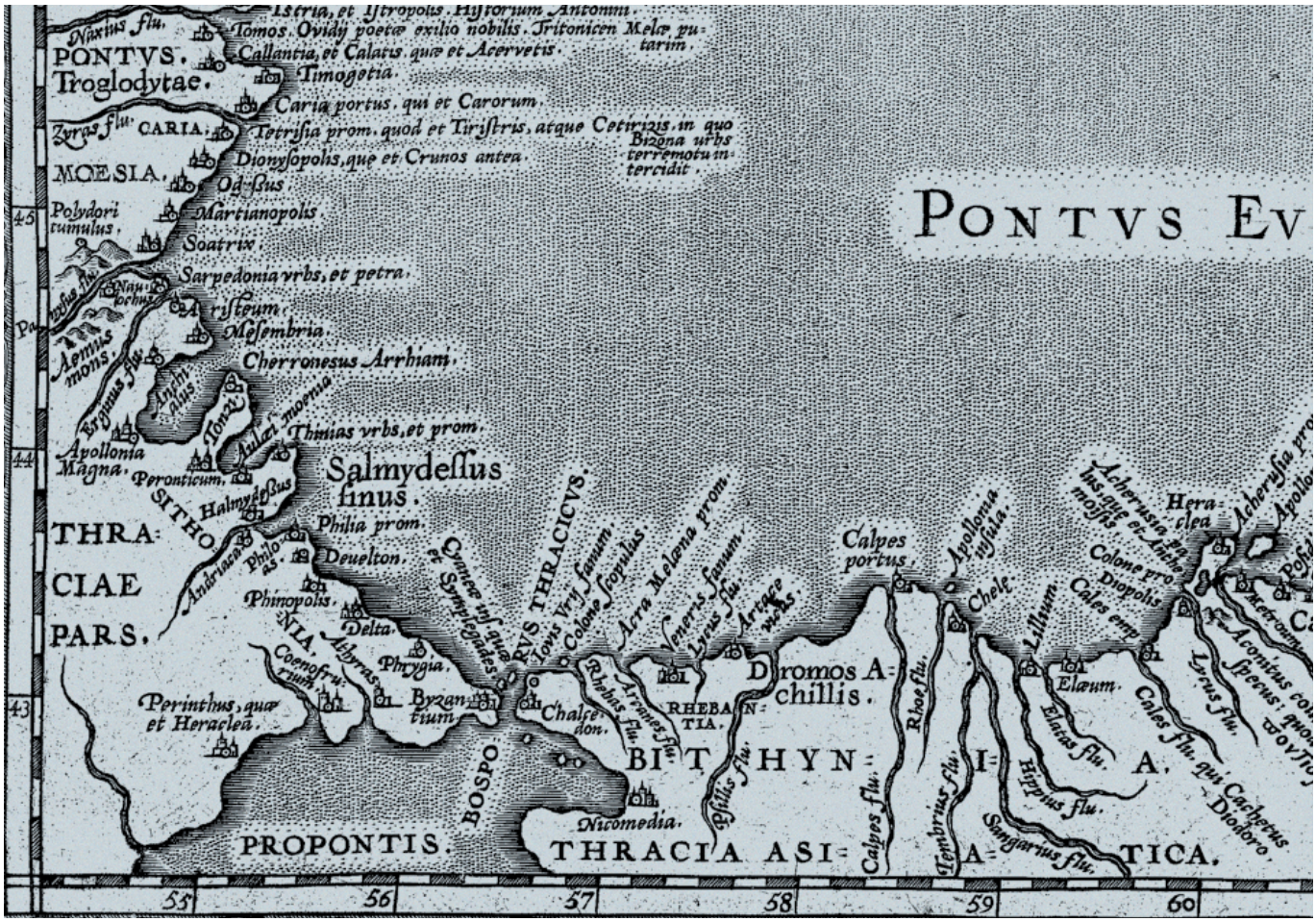
PONTVS.
Troglodytae.
CARIA.
MOESIA.
PONTVS EV
THRACIAE PARS.
PROPONTIS.
THRACIA ASI
TICA.
BI T HYN I A.
Salmydessus sinus.
Dromos Achillis.
RHEBANTIA.
Perinthus, quæ et Heraclea.
Byzantium
Nicomedia.
Calpes portus.
Lillum
Elæum.
Hera clea
Colone
Diopolis
Cales emp.
Calpes flu.
Hippius flu.
Sangarius flu.
Rhebas flu.
Phillis flu.
Rhœbas flu.
Chalcedon.
Delta.
Phrygia.
Philia prom.
Deuelton.
Phinopolis.
Halmydessus
Apollonia Magna.
Thinias vrbs, et prom.
Chersonesus Arrhiam.
Mesembria.
Aristeum.
Sarpedonia vrbs, et petra.
Soatrix.
Martianopolis.
Odessus
Dionysopolis, quæ et Crunos antea.
Tetrisia prom. quod et Tiristris, atque Cetrizis. in quo
Caria portus, qui et Carorum.
Timogetia.
Callantia, et Calatis quæ et Acervetis.
Tomos. Ovidij poetæ exilio nobilis. Tritonicen Melæ pu
Naxius flu.
Zyras flu.
Aemus mons.
Polydori cumulus.
Apollonia mysiaca.
Cheir.
Arrace mons.
Veneris fanum
Arra Meleria prom.
Iovis Vrij fanum
Colonæ sepulcus
Cyaneæ insulæ
Symplegades
RVS THRACICVS.
Acherusia
Acheruſia lus, quæ et Acherusia moeſiæ
Acheruſia
Acontius cognomento Phrenicus, quo
Cales flu. qui Carpenus
Diodoro
Lycus flu.
Lemnius flu.
Bizona urbs terremotu intercidit.
Nicomedia.
Ancialus
Tonzi
Mulae moenia
Halmydessus
Philia prom.
Deuelton.
Phinopolis.
Delta.
Phrygia.
Athyras
Byzantium
Chalcedon.
Rhebas flu.
Arsanes flu.
Phillis flu.
Rhœbas flu.
Calpes flu.
Lembrius flu.
Sangarius flu.
Hippius flu.
Elæus flu.
Lycus flu.
Cales flu. qui Carpenus
Diodoro
Acontius cognomento Phrenicus, quo
Colone
Diopolis
Cales emp.
Lillum
Cheir.
Apollonia mysiaca.
Arrace mons.
Veneris fanum
Arra Meleria prom.
Iovis Vrij fanum
Colonæ sepulcus
Cyaneæ insulæ
Symplegades
RVS THRACICVS.
Perinthus, quæ et Heraclea.
Coenos fluvium
Athyras
Byzantium
Chalcedon.
Rhebas flu.
Arsanes flu.
Phillis flu.
Rhœbas flu.
Calpes flu.
Lembrius flu.
Sangarius flu.
Hippius flu.
Elæus flu.
Lycus flu.
Cales flu. qui Carpenus
Diodoro
Acontius cognomento Phrenicus, quo
Colone
Diopolis
Cales emp.
Lillum
Cheir.
Apollonia mysiaca.
Arrace mons.
Veneris fanum
Arra Meleria prom.
Iovis Vrij fanum
Colonæ sepulcus
Cyaneæ insulæ
Symplegades
RVS THRACICVS.
Hera clea
Acheruſia
Acheruſia lus, quæ et Acherusia moeſiæ

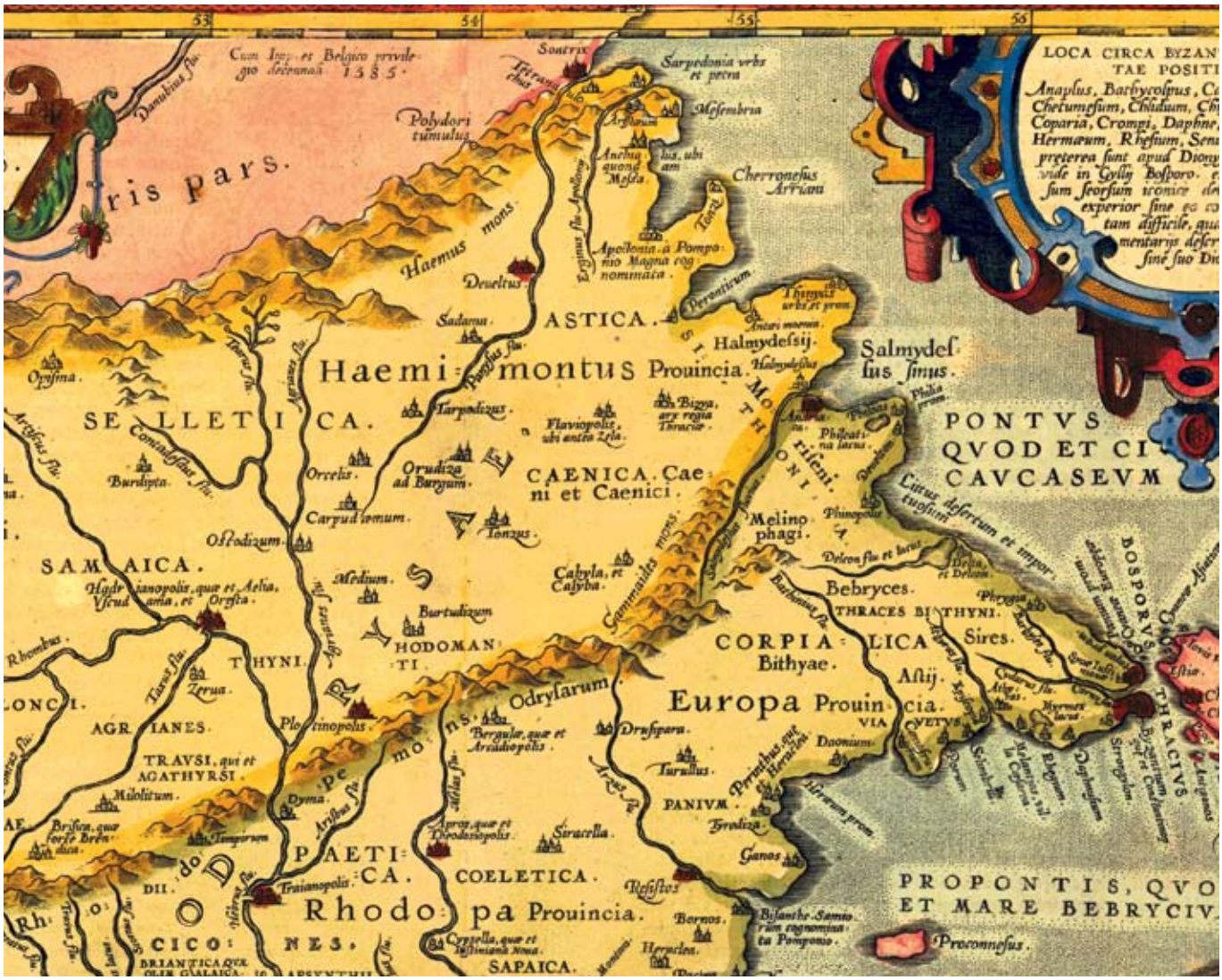
Tris pars.
Haemi montus Prouincia.
SELLETICA.
CAENICA. Caeni et Caenici.
SAMAICA.
THYNI.
HODOMANTI.
Odrysarum
Europa Prouincia.
CORPIA LICA
Bithyae.
Bebryces.
THRACES BITHYNI.
Sires.
PONTVS QVOD ET CI CAVCASEVM
Salmydes sus Sinus.
Halmydessij.
ASTICA.
PAETICA.
COELETICA.
Rhodopa Prouincia.
PROPONTIS, QVO ET MARE BEBRYCIV.
Haemus mons
Chersonesus Arriani
Melinophagi.
Orudiza ad Burzum.
Carpudienum.
Tonzus.
Burtudizum.
Berzule, quae et Arcadiopolis.
Traianopolis.
Aprus, quae et Theodosiopolis.
Siracella.
Bornos.
Proconnesus.
Ganos.
Turullus.
Druspara.
Daonium.
PANIVM.
Dyma.
Plotinopolis.
Tzurua.
Melolitum.
Briscia, quae forte Brendica.
TRAVSI, qui et AGATHYRSI.
AGRIANES.
LONCI.
Rhombus.
Sadarus.
Deueltus.
Polydori tumulus.
Sostra.
Sarpedonia verbs et pecra
Mesembria
Apollonia, à Pomponio Magna cognominata.
Perentium
Thyrsis urbs et prom.
Flaviopolis, ubi antea Zela.
Bizya, ars regia Thraciae
Phideatena latus.
Cistus desertum et impor.
Deltos flu et lacus
Bosporus Thracius
Thracius
Lissus
Strongylon
Daphnusium
Myrmex lacus
Pharsa
Ostodizum.
Medium.
Calybla, et Calyba.
Orsellis.
Burdipta.
Orysina.
Arcadiopolis, quae et Aelia, Vscudama, et Orysta.
Hadrianopolis, quae et Aelia, Vscudama, et Orysta.
Haemus flu.
Artiscus flu.
Nestus flu.
Strymon flu.
Rhodope mons
Pangeus flu.
Hebrus flu.
Tearus flu.
Contoliscus flu.
Melas flu.
Nessus flu.
Rhodope mons
Hebrus flu.
Arcadius flu.
Arcadius flu.
Arcadius

а след гибелната за него битка Ксенофонт застава начело на елинския отред и съумява да го преведе обратно, за да стане наемник на Севт II. В резултат той взема участие в неговите походи срещу странджанските траки. Като очевидец той представя ценни данни – включително и за крайбрежното пиратство на траките по странджанския черноморски бряг в областта, наречена Салмидесос, която в досегашните изследвания няма сигурна локализация (виж *Гюзелев 2009*; срв. *Boshnakov 2004; Бошнаков 2007 с пос.лит.*). Ето какво е записал той в своя „Анабазис" (Anab. 7.5)

„... [елините и хората на тракийския цар Севт през 400-339 г.пр.Хр,] *потеглили заедно на поход, като Понтът* [Евксински Понт – Черно море] *останал от дясната им страна, и стигнали през земята на така наречените траки-мелинофаги в Салмюдес. Там претърпяват крушение много от корабите, които плават за Понт и се изхвърлят на брега, защото морето там е общо взето плитко. И траките, които живеят по тия места, са ги разделили със стели* [гранични стълбове] *и всеки плячкосва онова, което морето изхвърля в неговия дял* [от крайбрежието]. *А докато не са били определили граници, както се разправяло, мнозина траки, когато събирали плячка, се избивали взаимно. Там се намирали много обедни легла, много саркофази, много книги*

Обр. 33 - Tabula Peutingeriana. Станцията на западночерноморския крайбрежен път, която се чете Buatico, не се е намирала при Ахтопол, а между Лозенец и Царево. Предвид изписването на Гвидо Пизански, който изглежда е използвал недостигнало до наши дни копие на римската карта и личащата поправка в надписа, то точното разчитане е Burtico. (по *Orachev 2005*)

*и много други стоки, каквито моряците пренасят в дървени сандъци. Като подчинили тия места, потеглили по-нататък." (*срв. с превода у *Кацаров, Дечев 1949: 85-86).*

Този текст - ведно с данните на другите антични автори за Салмюдес, ще анализирам във втората част на изследването. Тук е необходимо да посоча, че разграничаването (парцелирането) на крайбрежието със стели е станало преди края на V в.пр.Хр. Като се съди от археологическите данни за "кули" (т.е. за аюлета) между реките Резово и Ропотамо са били оформени три *епаюлии* (тракийски имения), който са поставени във владение на съответни членове на одрюското царско семейство или техни приближени (*епаюлисти*). Едната територия е имала за център "Ограденатa кула" при Синеморец и се е ограничавала от реките Резовска и Велека. Втората се е простирала между Велека и Караач (с център Ахтопол), а третата е обхващала крайбрежната територия между Караач и Ропотамо и е имала за център Урдовиза (дн. Китен).

С античния период на града бяха свързани и два старогръцки надписа (*Ганева и др. 1990: 10; Velkov 1994: 105-112; Avram 2002: 19 sqq*), като обявените местонамирания будят въпросителни (*Ганева и др. 1990: 10-14*). *Велизар Велков* датира фрагмента "*от ул. Черно море*" в IV в.пр.Хр. (*обр. 34*) и прие, че той е представлявал решение на атинска клерухия да изпратела пратеници до други градове. Спомената била и *еклесията* на *Агатополис*.

Румънският епиграф *Ал. Аврам* обаче посочи, че надписът следва да се датира „*първата половина, респективно средата на III в.пр.Хр.*" (*Avram 2002: 20-21*). Същото важи и за втория епиграфски паметник, който е от същия тип и е открит в м. *Йероди*. Тази обширна крайбрежна местност се простира на юг от Ахтопол, а в мраморният надпис се споменава и някакъв "храм" (*Velkov 1994: 108-112; Gyuzelev 2008: 270-271*).

Версията на В. Велков за военна колония, която била основана по време на Перикловата експанзия в Черно море, все още се поддържа (виж посл. *Карайотов б.д; de Boer 2005 et cit.lit*). На практика това се прави в разрез с фактите, защото засега и от ахтополската територия, и от акваторията са известни едва няколко фрагмента от прословутата атинска чернофирнисова керамика (при това късни). Не издържа критика и едно от неговите основни доказателства за атинската клерухия - разчитането в надписа на Αἰαντίδην, което той приема за идентично с "*атическата фила Аянтис*", която - наред "еклезията" свързва с атинското държавно устройство (*Velkov 1994: 108 sqq*). М Гюзелев обаче - като следва Ал. Аврам, добре посочва, че в случая е изписана не атинска фила, а личното име Αἰαντίδης. Той излага и наблюдението си, че в черноморския ареал това име е засвидетелствано само в град Одесос (дн. Варна), който е указан в надписа (*Gyuzelev 2008: 149-150 et cit.lit*). Не отговаря на фактите и версията на А. Avram, че Агатопол бил възникнал като "аполонийски емпорион" (*Avram 2002: 21*). Достатъчно е тук да посоча, че досега в рамките на предполагаемата укрепена територия на този *емпорион Агатопол* не е открита рисувана керамика.

Случайна е и една друга епиграфска находка (*Mihailov IGBR 1.2, n. 474 et cit.lit.; Robert 1959: 194-196; Gočeva, Oppermann 1979: 112-113; Делев 1990, 145 с пос.лит.*). Тя представлява оброчна плоча с изображение на *Тракийски конник* и посвещение на *Ηρωι Στομιανῷ (обр. 35)*. Мраморна плоча от същия тип като ахтополската (оброчен релеф на „Хероса на Протока") е намерена в с. *Теркоз/Деркос*, край дн. нос *Карабурун* (*АМ-Истанбул Инв. № 2737а*). Публикувана е от *Georg Mendel* (*Mendel 1914: 214-215*) и се твърди, че ахтополският оброчен релеф е донесен от храма на „*Юнака на Протока*" край с. Деркос. През 1984 г. в студията „*Странджанското край-*

Обр. 34 - Мраморна плоча със старогръцки декрет (на Одесос?), открита в м. Йероди. Музейна сбирка в "Гръцкото училище" - гр. хтопол. Втора половина на III в.пр.Хр.

Обр. 35 - Мраморен оброчен релеф на "Херос Стомианос* (*Юнака на Протока*) с посветителен старогръцки надпис, намерен в Ахтопол. АМ-Бургас Инв. № 163. I в.пр.Хр.

Обр. 36 - Ромейски нумии бронзов фолис на Лъв VI от крайбрежния разсип в залива Св. Георги, от крайбрежния разсип в залива Св. Георги, дарени на ОК "История на котвата".

брежие и Евксинският Понт до V в. пр. н. е." си позволих да се усъмня в тази интерпретация и да предположа, че този релеф произхожда от местен храм (*Орачев 1984/1990*), който ще да е бил разположен в района на тогавашното ахтополско пристанище. Основният ми довод беше наличието на един голям ритуално счупен на две каменен щок, открит „*на брега на Ахтополския залив*", който се съхраняваше в тогавашната ахтополска музейна сбирка (*Орачев 1984/1990*). Наличието и на още един посветителен релеф на Тракийския конник, намерен в Ахтопол (*Mihailov 1970: 475*), подсилва наблюдението.

Както вече посочих, не издържа епиграфска критика и версията за ахтополското монетосечене, като нейните следовници погрешно цитират английския нумизмат *H. Borrell* (виж тук *обр. 7*). Тя и до днес има своите адепти (*Ганева и др. 1990; Койчев, Мутафов 2002; Гергова 2012; Beshevliev 2008*; *Stancomb 1998 et cit.lit*), макар още френският епиграф *Луи Робер* да посочи, че монетните надписи *АГА, АГАΘ* и *АГАΘО* са свързани с *Агатокъл* (*Агатоклес* - син на *Лизимах*) и основания от него град *Агатоклеос*, който той отнася към *малоазийска Мизия* (*Robert 1959: 172 sqq, 1960: 284 sqq*). Фактологическата несъстоятелност на версията показа и българският епиграф *Георги Михайлов* (*Mihailov 1970: 401*). И досега в Ахтопол няма открита нито една „*агатополска монета*", като основните находки са от *Тракийски Херсон* (дн. *Галиполи/Гелиболу*), където сериозните изследователи по правило локализират град *Агатоклеос* (виж *Cohen 1995; Psoma 2009, Teikin, Erol-Ozdizbay 2010, Erol-Ozdizbay 2011* и особено *Rigsby 2005 et cit.lit.).*

Нямат под себе си основа и опитите да се свърже *Агатополис* с *Buatico* (*Burtico*?) от *Певтингеровата карта* (*обр. 28*) и респективно *Перонтико* от „Географията" и „картите" на *Клавдий Птолемей* (*Ptol. 3.11.3*). Единствено *Равенският географ* - въз основа на неясен източник, изрежда от юг на север *Billias, Burtinum, Tira, Apolonia* (sic - *Geograph. Rav. 4.6.2-5*). Това изреждане разкрива несигурната възможност *Burtinum* да се допълни *Bur*(g)*tinum*, а тази *Кула на тините* хипотетично да се свърже с периода VI-III в.пр.Хр. от миналото на Ахтопол (*Орачев 2012*).

Първите сигурни писмени известия, в които фигурира *Агатополис* са средновековни. Името се открива в Епархийските списъци (*Notitiae episcopatuum*), които издава *G. Parthey* през 1866 г. ведно със *Сюнекдемос на Хиерокъл* (*Hierocles Synecdemos*), при това само в списъците, които той отнася към и след X век. Най-напред името *Агатопол* (*Ἀγαθώπολις*) се появява в епархийския списък от времето на *Лъв* VI (886-912) като епископия „*на Агатопол*" (*Ἀγαθοπολεως*) в *епархия Хемимонт*, която е подчинена на

Обр. 37 - Тухла с монограм Δ от акваторията Св. Яни. Подобни са се произвеждали в Константинопол за раннохристиянските базилики: чрез съответни букви се е указвало за кой ред и място в градежа е била дадената серия. ОК "История на котвата".

митрополита на Адрианопол (дн. Одрин). И в още един от списъците се споменава Агатопол, който е поставен на второ място (след Созопол) сред другите единадесет епископии, като днес всички те вече са сигурно локализирани.

Понякога обаче липсата на информация също е значима за историческите анализи, което налага данните за градовете и епископите в провинция/тема Хемимонт от 527-528 г. насетне да бъдат систематизирани в таблица, за да се кластеризират. В нейната основа следва да залегне информацията, която може да се извлече от: *Hierocles Synecdemos* (*Parthey 1866: 150 sqq*); *Епифаниев списък* (*Boor 1890: 520 sqq*); *Исаврийския списък*; *Списък 8* (*Notitita 8*); *Списък 6* (*Notitita 6*); *Василиев списък* (*Notitia Basilii*); *Списък на Лъв VI* (*Imp. Leonis Notitia*); и *Нов епархийски списък* (*Nova Tactica*).

Според проф. *Веселин Бешевлиев*, един важен епиграфски паметник от „*алеята на победите*" в *Плиска* документира, че българската армия е превзела *Агатопол* (*Бешевлиев 1978; Besevliev 1963: N 38*). Намерените досега монети на ромейски императори от IX-X век не подкрепят в нужната степен виждането на този голям български учен. Същевременно археологическите набюдения, сфрагистичните материали и монетните находки очертават, че през втората четвърт на VI век в Агатопол, освен че реконструират крепостната стена, ще да са издигнали и базилика. Останки от нея днес се откриват в акваторията около рифа на нос Св. Яни (*обр. 37*). Ако Ахтопол е бил превзет, то това ще да е станало през 812 г., след като българският кан Крум вече е победил император Никифор I Геник (802-811) и е завзел по-голямата част от ромейските *теми Тракия* и *Македония*. Вече изложих работната хипотеза, че не е изключено Агатопол още от VI век да е бил център на архиепископия, чиято територия хората на кан Крум да опустошават дотолкова, че се е наложило константинополската патриаршия да премести дотогавашната тукашна архиепископия в Деркос (*Orachev 2012: 26-27*).

Хронологически следва важната информация на арабския географ *ал-Идриси*, който постъпва на придворна служба при крал

Обр. 38 - Секция VI.4 (карта) от "География на Ал-Идриси. 1154 г. Оксфордски кодекс. ДА "История на котвата".

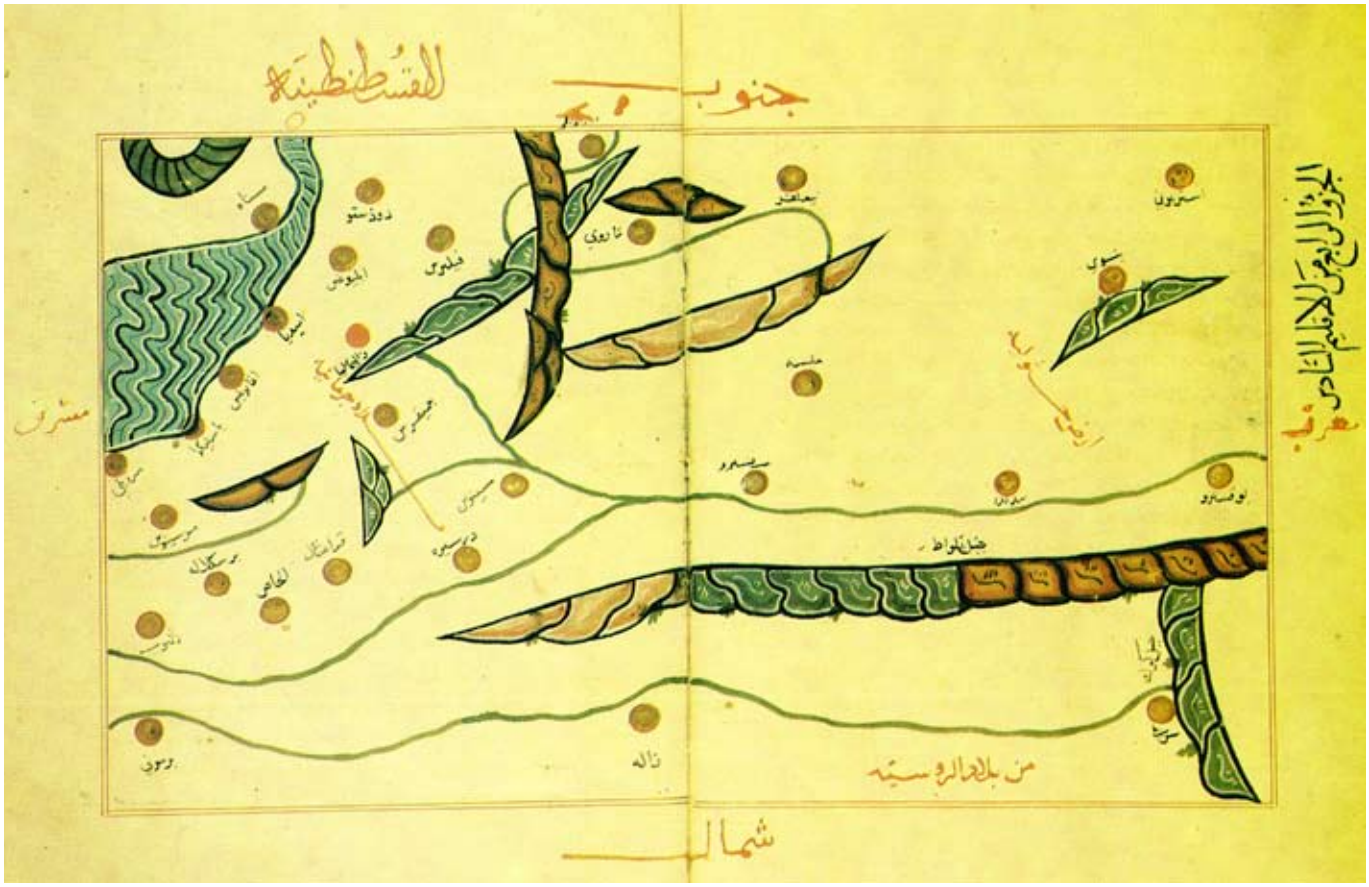

Роджер Сицилийски. През 1154 г. той завършва своята "География", където в "*Описание на пътя от град Константиния по морския бряг до устието на реката Дану, където се намира град Мирис*" записва (*по Недков 1960*):

"*Който желае* [да мине] *по този* [път], *той тръгва от Костантиния* [Цариград] *и до град Айлугис* [Логи] *има 25 мили. Това е град на висока планина, на 12 мили от морето… От Айлугис до град Аймидия* [Мидия] *има 25 мили. Последният е хубав и многолюден град, близо до морето. От него до град Агатубулис* [Ахтопол] *има 25 мили. От последния до Басилику* [Василико] *на брега на морето има 25 мили. От Басилику до град Сузубули* [Созопол] *на морето има 25 мили...*"

Б. Недков разчита *Agathubulis*. Текстът на "География" на *Абу'Абд Аллах ибн Мухамад ал-Идриси* (1100-1165) обаче е придружен с карти (секции) към отделните части (*обр. 39*). На тях името на града е отразено с разночетения: *Агасубулис*, *Ага*(с)*убилис*, *А*(г)*а*(с)*убулис*, *Агабу*(с)*улис* (*Кендерова, Бешевлиев 1990: 68, 82-83*). Показателно е, че изписването на съскавата гръцка **θ** с интервокално **s** се среща и в някои италиански късносредновековни документи - например пристанището *Азине*, което съответства на гръцкото *τά Αθάνατα* от един портолан (*Орачев, Русинов 1988; Орачев 2013*).

Данни за средновековната история представят и известията на ромейските автори *Никита Хониат*, *Мануил Фил* и *Георги Пахимер*, които са преведени с паралелен текст в *Гръцки извори за българската история* (*ГИБИ*) и са коментирани историко-географски от В. Златарски и П. Коледаров (*Коледаров 1979 с пос.лит.*).

Обр. 39 - Ромейски нумии от крайбрежния разсип в залива Св. Георги, дарени на ОК "История на котвата"

Никита Хониат излага в своята "История" събитията от 1118 до 1206 г. Два пасажа от времето на освободителното въстание на братята Асен и Петър са свързани с Агатопол, които Александър Милев превежда така:

"*Тогава той* [имп. Исак II Ангел] *се отправил* [през 1187 г.] *от столицата* [Константинопол] *с малобройна войска, която се намирала при него, защото бил се научил, че мизите* [българите] *вече не се скитали по планинските и високите места, но като събрали наемна скитска* [куманска] *войска, се спуснали в околностите на Агатопол и ги опустошавали с всички сили, извършвайки големи злочинства...*

Когато пък императорът се отправил към Агатопол, за да спре нападенията на варварите, те ограбили и села, които били много близко до Филипопол [Пловдив]. *Щом като той се приближавал до мястото на опустошението, те веднага се отдалечавали оттам, където се явявал императорът. Тези дела вършел един от братята Асен* [цар Асен I, 1187-1196], *който бил човек необикновено ловък и много изобретателен при трудни условия...*"

Придворният поет *Мануил Фил* малко след 1305 г. написва една историческа поема *За подвизите на известния чутовен протостратор*. Става въпрос за походите на ромейския пълководец *Михаил Глава Тарханиот*, чиято майка била българка. При похода от 1263 г. срещу българския цар *Константин Тих* той превзема и Агатопол, а текстът е преведен от *М. Войнов* (*ГИБИ 10: 141-142*) така:

"*И той дойде до Агатопол и го превзе,*
като преди сражението лесно прогони
владетеля на българите Константин
и показа, че най-способните могат

Обр. 40 - Ромейски нумии от крайбрежния разсип в залива Св. Георги, дарени на ДА "История на котвата"

сигурно да побеждават вражески царе...
Като възвеличи прочее Агатопол
обърна внимание и на град Созопол."

В своята „Хроника" *Георги Пахимер* излага събитията от 1255 до 1308 г. В нея се съдържат и пасажи за Агатопол, в един от които той е изписан *Αγαθιούπολιν*. Заради това название се приема, че Агатопол било означавало *Град на Агатон*. Пасажите са преведени от *Михаил Войнов* (*ГИБИ 10: 166 сл.*):

"*Като имаше Ногай* [татарски военачалник за съюзник], *готов да нападне* [българския цар] *Константин* [Тих] *и да ограби земята му, ако той нахлуе в неговата* [ромейска] *земя, императорът* [Михаил VIII Палеолог] *здраво владееше не само Месемврия* [Несебър] и *Анхиало* [Поморие], *но и Созопол, Агатиупол* [Αγαθιούπολιν], *Кастрициум* [нелокализирана със сигурност] *и други някои крепости,*

Обр. 41 - Италианска (?) двурога желязна котва котва с липсващ дървен щок, открита в ахтополската акватория. ДА "История на котвата"

които императорските пълководци бяха спечелили и завоювали за императора, и ги държеше, разбира се, в ръцете си, без да отстъпва дори сянката на [някоя] *крепост...*

А на Запад положението [през 1303 г.] *беше отново тежко и лошо поради Светослав* [българския цар Тодор Светослав, 1300-1322]... *и императорът* [Андроник II Палеолог] *беше в безизходно положение и бързаше да спре напредването му, понеже се опустошаваха крепостите край Хемус* [с Хемус ромейските автори обозначават не само Стара планина, но и Странджа], *а мнозинството от тях завземаха по споразумение - Ктения* [нелокализирана със сигурност] *и Русокастро* [край дн. с. Русокастро] *и твърде много други, а и* [обсадени] *селищата край Созопол и Месембрия, именно Агатопол и Анхиало, вече изнемогваха и изглеждаше, че са готови да се предадат...*

И аланите, след като се отделиха веднъж от императора, проводиха пратеници при Светослав (*той си беше подчинил по споразумение Анхиало, още и Месемврия, а също и Агатопол и околните места*)*...*"

Васил Гюзелев (следвайки *Balard 1978*), посочи и преведе данни от генуезките архиви, които разкриха нови страници от историята на града (*Гюзелев 1981, 2000*). Те показаха, че Агатопол е бил превзет от генуезка флотилия начело с адмирал *Паганино Дория*, а една голяма желязна двурога котва с дървен щок (*обр. 41*) най-вероятно принадлежи на галера от неговата флотилия.

Това се случва по време на т.нар. Война за Проливите между двете италиански републики *Генуа* и *Венеция*. В нея имп. *Йоан Кантакузин* (1347-1354) застава на страната на венецианците, защото междувременно генуезците са успели да сломят неговия флот и да пленят част от ромейските кораби. Войната избухва през 1348 г., временно затихва поради избухналата чума, за да се активизира наново през пролетта на 1350 г. През първата половина на 1351 г. *Венецианската република* чрез сключени договори с крал *Педро III Арагонски* (1336-1387) и *Йоан Кантакузин* оформя мощна коалиция. През май 1351 г. в *Златния Рог* се появяват 22 венециански галери. Те - начело с адмирал *Николо Пизани*, блокират *Пера*. Междувременно генуезците се съюзяват с унгарския крал *Лайош I Велики* (1342-1382), с емира на Айдън *Хизир* и с османския султан *Орхан*. *Генуа* съоръжава и морска армада от 60 галери.

Обр. 42 - Анонимна каталанска карта на Черно море и Източното Средиземноморие. Тя е съставена през XIV век, по информации, които са събрани след средата на XIV век, което проличава и от специфичното изписване Gastopoli на ахтополското пристанище. (по *Orachev 2005*)

И *България* е вплетена в хода на събитията. Някъде между януари и март 1351 г. при Йоан Кантакузин в Цариград пристига пратеничество, което от името на цар *Иван Александър* (1331-1371) го обвинява, че „*нарушава договора и опустошава зле земята му*" чрез своите съюзници турците. Ромейският император откликва и провожда свои дипломати в Търново, които предлагат на българския цар да даде пари за издръжката на ромейския флот, за да могат да бъдат спрени турските набези. Според Йоан Кантакузин „*Александър на драго сърце приел предложението и пожелал да даде пари за приготвянето на флота*". Една *Българска анонимна хроника* от началото на XV в. представя и българската гледна точка. Тя директно посочва, че в случая става въпрос най-напред не за пари, а за храни (*Тютюнджиев 1995*):

„*И като видя Кантакузин, че не може да прехранва корабниците, защото нямаше достатъчно хляб и свинско месо, а и защото хазната се изпразваше с всеки изминат ден и не стигаха дукати и сребро, той измисли следното. Изпрати в Търново при българския цар Александър пратеничество да му помогне за прехраната на корабниците, за*

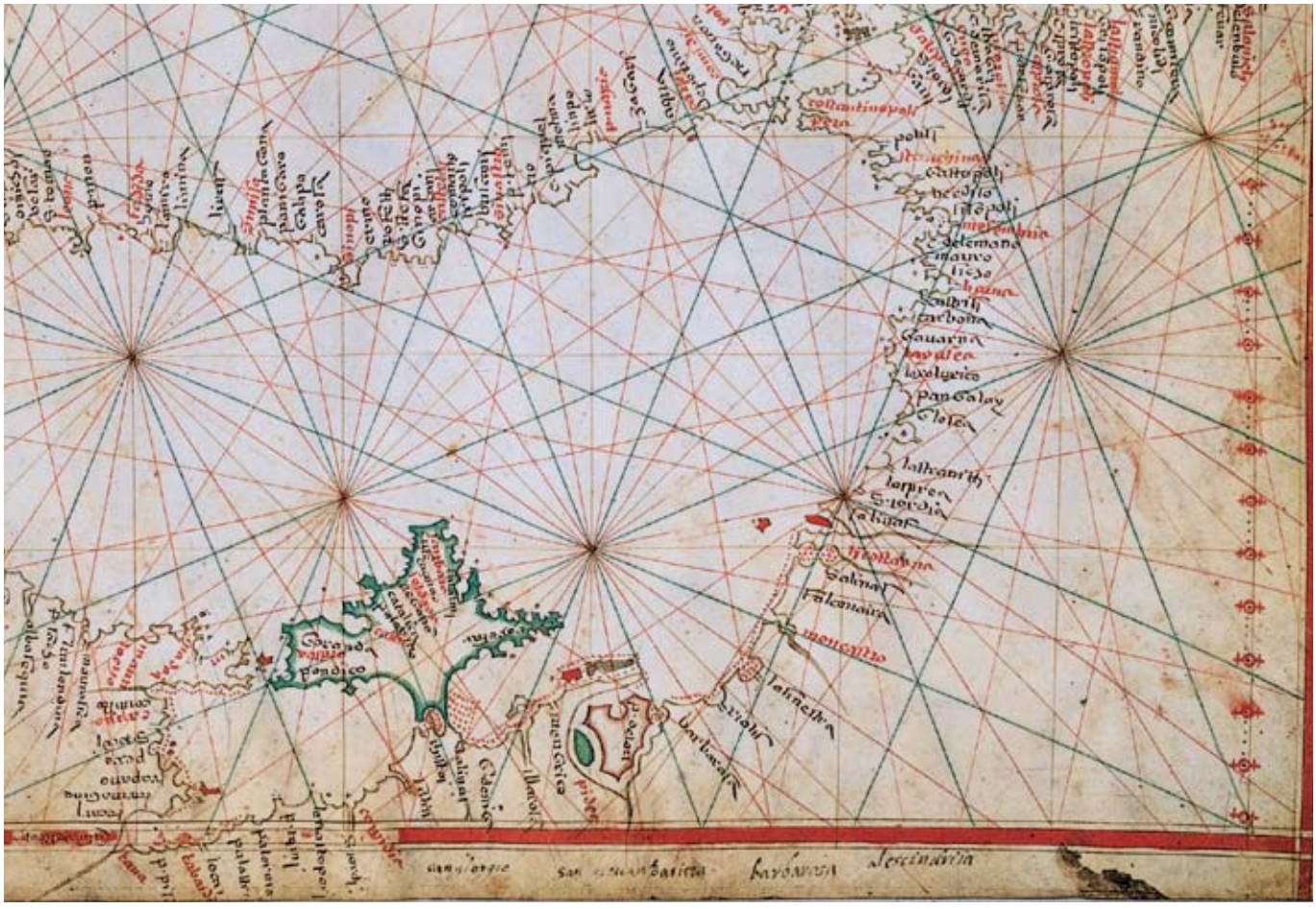

Обр. 43 - Хуан Мартинес. Карта на Средиземноморския басейн. XVI в. Рисувана, цветна, 1002 x 695 мм. Biblioteca Medicea Laurenziana – Firenze Acq. e doni 183. Агатопол е изписан Gastopoli, а над Missebrya (Несебър) се вее българския царски флаг на Иван Александър. ДА "История на котвата".

да пазят брода [Дарданелите]. *Българите, като чуха това, надсмяха се и укориха гърците. Не само ги оскърбиха, но ги псуваха на жена и майка и ги отпратиха с празни ръце...*"

Текстът очертава значимата роля на странджанските пристанища тъкмо „*защото нямаше достатъчно хляб и свинско месо*": царевските и ахтополските приморски равнини в ония времена са произвеждали жито (макар и сравнително малко), а странджанското свиневъдство и овцевъдство са сред най-добре развитите на Балканите. Впрочем храни липсвали не само на Цариград и византийската флота. Редица документите сочат липсата на месо, хляб и сухари и за генуезкия боен флот. Ето защо нарочно генуезко пратеничество през ноември 1351 г. отпътува за Търново и за да сондира българската позиция предвид планираното нападение над странджанските пристанища и крепости. През декември същата година (или най-късно през януари 1352 г.) генуезки бойни кораби предприемат брутална експедиция срещу странджанските крайбрежни градчета.

Под командването на адмирал Паганино Дория те превземат, ограбват и опустошават всички крепости и пристанища между Ахтопол и Созопол включително. Наложени са тежки контрибуции от огромни за времето си суми и е пленена голяма част от местното население. Ахтопол, който се предава без бой, успява да се откупи срещу 1000 златни перпера. Особено жестоко е наказан Созопол. Повечето му жители са отведени в плен, като онези от тях, които не могли да се откупят, са продавани като роби. В събитията е замесена и Урдовиза, която е трябвало да изплати колосалните за времето си 10 000 златни перпера. Генуезката атака не е случайна. Наличните материали очертават, че не само Агатопол, но и селищната и пристанищната система на Странджанското Черноморие придобива огромно значение за ромейската империя през XIII-XIV век, защото става една от нейните последни суровинни бази – особено след като Константинопол започва да губи малоазийските си области. Оттук идва и политическото значение на Българското Черноморие, в чиято основа стоят и стопански фактори. Цариград започва системно да гладува. Ежедневна е и необходимостта да се подсигурява сухар за екипажите на морските бойни флоти. Налице са и сметките на генуезките и венецианските „акули" в житната търговия.

На 13 февруари 1352 г. се разиграва морска битка край Босфорския проток. В нея генуезката флота скършва морската бойна мощ на венецианци, каталани и ромеи. Сключеният на 6 май 1352 г. с Източната римска империя договор гарантира на Генуа господство в Черноморието. За да стане то обаче пълновластно, било необходимо удържаната морска победа да се подплати и чрез съответен дого-

вор с България. Сметководните генуезки книги документират, че почти веднага след победата - в началото на март 1352 г. започва да се харчи доста злато за "*пратеничество, което да бъде изпратено при императора на Загора*". Целта на Генуа е ясна. България е страна, с която е наложително да се поддържат добри отношения - най-малкото заради необходимостта да се изхранват многобройния флот и войска. Преговорите - нелеки и заради бруталното нападение над странджанските пристанища, и заради българо-генуезката разпра от 1317 г. - свършват благоприятно и за двете страни. За добрия изход освен архивните документи свидетелстват и онези морски карти, в които над Несебър се вее флагът на цар Иван Александър (*обр. 43*). Така България отново става генуезки партньор, което е голяма отстъпка от българска страна: отношенията с Генуа през 1317 г. били влошени дотам, че генуезкият "Съвет на Осемте Премъдри" одобрява *Забрана да не се отива в която и да е област на Загора* и забрана *Да не се отива в Созопол*. Ето защо българският цар ще да е поискал подобаваща компенсация, която генуезците са приели. Така през 1352 г. в пределите на Търновското царство отново влизат черноморските крепости Агатопол, Василико, Урдовиза и Созопол.

Броени години след това в Агатопол пак влизат завоеватели. В своята „Хроника" *Йохан Сервион* описва похода на *Амедей VI Савойски* против българските черноморски крепости през 1366-1367 г. Тя е преведена от *Васил Гюзелев* (*Петров, Гюзелев 1978: 170 сл.*), а в нея се открива

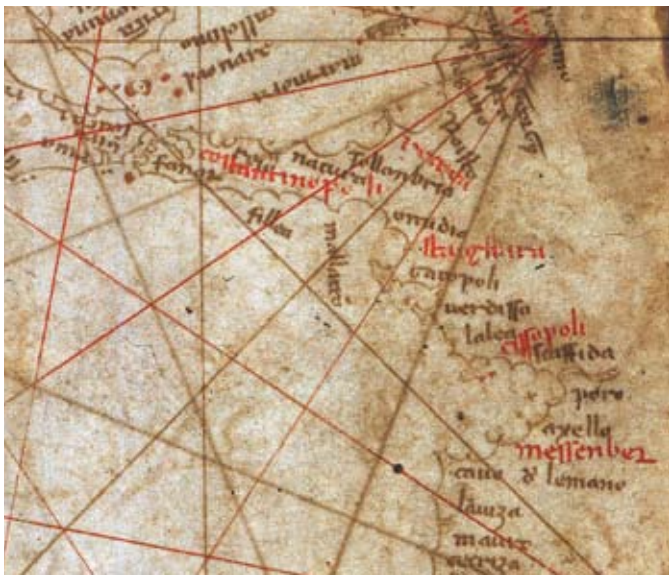

Обр. 44- Петрус Вескоте. Карта на Черно море. 1318 г.

следното за Агатопол:

„*Графът на Савоя се зарадва много, когато неговите хора, които се бяха загубили по море, пристигнаха при него в Тенедос и той попита патриарха на Константинопол и неговите рицари какво да прави и те го посъветваха да навлезе в земите на българския император и да воюва неумолимо с него, докато той освободи от затвора императора на Гърция. Графът се съгласи с това и те се качиха на галерите си и тръгнаха към България в един град, наречен Ахтопол, който обсадиха със стълби. И за да не разберат жителите за тяхното идване, те приключиха доста лесно с Ахтопол, където сложиха стълби...*

Когато графът се върна в пристанището при своите галери, затворниците, заловени в градовете Ахтопол, Созопол, Скафида и Анхиало, накараха да му кажат, че са учудени от това, че той завземаше и разрушаваше земите на българския император, техния господар, който никога нищо лошо не му беше направил; на което той отговори, че вършеше всичко това, защото българският император беше заловил неговия първи братовчед, императора на Константинопол, и че той никога нямаше да престане да воюва срещу българите, докато император Алексий не бъде пуснат на свобода; тогава затворниците помолиха графа на Савоя да пусне няколко от тях, като задържи останалите за заложници, да отидат при българския император, за да поискат освобождаването на гръцкия император. Графът прие тяхната молба и остави да заминат шест от най-разумните, които обещаха да се върнат при него, донасяйки намеренията на своя господар..."

Морски карти и портоланни текстове с данни за ахтополското пристанище публикува Б. Димитров (*1983*). Тези карти са ценен източник за историята на града, и с различните изписвания на Агатопол, и с факта, че градът неизменно присъства в тях (виж *Orachev 2005*; срв *Димитров 1983; Стоименов 2008*). Най-вероятно Агатопол е бил маркиран още *в Пизанската карта* от края на XIII век, но тя е изгризана от мишки в частта, която представя Черноморието (*Стоименов 2008: 93, II.1*). За пръв път Агатопол се засича в портоланната карта на генуезкия морски картограф *Петрус Весконте* от 1311 г. с

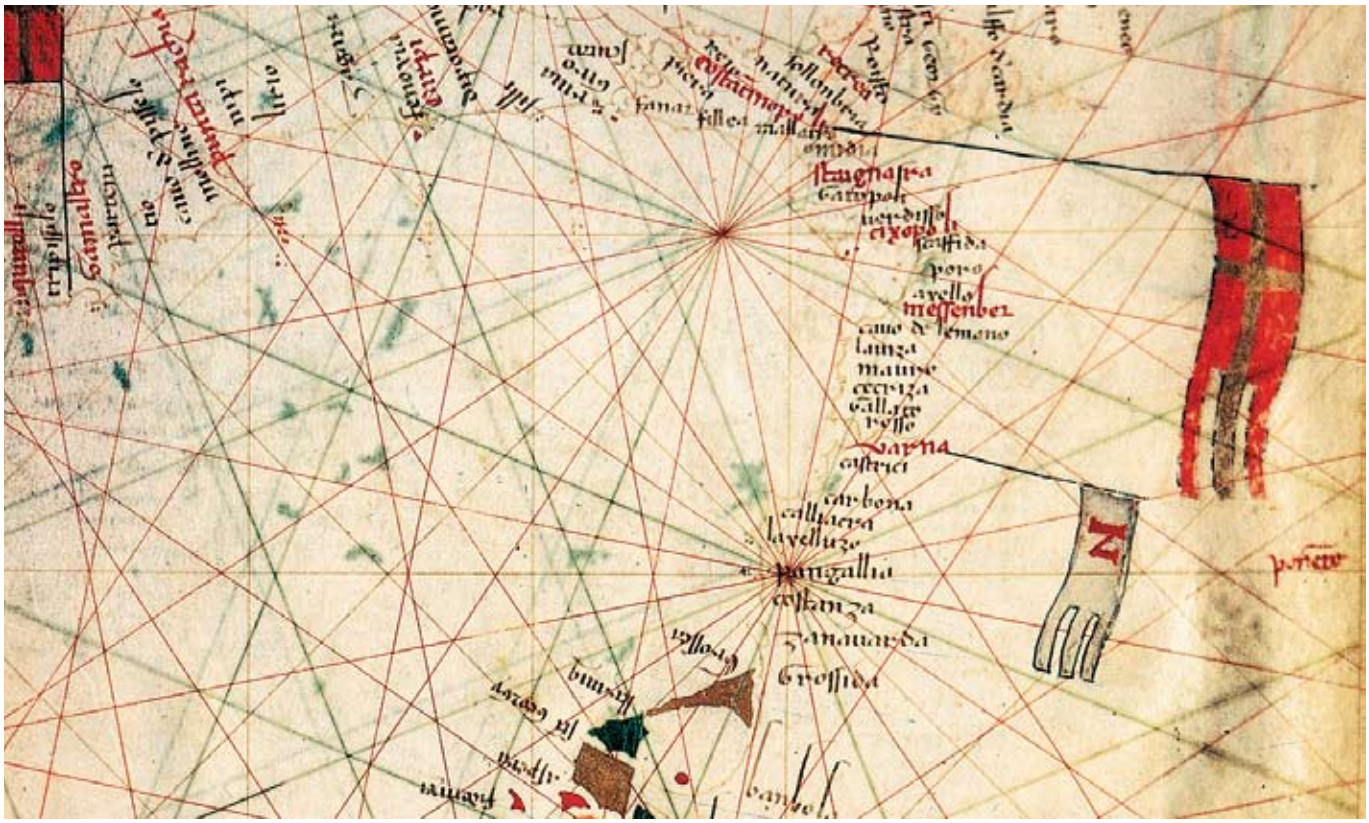

Обр. 45 - Петрус Вескоте. Карта на Черно море. 1320 г. (по *Orachev 2005*)

формата *Gatopoli*. Същото е изписването и в неговите карти на Черно море от 1318 (*обр. 44*) и 1320 г. (*обр. 45*).

При съпоставка с портоланните текстове и находките от крайбрежните заливи става възможно да се проследи развитието на селищната и пристанищната система по Странджанското Черноморие и да се доло-

Обр. 46 - Отсечка от Анонимна италианска портоланна карта на Средиземноморския басей с пристанище Gatopoli. XIV век. ДА "История на котвата".

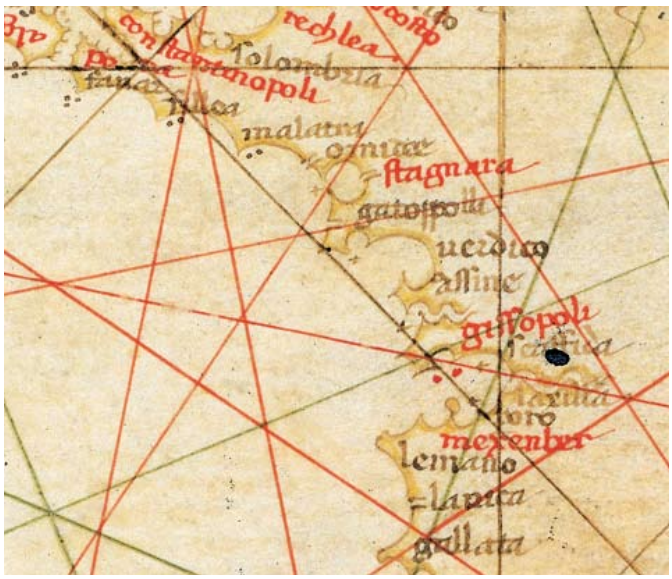

ви значението на Агатопол в нея. Един от най-добрите италиански портоланни текстове е достигнал до наши дни в гръцка подложка. Той – според издателя *A. Delatte*, е с венецианска първооснова от XIV век (*Delatte 1947: 232-232*). Текстът е преведен на български от Б. Димитров (*1978, 1983*) и частта за крайбрежието от Босфорския проток до пристанището Сива гласи:

„От Фанари [при входа на Босфора] *до Тиниада в посока запад—северозапад са 100 мили.*

Обр. 47 - Отсечка от портоланната карта на Черно море. Диего Хомем. 1559 г. (по *Orachev 2005*)

Тиниада е град и има пристанище и входът му е на изток и има добро дъно. От Тиниада до Ахтопол от юг на север са 15 мили. От Ахтопол до Вернизо [Урдовиза при с. Китен] *от запад на изток са 20 мили. На Вернизо малко му липсва, за да бъде остров. От Вернизо до Сива* [пристанище в устието на Ропотамо] *по картата на север към североизток са 10 мили…*"

Локализацията на Сива в устието на Ропотамо е дискусионна, което проличава от един друг портоланен текст на гръцки език. Издателят A. Delatte приема, че той също е имал италианска първооснова, която бил превел на гръцки език *анагност Панкал*. Анализът обаче показа, че портоланният текст се различава значимо от езика на другите гръкоезични, но силно италианизирани портолани (*обр. 48*). Той всъщност е бил съставен на гръцки език някъде в периода 1429-1436 г. (*Орачев, Русинов 1988*). Осъвременеият превод за Странджанското крайбрежие гласи:

"*От Созопол до носа на Елея* [Маслен нос на полуостров Боруна са] *9 мили* [ок. 11 км] *от север към югоизток и отдолу в залива е пристанище на име Ропотамо* [Ὀριοπάταμο]. *Надолу* [към Босфорския проток] *е* [Св.] *Атанас* [Атаната, дн. Приморско] *и извън* [залива?] *е песъчливо. Има стоянка* [пристан] *и стоиш на дрейф. А от Елея до Вордовизу* [Урдовиза, дн. Китен] *има един кастел* [крепост] *и към кастела има едно дърво и напред към дървото има дъно на пет оргии* [9 м]. *От Вордовизу до Агатопол - - - до Резви* [Резово са] *8 мили* [ок. 10 км]. *От Резви до носа на Ниада* [дн. Инеада са] *9 мили* [ок. 11 км] *по карта на юг-югоизток. От самия нос до пристанището* [са] *3 мили* [ок. 4 км] *по карта от северозапад към югозапад. А пристанището* [Стагнара] *има дъно на 6 до 10 оргии* [18 м]. *Разпознаването на Ниада: от морето ще видиш нагоре една стръмна височина и е по-стръмна от другите височини, и се нарича Папеа* [дн. връх Папия]. *И ако ще влизаш в Ниада* [т.е. в пристанището Стагнара] *остави тази височина откъм север; и входът е от север на юг. А самият нос е масивен, черен, клюнест и горист и минаваме на разстояние от него*

Обр. 48 - Факсимиле на лист 117б и 118а на портолана (с частта за Странджанското крайбрежие) от Cod.Voss.Gr.O. N-r 12.

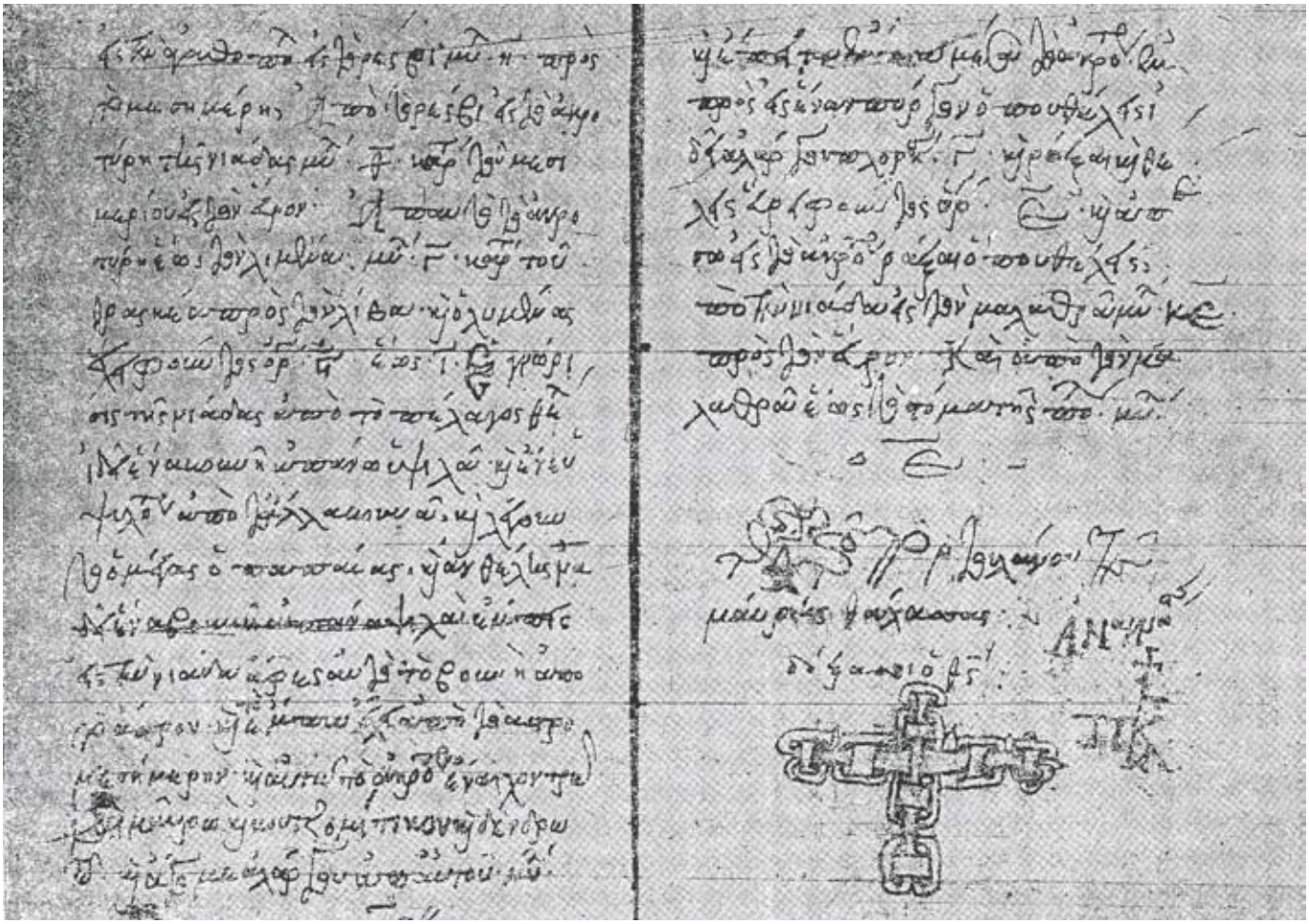

1.6 мили. И след като подходиш към средата на носа, навътре към една кула, която ще видиш на разстояние 3 плоризи [ок. 50 м], *хвърляй котва и ще намериш дъно на 5 оргии* [9 м]. *А навътре към носа хвърляй котва, където пожелаеш. От Ниада до Малатра* [нос Карабурун са] *25 мили на югоизток. А от Малатра до устието на града* [Константинопол са] *75 мили*".

Копистът анагност Панкал през 1553 г. е пропуснал описанието на ахтополското пристанище. То обаче ще да е било доста подробно, защото този портоланен текст за пръв път посочва връх *Папия* – основния корабоплавателен ориентир между *Маслен нос* и *Босфорския проток*. Наличните данни сега засега очертават, че ахтополската средновековна

Обр. 49 - Отсечка от самолетна снимка на Ахтопол с Гларо Петра. 1971 г. Архив на Веоенен географски център в гр. Троян

пристанищна стоянка се е намирала в северния залив, където е била защитена от съответни горнокредни скални откоси (*обр. 49*), кото са служели за опорая на съответни пчсъчни коси. Днес голямата част на тези своеобразни каменни валове днес се намират на различни дълбочини под водата.

Най-добрите данни за късносредновековното пристанище на Агатопол и изобщо на странджанската пристанищна система между Босфорския проток и Ропотамо дължим на френския картограф Жан Никола Белен. Като своеобразно приложение към неговата карта на Черно море (*обр. 50*) през 1738 г. (?) той е записал (*Тодорова 1987: 132 сл.*):

„*Като излезеш от устието на канала* [Босфора] *в Черно море, минаваш покрай носа с фара, който турците наричат Мени фенер, което ще рече Новия фар. Брегът на Романиа (Румелия, според както я наричат турците) върви на запад и на северозапад 1/4 запад 5 морски левги на 21° до Кара бурни, т. е. Черния нос. Между тези две точки се намират следните позабележителни места: след като минеш покрай фара (Йени фенер), стигаш до един нос, наричан Ускумри бурни, който е доста широк. Западно от него се намира един друг нос, наричан Ески фенер. Върху този нос е бил разположен античният фар. Не трябва да се приближаваш много до него, тъй като близо до върха му има скала, в която се разбиват вълните, и от която трябва да се пазиш, въпреки че това не се чувства на голямо разстояние в морето (навътре в морето).*

Между Ески фенер и Кара бурни брегът се простира в посока север-северозапад на (2) 4 левги. Зад този нос има рибарник за калкани. Единствено този е запазен за бостанджи баши. Турците наричат тези риби калкан, което означава щит, понеже те по форма наподобяват щит. Те са с огромни размери и вкусът на уловените на това място е чудесен. Това е най-хубавата риба, която се яде в Цариград през месеците април и май.

Между Ески фенер и Кара бурни брегът е много нисък и по него има едно забележително място, което турците наричат Иди кумлар. Това са седем малки дюни или пясъчни възвишения, които служат за ориентир на моряците при

Обр. 50 - Отсечка от "Умалена карта на Черно море в служба на кралските пораби" на Жан Никола Белен. 1772 г. (по Стоименов 2008: 207, II.37)

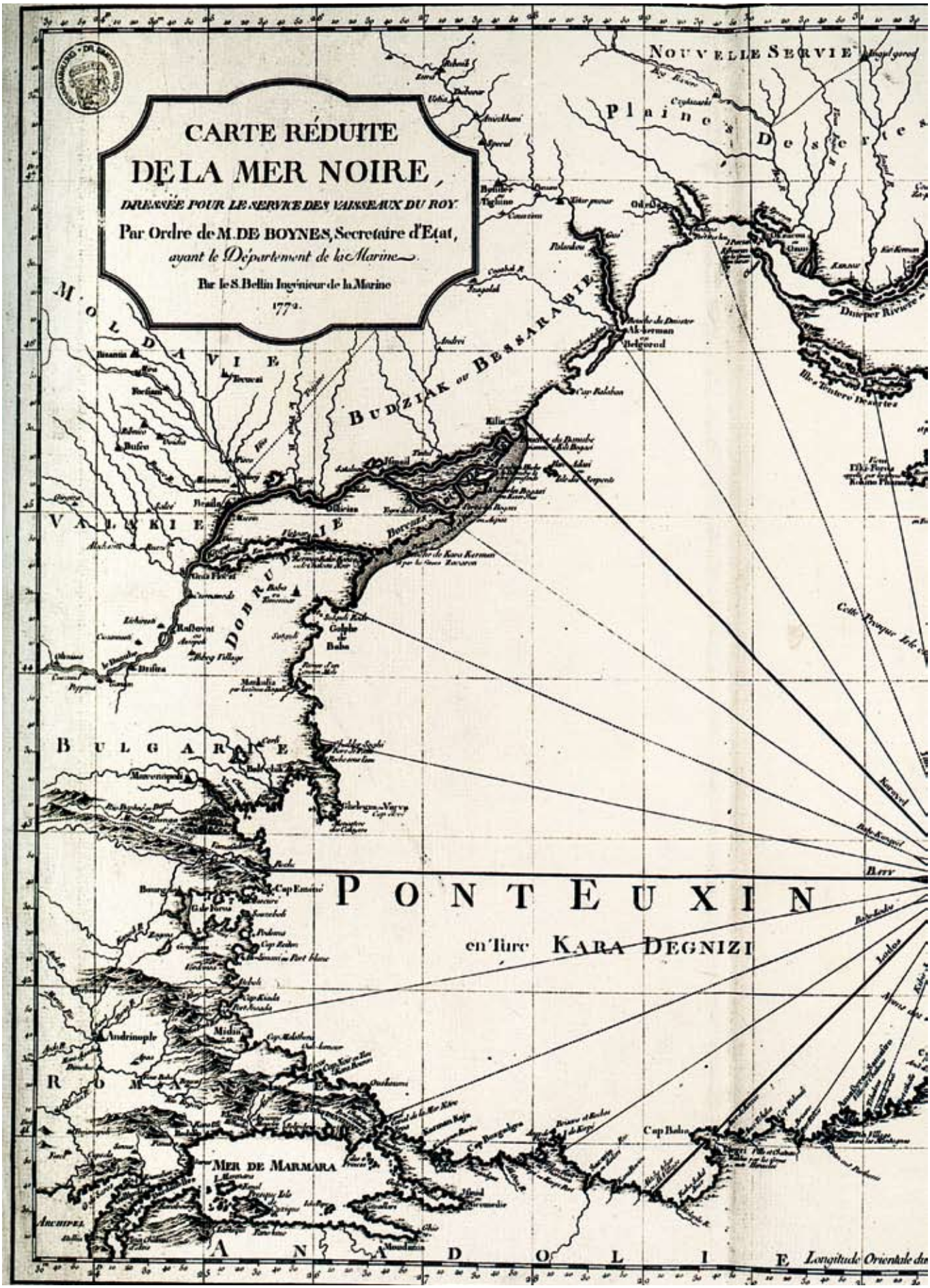
CARTE RÉDUITE
DE LA MER NOIRE,
DRESSÉE POUR LE SERVICE DES VAISSEAUX DU ROY.
Par Ordre de M. DE BOYNES, Secretaire d'Etat,
ayant le Département de la Marine.
Par le S. Bellin Ingénieur de la Marine
1772.
NOUVELLE SERVIE
Plaines Desertes
MOLDAVIE
BUDZIAK ou BESSARABIE
VALAKIE
DOBRUDZIE
BULGARIE
PONT EUXIN
en Turc KARA DEGNIZI
MER DE MARMARA
ANADOLIE
Andrinople
Belgorod
Dnieper Riviere
Longitude Orientale du

Обр. 51 - Османска желязна двурога котва от северния ахтополски залив. XVI-XVII век. ОК “История на котвата”.

ясни нощи и им показват, че са близо до устието на Босфора. Западно от носа, наричан Кара бурну или бурни, брегът образува недълбок залив и на левга и половина се намира една местност, наричана Теркос дереси или Теркус. Там има една река или по-скоро рекичка, която излива водите си в едно малко езеро, където се добива сол. Брегът тук е много нисък, което го прави опасен при лошо време. Тук стават и много катастрофи, защото корабите, които пристигат от открито море, често вземат вдлъбнатия в сушата тук бряг за устие то на Босфора.

Носът, който ограничава от западната страна залива Теркос, се нарича Ухламур, или както народът го назовава, Уфламур бурни. Това е един слабо издигнат нос, дъното около който се състои от скали и дълбочини. Недалеч от Теркос навътре в сушата има едно село, наричано Орманли кьой, което с незначително. Населено е с турци, повечето от които са ловци. Някой от тях са лични ловци на султана. Областта тук е гориста. Срещат се много глигани, елени, зайци, лисици. Името на селото идва от горите или многобройните дървета, тъй като орман означава гора, а кьой — село. Оттук се изнасят дърва за горене, а също и месо. Тук се отглеждат преди всичко овце, чието месо е чудесно, а вълната — много фина.

От нос Уфламур до нос Малатера има около 4 левги на ссвер-северозапад. Това е един малък нос, където също има рибарница за калкан, който тук е много едър и вкусен.

Западно от този нос е разположено едно село, наречено Мидия, близо до устието на малка река със същото име. В този залив, чисто дъно е скалисто, има грънчарски работилници. Някои смятат, че тук ес е намирал античният Финополис.

На 3 левги от Мидия се намира малката река Ая Паули суи, чието име е гръцко и означава реката на свети Павел. Смятам, че в този район се е намирал античният Девелт. Тази река е плавателна и се намира в началото па един залив, който се нарича Инеада лимани.

Инеада лимани е малък залив, който може да се нарече пристанище, тъй като тук спокойно могат да акостират големи кораби при 15-16 растега дълбочина в близост до брега. Открит е единствено за източен вятър. В дъното на залива има една малка река, която, както и заливът, се нарича Инеада.

В древността това име е било познато под името Салмидесус.

Между реката и носа, който ограничава от изток залива, има една скала, за която трябва да

Обр. 52 - Османска желязна двурога котва от северния ахтополски залив. XVII-XVII век. ОК “История на котвата”.

Обр. 53 - Руска двурога желязна котва (тип "Паркър") от северния ахтополски залив. След 1800 г. ОК История на котвата".

внимаваш, но тя е много близо до брега.

Носът, който ограничава залива от изток, се нарича Кори бурни — гърците го наричат Киада, а в древността е бил познат под името Филиа и там поставяли тяхната Филеас. На този нос пада големи дъбови дървета, които служат за ориентиране на онези кораби, конто имат намерение да хвърлят котва в залива на Инеада.

От нос Кори брегът взема северна посока н на разстояние близо 3 левги леко се вдава в морето. Тази част се нарича нос Реузе. Между последните два носа се простира залив, чийто бряг е покрит с гора.

Западно от н. Реузе има малък залив, където се влива една малка рекичка, в устието на която дълбочината е само 3 стъпки. Турците я наричат Реузе дереси. В този залив идват каици и малки кораби да товарят дърва.

На 3 левги от пея има друг залив, който се казва Ахтеболи. В него може да се застане на котва при дъно 12 стъпки, но закотвянето не е много сигурно, тъй като дъното е от остри скали, които срязват въжетата. Въпреки това тук идват малки каици да товарят дърва за горене. В дъното на залива има малка рекичка и едно доста голямо село на име Ахтеболи. Гърците го наричат Агатополис, а латините Гатополи. Това място е било познато в древността под името Андриака. Жителите на селото са гърци и почти всички момичета са много красиви и добре сложени.

Северно от Ахтеболи има един залив, наречен Вордевиза, в който ще намериш дъно 6 растега. Това е малко заливче, където могат да застанат на котва не повече от 2 кораба. В дъното на залива има село, а до ограничаващия го от изток нос — подводна скала, от която трябва да се пазиш и да не приближаваш много носа при хвърляне на котвата.

Тук има една планина, която турци те наричат Бабиа даги. Тя служи за ориентир на приближаващите се към този бряг моряци и се вижда от 10 левги в морето, въпреки че не е много висока.

Северно от източния нос на залива Вордевиза има друг залив, по-голям от предишния и по-навътре в сушата, който се нарича Атлиман. Можеш да хвърлиш котва при дъно 6 растега. И котвеното място е по-добро от предишното. Гърците го наричат Вернизи. Струва ми се, че на това място се е намирал стария Перонтикум.

Зейтин бурни е нос заобиколен от подводни скали, които гърците наричат Сира. Тук е била античната Тиниас. На север от този нос има залив, в който се спират малките корабчета на местното население да товарят дърва за горене. Това място се нарича Падама…"

Описанието на Белен (с паралелния текст) ще бъде подложено на детайлни анализи във втората част на изследването. Тук ще посоча, че данните за "острите скали" очертават като късносредновековно пристанище именно северния ахтополски залив. Тъкмо тук са наме-

Обр. 54 - Желязна "адмиралтейска" котва от северния ахтополски залив. XIX век. ОК История на котвата".

рени най-много железни двуроги и четироги котви от XVI-XIX век, оръдия, корабни камбани и други находки, който се изложени в ахтополската обществена колекция "История на котвата" (*обр. 51-54*).

Османските документи, публикувани в *Турски извори за българската история* (*ТИБИ*), не са систематизирани. Данни за тукашната селищна система и административна структура се откриват у *Т. Карайовев* (*1903*), *Георги поп Аянов* (1939), *Елена Грозданова и Стоян Андреев* (1980), *Елена Грозданова* (1989), *Ст. Първева* (1992), *Цв. Райчевска* (Райчевска 1995) и други изследователи, но бъдещото проучване и систематизиране на османската документация представлява първостепенна задача на историческата информатика. Особено ценно е изследването на проф. *Бистра Цветкова* за градското стопанство, което се базира на османските пазарни и митнически бачове (*Цветкова 1969*).

Данните от публикуваните османски документи за Ахтопол и землището се представят във втората част на настоящото изследване. Същото важи и за описанията на западноевропейските и руските пътешественици, които бяха публикувани в „*Странджа – древност и съвремие*" (*Колев, Попов, Орачев 1984/1990*). Ценна информация представят и редица неотразени навремето английски, полски и други пътешественици. Сред тях особено място заема съчинението на Евлия Челеби, част от което беше преведено и коментирано от Страшимир Димитров. Към неговите данни за странджанските селища, крепости и пристанища обаче трябва да се подхожда внимателно, тъй като често те се отнасят към други селища или райони. Добър пример е неговото сведение за Инеада, което всъщност се отнася за малоазийската Тинеада (*Орачев 1988*).

Фолклорните и етнографски данни и материали също не са систематизирани. Д. Радойнова обобщава част от тях в изследването си "Гърците по Българското Черноморие" (Радойнова 2010). Използват ги и Ст. Райчевски (1998, 2001) и Щ. Щерионов (1992, 1996, 1999). На тях се базират и Ил. Прокопов, К. Порожанов и Щ. Щерионов в "*Традиционата морска култура по Българското Черноморие*" (2009). Тяхното проучване е перспективно и специално за риболова следва изследването "*Обичаи и вярвания, свързани с риболова (по материали от Южното Черноморие)*" на Сл. Гребенарова и Л. Димитров (*1985*). Тепърва има да се проучват и архивите на

Обр. 55 - Желязно оръдие от потънал в северния ахтополски залив руски кораб. XIX век. ОК "История на котвата".

Вселенската патриаршия и дори материалите в Бургаския окръжен архив, които макар да са систематизирани, не са използвани в досегашната историография.

1.2 Палеогеографски оглед на крайбрежието

(историко-географски, археоложки и стопански аспекти)

През 1828 г. *Адам О'Нийл* рисува част от южния залив на Ахтопол (*обр. 58*). Сравнението с една литография от края на XIX (*обр. 59*), снимки от втората и третата четвърт четвърт на XX век (*обр. 60-61*) и съвременното състояние (*обр. 62-63*) показва значими разлики. Причините не могат да са само двата страховити пожара (от 1918 и 1944 г.), последвалите разчиствания, застроявания и свлачищно-срутищни процеси. След почистването на южния склон на полуостров Св. Георги от археолога Б. Петрунова (виж АОР за 2012 г.) се очерта не само трасето на крепостната стена, която тръгва на изток от руините на югоизточната кула, но и останки от градежи. Те се отличават от рухналите фрагменти на крепостната стена, а за мен рисунката на Адам О'Нийл (на която също се виждат руини) подсказва, че става въпрос и за каменни основи на масивни сгради. Че са сторени застроявания, разчиствания и терасирания се виждат и на литографията.

Обр. 58 - Рисунка на Агатопол от Адам О'Нийл. 1828 г. ОК "История на котвата"

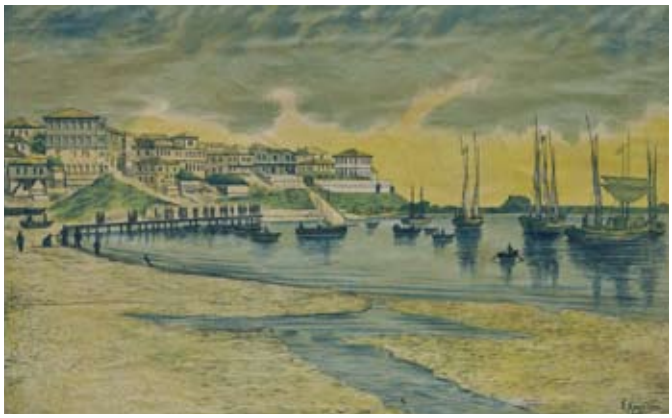

Обр. 59 - Литография на Ахтопол от края на XIX век, подписана на гръцки език от Σ. Χρηζίδας (sic). ОК "История на котвата"

Обр. 60 - Снимка от 30-те години на XIX век.

Обр. 61 - Архивна снимка от 30-те години на XIX век.

Обр. 62 - Снимка от 2012 г.

Обр. 63 - Снимка от 2012 г.

Обр. 64 - Отсечка от самолетна снимка на Силистар с горнокредните скални формирования на едноименния геотоп. 1971 г.

Обр. 65 - Самолетна снимка на Силистар с горнокредните скални формирования на едноименния геотоп. 2011 г.

Сега засега ситуацията може да се обясни като последица от някакво голямо бедствие през XIX век. Най-вероятно изглежда сградите да са рухнали от земетресение и резултативни свлачищно-срутищни процеси, които променят конфигурацията на терена. Освен това възможно земетресение, видимите и проучените останки от крепостната стена позволяват да се доловят следите и на още две земетръсни последици, на които ще се спра във втората част на настоящето изследване.

* * *

Според наличните данни първите обитатели в ахтополското землище изграждат селище в епохата на енеолита, т.е. пред седем хилядолетия (Velkov 1994, 1995; срв. Лещаков 2002). То ще да е било застроено върху тогавашна надзаливна тераса на местна река, която в онези времена е била по пълноводна, а бреговата ивица се е движила около дн. -30-35 или -20-25 метрова изобата. Днес и старата речна долина и селището се намират под черноморски води, защото крайбрежието се изменя и в наши дни (срв. *обр. 64* с *обр. 65*).

Да се установят етапите в хода на бреговата ивица от VII хил.пр.Хр. насетне е научно предизвикателство, за което странджанското крайбрежие предоставя сравнително добри данни. Извънредно големите изменения в резултат на постоянния ход на бреговата ивица през отделните епохи проличават и от местоположенията на старите речни долини (*обр. 66*) и орографската схема на шелфа (*обр. 67*). И на удавените тераси на Велека и Резовска, които поетапно са се вливали в днешните палеодолини на Дяволска и Карааач, следва да се търсят праисторически селища. Днес те са затрупани с многометрови наслаги.

Обр. 66 - Палеогеографска схема на странджанския шелф: 1 - Граница шелф - континентален склон. 2 - Чаудински валове. 3 - Раннoновоевксинска брегова зона с валове; 4 - Раннохолоценска брегова линия. 5 - Антична (фанагорийска) брегова линия. 6 - Речни палеодолини. 7 - Палеоделти. 8 - Съвременна брегова зона с реките. 9 - Трансгресивни ("карангатски") наслаги.

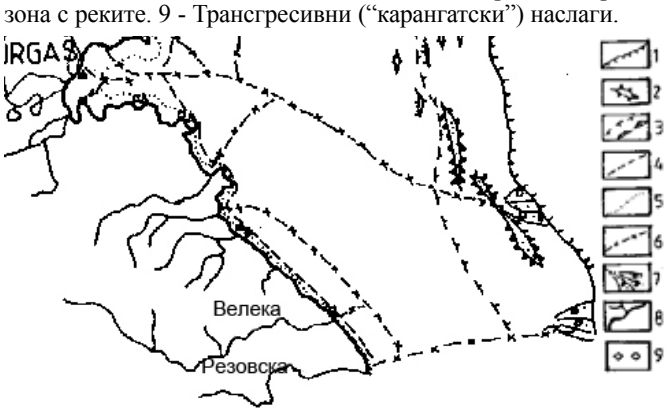

Обр. 67 - Орографска схема на странджанския шелф: I - Склонове: 1 - брегови склон, 2 - Горна част на континенталния слон. II - Падини: 1 - прибрежни, 2 - периферни. III - Равнини: 1 - слаборазчленена валообразно-хълмиста равнина (б - южен вал, в - хоризонтална равнина), 2 - слабо разчленена морска акумулативна равнина, 4 - периферна равнина с линия. IV - релитни валове. V - брегова линия. VI - граница шелф - континентален склон (по Крыстев и др. 1990).

Прави впечатление и спецификата на странджанския шелф - особено с факта, че колкото по на юг се отива, толкова повече се стеснява бреговият склон. Фактът засега може да бъде обяснен с горнокредната субаквална дейност на Папийския, Ахтополския и Силистарския палеовулкани, които формират тукашните уникални геотопи (*Желев 2012 с пос.лит.*).

Гореизложеното показва необходимостта да се събере и обработи наличната геоморфоложка информация. Начинанието е перспективна многопластова научна задача, която трябва да отговаря на изискванията на палеогеографията, а оттам и на наличните знания за отделните геоложки периоди (виж за тях *Gradstein, Ogg 2004 et cit.lit*).

Приема се, че палеогеографията е дял от историческата геология и с холоценския (съвременния) етап от развитието на земята следвало да се занимава не палеогеографията, а историческата география. Досегашните български специалисти в тази научна област обаче по правило нямат необходимата подготовка и фактически игнорират палеогеографските изследвания в своите публикации (виж посл. *Гагова 2005; Beshevliev 2008*). Решаващи за тези изследвания са знанията за основните етапи във формирането на бреговите и шелфовите форми и хода на странджанската брегова ивица (*Орачев 2013*).

Все още липсва целево изследване за палеогеографията на Странджанското крайбрежие, макар още през осемдесетте години на миналия век да очертах принципната схема за холоценския етап от неговото развитие (*Орачев 1984/1990, 1988*). Налице са публикации за отделни негови части (*Черкезова 1994, Petzold 1995, Орачев 2002, 2013 с пос.лит.*), които се използват в научните изследвания съобразно нагласите, целите и знанията на техните автори (виж посл. прегледа на *Gyuzelev 2008; Гюзелев 2009 с пос.лит.*). Започнаха да се правят и палеогеографски карти на селищни акватории (*Preisinger, Aslanian, Heinitz 2000-2001*), чиито индикации показват, че и тук липсата, непознаването или игнорирането на налична информация не води към добри резултати (*Орачев 2010: бел. 3*).

Перспективно начало положи Центърът за морска история и подводна археология в Созопол, който използва модерни технологии и привлече специалисти за прогнозно цифрово моделиране на заливите на Приморско и Китен (*Прахов и др. 2011*). Прогнозното цифрово моделиране е перспективно и в палеогеографски, и в историко-археоложки аспект. Ходът на дадена брегова ивица през последните 10 хилядолетия (т.е. през холоцена, съвременната епоха) е многофакторен процес и тук основополагащи следва да се ненаправените все още прецизни измервания на основите на клифовете на шелфовите и крайбрежните морски тераси. Получените резултатите следва да се кластеризират (да се сравнят по подобие) и да започнат да се анализират от геоморфоложка и историко-археоложка

Обр. 68 - Изглед от Силистарския геотоп с "Лазката пещера", който характеризира тукашния клифов бряг.

Обр. 69 - Изглед от северния бряг на полуостров Св. Георги с клифа на морската тераса, върху която е разположена старата част на Ахтопол.

гледна точка. Същевременно палеогеографските подложки или многослойни карти с хода на бреговата ивица през отделните епохи изискват да се познава най-напред геоложката история на дадения район и едва след това онази на черноморския басейн.

По-голямата част на Странджанската брегова ивица (около 76%) представлява клиф и доминира абразията, което значи, че от векове морските води са „изяждали" брега - най-интензивно в областите, където е имало седиментни скали. От старите морски (днес сухоземни) тераси в района са важни онези, които в руската геоморфология се именуват старо- и младокарагантска (*Попов, Мишев 1974*; срв. *Димитров и др. 1998*; Пейчев 1998; *Пейчев, Пеев 2006*).

Старата морска тераса с корелационни параметри 20-25 м днешна надморска височина южно от Дяволския залив оформя значителна част от носовете. На нея са разположени Китен, Лозенец, част от Царево, част от Варвара, Ахтопол и Синеморец. Другата тераса - на височина 10-14 м над днешното морско равнище, северно от Царево е сравнително нестабилна, понеже срязва слабонаклонени варовици и варовити пясъчници.

На юг от Царево тя обаче е по-устойчива, понеже е формирана в основата си от горнокредни скални образувания. За сметка на това обаче тук добре се проследяват следите на твърде активни неотектонски процеси, заради които районът се обозначава от някои геоморфолози като „Ахтополска гънка". На юг от Лозенец (докъм Варвара) се наблюдава и значима денивелация на терасния комплекс, което се дължи и на свлачищни процеси. Тук свлачищата са тясно свързани и с увлажняването на делувиални или делувиално-провиални покривки, които се плъзгат по глините и основните скали.

Ахтополското крайбрежие и шелф „потъват". Това става в резултат на комплекс от фактори: динамиката на съвременните вертикални диференцирани колебателни вертикални (епейрогенни) движения на сушата и шелфа, покачването на морското равнище (черноморска трансгресия с характер на ингресия), активна абразия на седиментните скали в резултат на вълноприбойна дейност, земетръсните процеси и резултативните свлачищно-срутищни процеси. В резултат бреговатата ивица се е променяла значимо през всички епохи и периоди така, че и от праисторическите селища, и от евентуалните ранни ахтополски градежи, и от римската пътна станция Буатико/Буртико, на сушата не могат да бъдат намерени никакви сигурни следи. Средновековната крепостна стена на Агатопол пък предоставя неанализирани в досегашната литература факти за особено опустошителни земетресни последици (*Орачев 2012а*).

* * *

Геоморфоложките особености предопределят странджанското крайбрежие на юг от

Маслен нос и на север от устието на езерото Деркос (в Турция) да се оформи като едно от най-опасните за крайбрежна навигация през всички епохи. Слабата нарязаност на заливите тук се съчетава с Дяволското течение и по специално с неговите специфични вихрови потоци: те стават особено опасни за корабоплаване при характерните за района мощни североизточни и югоизточни ветрове. Именно в ахтополската акватория подводните проучвания засичат най-много потънали кораби от различни епохи в сравнение с останалите части на Черноморието. Нещо повече - северната ахтополска акватория се очерта като своеобразен черноморски шампион за периода XVI-XX век (виж част 2 на настоящото изследване). Дори и моторни кораби - подхванати от мощните течения и ветрове не намират спасение, както се случва с гръцкия кораб Св. Никола (*обр. 70*). През зимата на 1963 г. той засяда на скалите (*Долапчиев 2008: 41 сл.*), а само ден по-късно е изхвърлен на брега (*обр. 71*).

Спецификите на ахтополския шелф обаче позволяват тук да се развие риболовът. И за античния и за средновековния период районът предлага отлични условия за крайбрежен улов - тъкмо заради особеностите на шелфовия терасен комплекс, ветровия фактор и силата на тукашните течения (обр. 72). Сравнително по-големите дълбочини в близост с днешния бряг, преобладаващите течения и особено вихровите потоци на "Дяволското течение" буквално отпращат към брега мигриращите рибни пасажи. Ето защо районът на юг от

Обр. 70 - Спасяване на екипажа на корабокруширалия гръцки кораб "Св. Никола". През 1963 г, той е изхвърлен на рифа в северния залив (пред Гларо петра). ДА "История на котвата"

Обр. 71 - Изхвърленият на брега гръцки кораб "Св. Никола". 1963 г. ДА "История на котвата"

Варвара е неизменен български шампион по улов на паламуд. Неговото "моларене" има хилядолетна давност, а сезонните миграции са описани от Аристотел (De anim.hist. 598 A22 - 599A) по следния начин (срв. с *ИСТГМ 1949*):

"Обикновено колюсите [scomber collias] не се прехвърлят в Понт, но прекарват лятото в Пропонтида и там си хвърлят хайвера, а зимуват в Егея. Но макрелите [θυννις, тунците],

Обр. 72 - Схема на преобладаващите течения в навигационната част на Южното Черноморие (по *Марков 1975*)

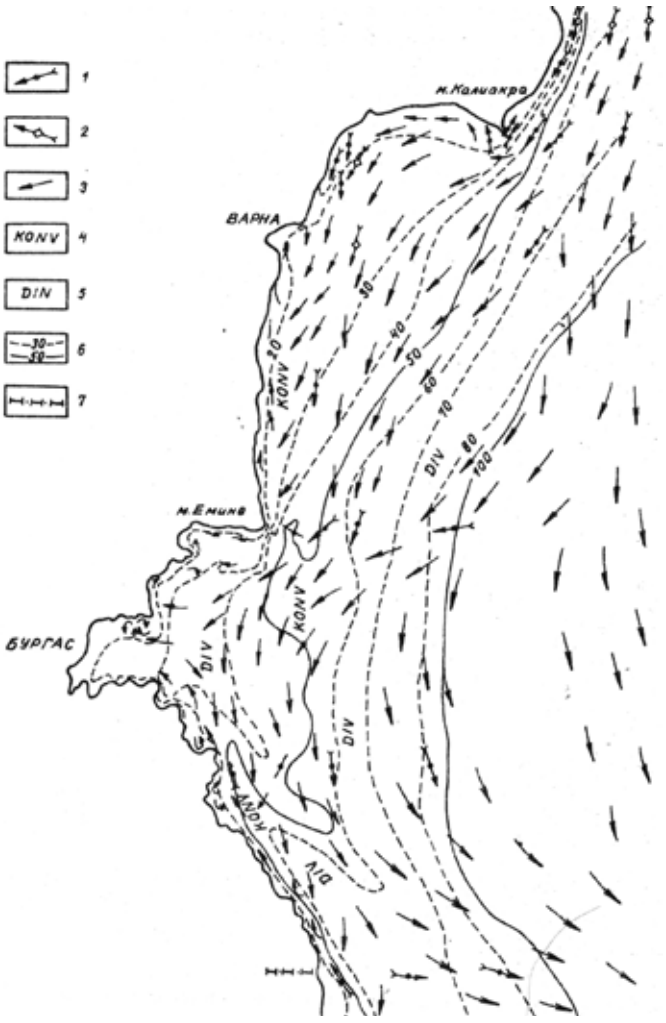

паламудите [πηλαμυς] *и амиите се прехвърлят напролет в Понт, гдето прекарват през лятото, а също така и повечето риби, които плуват на пасажи. А техният брой е извънредно голям. Всички риби от този вид имат водачи. Те отиват в Понт за храна, понеже пашата им там е по-обилна и по-добра заради сладката вода, а пък големите животни там са по-дребни, понеже освен делфина и тюлена в Понт няма други големи риби, а и делфинът е малък – вън от Понт той е голям. И така те дохождат в Понт за храна и за да хвърлят хайвер, понеже там има удобни места за това, а приятната и твърде сладка вода отхранва зародишите им. Когато си хвърлят хайвера и малките порастнат, те веднага след залеза на Плеядите* [Съзвездието Плеяди "изгрява" през май, а "залязва" през ноември"] *потеглят оттам. Ако през зимата духат южни ветрове, плуват по-бавно, а ако има северни ветрове – по-бързо, защото вятърът им помага. Тогава младото поколение, което е още малко, се лови около Византион* [дн. Истанбул, византийския Константинопол, българския Цариград]. *Останалите риби и на отиване в Понт и на връщане оттам се забелязват, но сафридите* [τριχιας] *се ловят само на отиване, тъй като не се забелязва, че се връщат оттам. Рибарите пък, ако уловят някоя от тях около Бузантион, очистват мрежите си, понеже не се свикнали да ловят тази риба на излизане от Понт… Скумбриите* [σκυμβρος], *когато плуват нагоре имат сушата вдясно, а като се връщат вляво* [сиреч покрай "Левия Понт" – Западното Черноморие]. *Според някои, причината за това била, тъй като били виждали по-ясно с дясното око, пък и по природа не били с остро зрение. Рибите, които плуват на големи пасажи, се придвижват през деня, а през нощта се спират. Ако обаче има Луна, те не се спират, а продължават пътя си. Някои от онези, които се занимават с морските проблеми, казват, че когато настане зимното равноденствие, те не плуват, а се спират, където завърнат – чак до пролетното равноденствие. Колюсите се хващат обикновено на отиване, а по-малко на връщане. Най-добри са колюсите в Пропонтида, преди да са си хвърлили хайвера. Другите риби, които плуват на големи пасажи, се ловят когато вече напускат Понт и тогава са най-добри. Когато пък навлизат там, най-тлъстите от тях се хващат съвсем близо до брега, а колкото по-нагоре отиват, стават по-мършави..."*

Не само заради сезонния активен улов на пасажните "алаи" и прословутия калкан риболовът тук представлява същностна част от поминъка на населението и се е регламентирал чрез специални закони. С хилядолетни традиции е и пасивния улов чрез *даляни/таляни* (*Мавродридис 1992*; срв. *Орачев 2007* с пос.лит.). Доскоро тук са се изграждали следните пролетни таляни:

- **Арапя** (*Арапите, Негрите*) - до къмпинг Българка;
- **Рохито** (*Изровеното*) - южно от Царево при *Лафинските* (скритите) *камъни;*
- **Ставрото** (*Кръста*) - северно от Варвара;
- **Варварски** - при дн. с. Варвара;

Обр. 73 - Таляндjиите на "Ахтото" на фона чирози, 30-те години на XIX век. ДА "История на котвата"

Обр. 74 - Архивна снимка - ахтополски рибарски делник. ДА "История на котвата".

Обр. 75 - Архивна снимка - ахтополски рибарски делник. ДА "История на котвата".

- **Фара** - при Ахтополския фар;
- **Ахтос** - в залива *Ахтото* (*Тежкото, Трудното*) на юг от гр. Ахтопол;
- **Калканджийски** - при Синеморец;
- при р. *Ботамята/Потамята/Потамос* - южно от Синеморец;
- в залива **Силистар** (*Приразбойническия*)
- **Кастрич** (Крепостта) - между Синеморец и Резово;
- **Хондрото** (*Зрънцето*) и **Резовски** - в акваторията на Резово.

Обр. 76 - Самолетна снимка на Варвара със съвременния талян.

Османското законодателство, което възпроизвежда почти изцяло ромейското, а то съответно античното, разкрива, че даляните са били във владение на отделни градски родове. Тези родове ги отдавали под аренда на рибарски тайфи. Доскоро техните дървени колове и големите укрепващи каменни тежести се поставяха на дълбочина докъм -8-10 м. Древните даляни, заради потъването на брега, се откриват на по-големи дълбочини - следи от античен далян са разкрити например на -20-25 метрова дълбочина в акваторията на Маслен нос. За стар далян свидетелстват най-вероятно и големите каменни блокове в акваторията на с. Варвара, които се мислят за потънала под водата „работилница за котви".

В странджанската акватория се развива и делфиноловът (*Данов 1958 с пос.лит.*). Делфиновата мас се е ценяла и е изнасяна в големи количества за Цариград. Тя винаги е намирала добро приложение в кожарската индустрия, която била добре развита и заради мащабното скотовъдство на българите и на техните предходници в Странджа - древните траки. Рибата винаги е търсена храна в Средиземноморието, поради което още през

Обр. 77 - Архивна снимка - старите рибарски каменни "бунички". ДА "История на котвата".

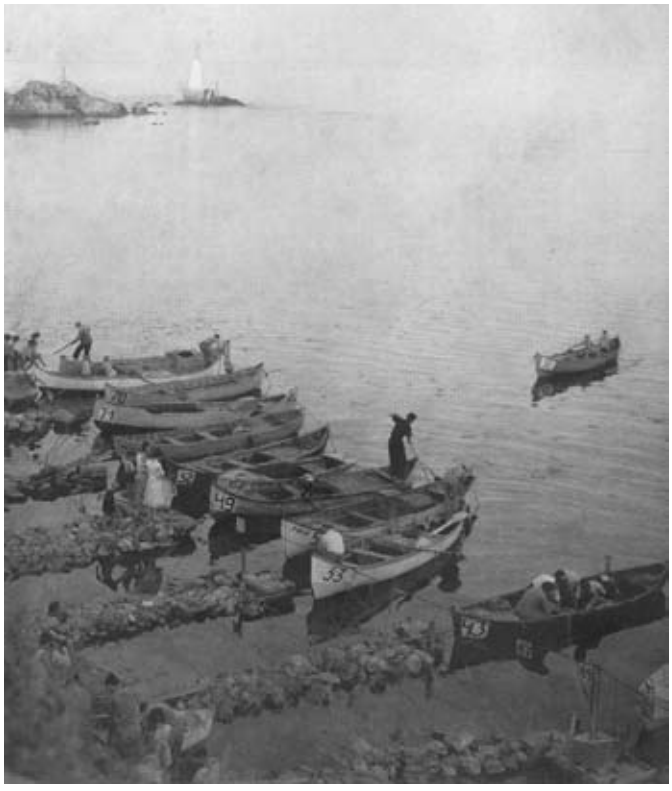

античността по Странджанското Черноморие се развиват и почти всички познати начини за крайбрежен улов на риба с мрежи и въдици. Мрежите, които използват местните рибари, са грибове, канати, гъргъри, фустанели, чивермета, батарми, калкански мрежи, серкмета. С въдици роболовстват по методите чиконти, парагади, чипари и други.

Сегашната странджанска горска растителност се формира в началото на холоцена, който следва края на последния голям ледников период Вюрм III (някъде в края на IX и началото на VIII хил.пр.Хр.). Самата Странджа обаче не е засегната от ледника и затова тук са се запазили редица ендемични видове. В планината се развиват извънредно широколистните гори, които винаги са имали голямо значение за стопанството в региона. Обособяват се и се стабилизират и много видове „понтийска растителност", която е същностна част от природните богатства на Странджа, като някои видове са свързани и с древни митични персонажи (напр. Дървото на Дафне).

Дори и по черноморското крайбрежие край пясъчните дюни, блатата и лонгозите в долните течения на реките се формират източно-букови и горуновоприбрежни гори с подлес от вечнозелена понтийска растителност. Развиват се и ксеротермични дъбови гори и други горски формации, които поразяват със своята красота и разнообразие. Наличието на изобилие от дъб, бук, габър, ясен и други ценни дървесни видове предопределя един от извечните поминъци на странджанското население да е дърводобивът и свързаните с него занаяти. Износът на тези голямообемни горски стоки (корабостроителен материал, дървени въглища, дърва за огрев, катран и т.н.) е бил немислим без наличието на съответна пътна и пристанищна система.

* * *

Ахтополското крайбрежие от Варвара до Резово е изградено изцяло от горнокредни среднобазични вулканити и туфи, като единствено на полуостров Св. Георги има пластове от средномиоценски литорални черупчести,

Обр. 78-79 - Лонгозните гори в ЗМ "Устие на река Велека"

Обр. 80-81 - Бреговете около м. Листи и Кастрич

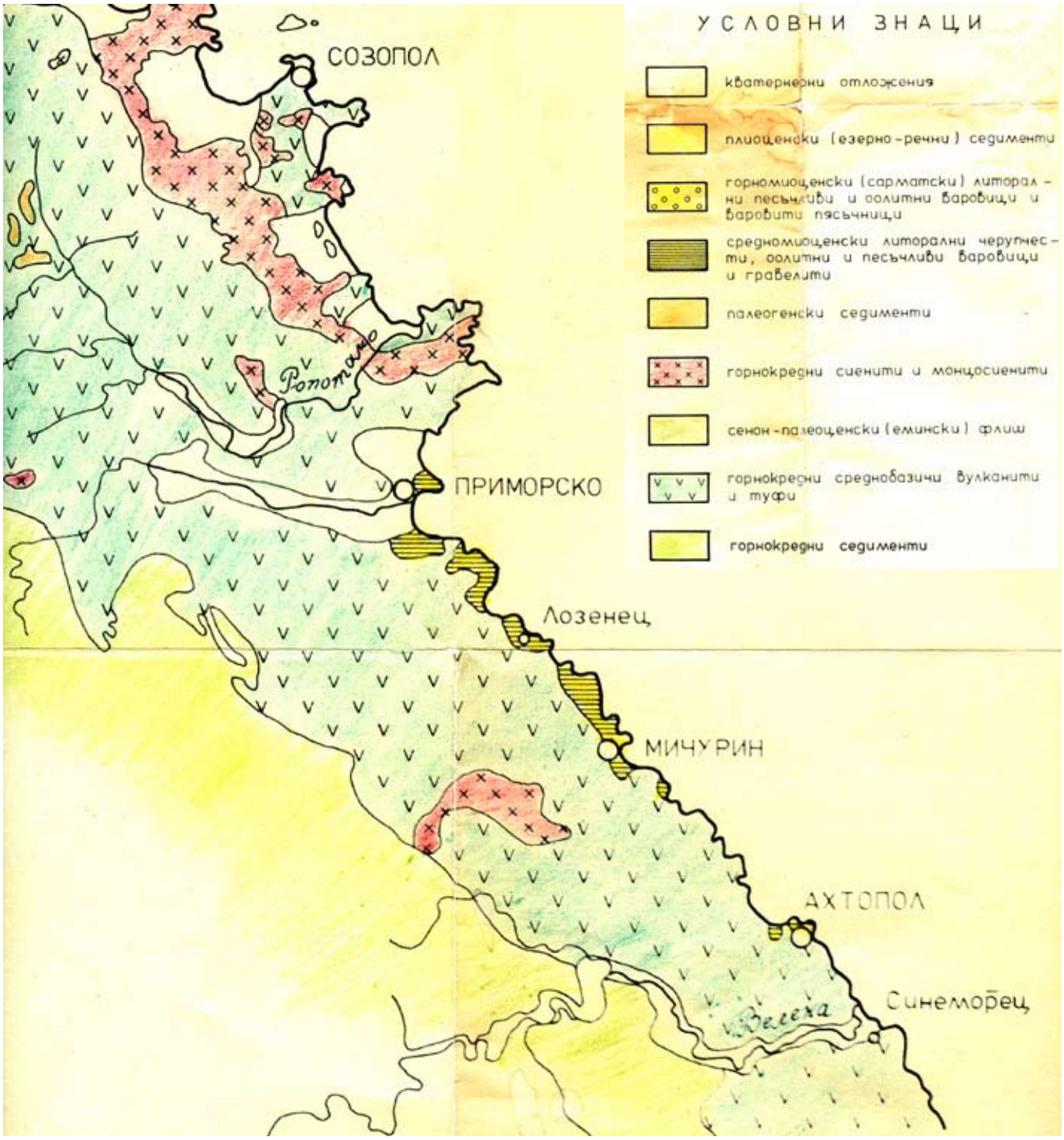

Обр. 82 - Отсечка от геоморфоложката карта на Южното Черноморие. Архив на НИС на СУ "Св. Климент Охридски"

оолитни и песъчливи варовици и гравелити. Ето защо тук като цяло през целия холоцен (съвременната епоха, т.е. последните 10 000 години) преобладава абразията и липсват големите акумулационни форми, каквито в сравнителен план се явяват прословутите пясъчни ивици и дюни около Приморско (*Орачев 2013*). Същата тази брегова специфика, характерът на теченията и ветровия фактор предопределя сравнително голяма пясъчна плажна ивица по тукашното крайбрежие да има само в залива Лардиго.

Това наблюдение показва защо са налице същностни различия в днешната брегова ивица на община Приморско в сравнение с царевската и защо - като се изключат сравнително малките пясъчни ивици в устията на реките Велека и Бутамята/Потамята, големи пясъчни ивици, коси и дюни по Странджанското крайбрежие се появяват отново едва на юг

от р. Резовска. Сред причините за тази специфична крайбрежна ситуация се нареждат и резултатите от дейността на субаквалните палеовулкани по време на горната креда, която предопределя последвалото развитие на днешния бряг и шелф.

Съгласно възприетата хроностратиграфска схема на регионалните етажи на българския черноморски шелф (*Шопов 1991, 1993 с пос. лит.*; срв. за *Черноморието Свиточ, Селиванов Янина 1998 с пос.лит.*) най-вероятно Черно море се образува в края на палеогена. През олигоцена дълбоководната част на морето вече съществува, а олигоценският басейн има връзка с океана в района на днешна Прибалтика. През средния миоцен връзката се прекъсва и тогавашният басейн се опреснява. През горния миоцен (в условията на трансгресия и положителен воден баланс) се създава огромното полусолено Сарматско море, когато се формират и сарматските варовикови седименти по Странджанското крайбрежие. В края на миоцена е налице сравнително краткотрайна връзка със Средиземно море. В началото на плиоцена връзката със Средиземноморието отново прекъсва и се формира Понтийският басейн. В началото на плейстоцена водите отново се опресняват и се образува т.нар. староевксински басейн.

Връзка със Средиземноморието има отново около средата на плейстоцена по време на трансгресия, която под влияние на руската геоморфоложка школа се нарича карангатска и е обект на научни дискуссии (*Hristova 2006, 2007 et cit.lit.*; срв. *Крыстев и др. 1990 с пос.лит.*). Геоморфолозите са приели (*Попов, Мишев 1974*; срв. *Димитров, Михова, Пейчев 1998: 132-133 с пос.лит.*), че тогава по черноморското крайбрежие се формират старокарангатската (на около 20-25 м над морското равнище) и младокарангатската (около 8-12 м над морското равнище) тераси, на които

Обр. 83 - Пясъчната коса в устието на Велека

по правило са разположени съвременните селища по Странджанското крайбрежие. Както ще покажа във втората част на изследването, тази теза не издържа на фактите.

В края на плейстоцена (през последния ледников период - Вюрм) връзката със Средиземноморието отново прекъсва (регресия на черноморското равнище), за да се поднови през холоцена - по време на новочерноморската трансгресия с характер на ингресия. Така под влияние на евстатиката и епейрогенните движения на сушата и шелфа през плейстоцена по странджанското крайбрежие се формира и преобразува серия от морски тераси с относителни надморски височини 95-100, 55-60, 35-40, 22-25, 10-12 и 4-5 м.

Доколкото черноморското равнище по време на големите заледявания е достигало до днешните -90-100-110-метрови изобати, то под водата днес се намира и добре развита шелфова терасна система. Фиксацията и комплексното изучаване на терасите по Странджанския шелф е предстояща научна задача на Сдружение "Черноморска Странджа" и Центъра по подводна археолоия в Созопол. Под морските и сладководните води се намират и редица удавени стари речни тераси, на които по правило се откриват и известните тукашни потънали праисторически селища.

Обр. 84 - Отсечка от картния лист "Ахтопол" от топографската серия с мащаб 1:25 000 ДА "История на котвата".

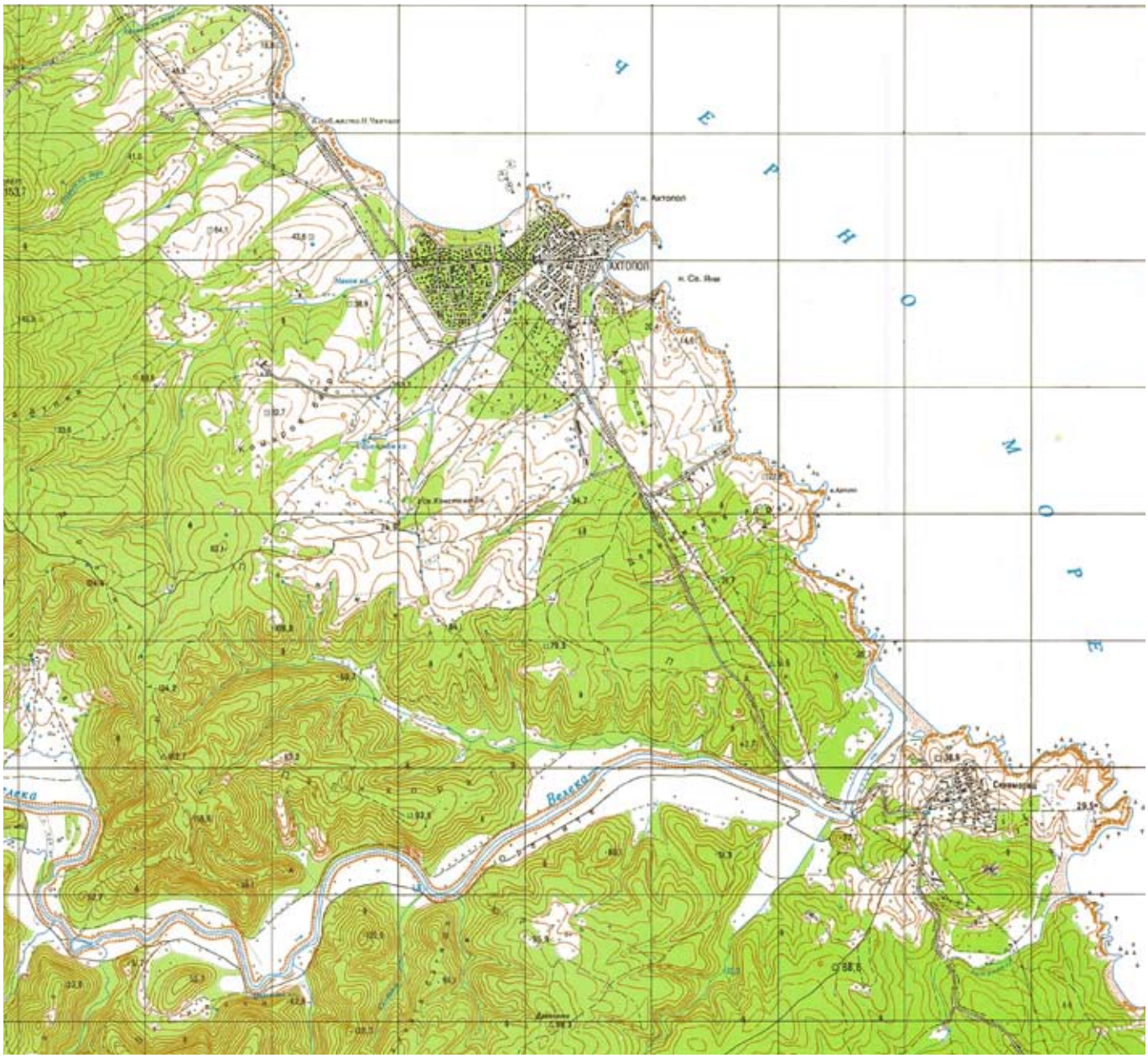

Обр. 85 - Самолетна снимка на абразиралия и слабо нарязан синеморски бряг и основната част на геотопа Силистар със специфичните вулкански крайбрежни скални формирования. 1971. Архив на Военен географски център, гр. Троян.

Обр. 86 - Горнокредното скално формирование Беглик-таш

Обр. 87 - Горнокредното скално формирование Лъвската глава

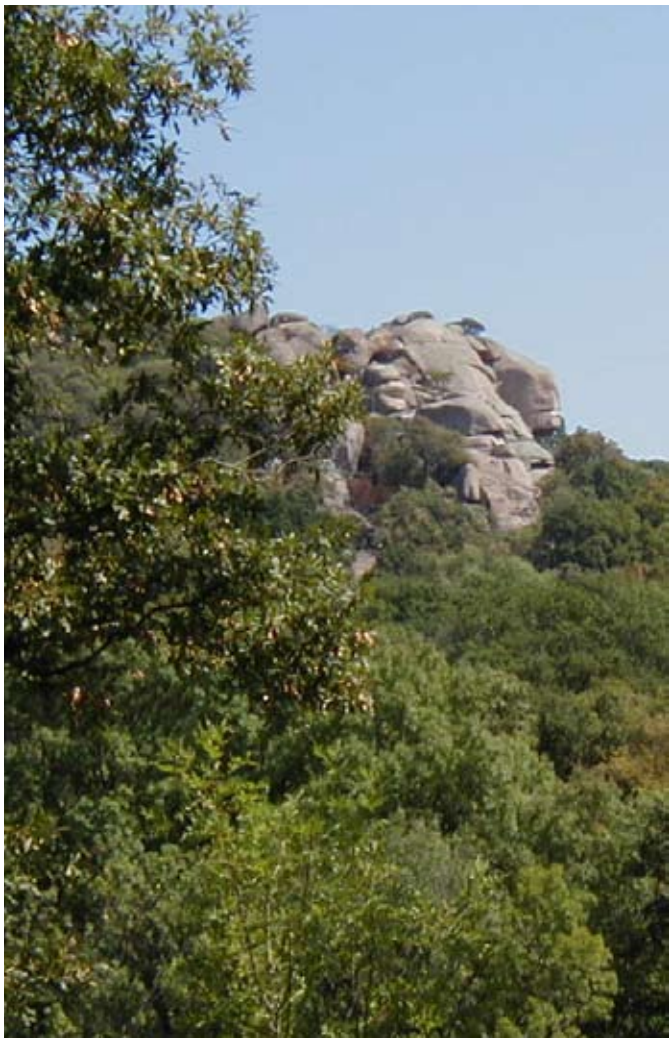

Този преглед идва да покаже, че за да се долови многофакторността в развитието на странджанското крайбрежие и шелф не е достатъчно да се усвоят или да се цитират едни или други знания и данни за холоцена (*виж Пейчев, Пеев 2006 с пос.лит.*). И това е така, защото още при теренните огледи на суша и под вода е необходимо да се познава тяхното геоложко развитие за последните 80 000 000 години, т.е. от горната креда насетне, когато от тектонска гледна точка се оформят съвременните континенти, планини и басейни.

Защо това е така се разбира особено добре от някои крайбрежни скални формирования. Сред тях са и станалите извънредно популярни приморски *Беглик-таш* и *Лъвската глава*, както и прокламираният като „Сфинкс" горнокреден скален феномен в Защитената местност (ЗМ) „Устие на река Велека". Тези скални формирования са типични за горнокредните вулкански процеси и понякога подвеждат археолозите. Същото важи и за немалко от т.нар. *топоси на вярата* в Странджа, които В. Фол обявява за тракийски скални светилища и ги свързва с култ към Слънцето (*Фол 2007*).

1.3 Ролята на Папийския, Ахтополския и Силистарския горнокредни палеовулкани

Геоложките знания за Странджа са обобщени от Г. Чаталов (виж за по-старата литература прегледа на *Начев, Маляков 1979*), който предложи и официалната литостратиграфска схема (*Чаталов 1990*). Проблемите на мезозойската тектоника са обект на много публикации, сред които заслужават внимание тези на вече покойния Й. Маляков - той оспори някои положения в официалната литостратиграфска схема именно с материали и наблюдения от Странджанското крайбрежие. Сред тях е важен и неговият опит да даде количествени характеристики на деформациите в Югоизточна Странджа (*Маляков 1995; срв. Василев, Димитров 2003 с пос.лит.*).

Към края на горната креда от палеогеографска гледна точка се оформя основата на днешното странджанско крайбрежие, а данните за палеовулканите в Средногорската зона са систематизирани (включително и за нейната източна част) от Хр. Дабовски (*1991*) и се анализират в серия публикации на И. Начев (*2002 с пос.лит.*). Горнокредните палеовулкани действат в ценоман-кампанско време, т.е. отпреди 100 докъм 70 милиона години. Засега се приема, че получилият се кониас-кампански междудъгов Средногорски трог е бил ликвидиран преди маастрихския век, т.е. по време на кампана (преди около 70 милиона години). Не само за палеогеографията, но и за светилищната археология е важно, че тогава се създават условията да се появят и днешните уникални геотопи по ахтополското крайбрежие (*Орачев 2013*).

Изучени са последиците от субаквалните палеовулкани (*Желев и др. 2012 с пос.лит.*) и са описани два геотопа, които се намират в южната (проксимална) част на Ахтополския палеовулкан: единият от тях е именуван Устие на река Велека (*Желев 2006*), а другият - Силистар (*Желев 2006б*) - (*обр. 80-81*). В. Желев (2012: 21) анотира двата геотопа:

Обр. 88 - Местоположения на основните разкрития покрай маршруте на "геоложките места" (по Желев и др. 2012)

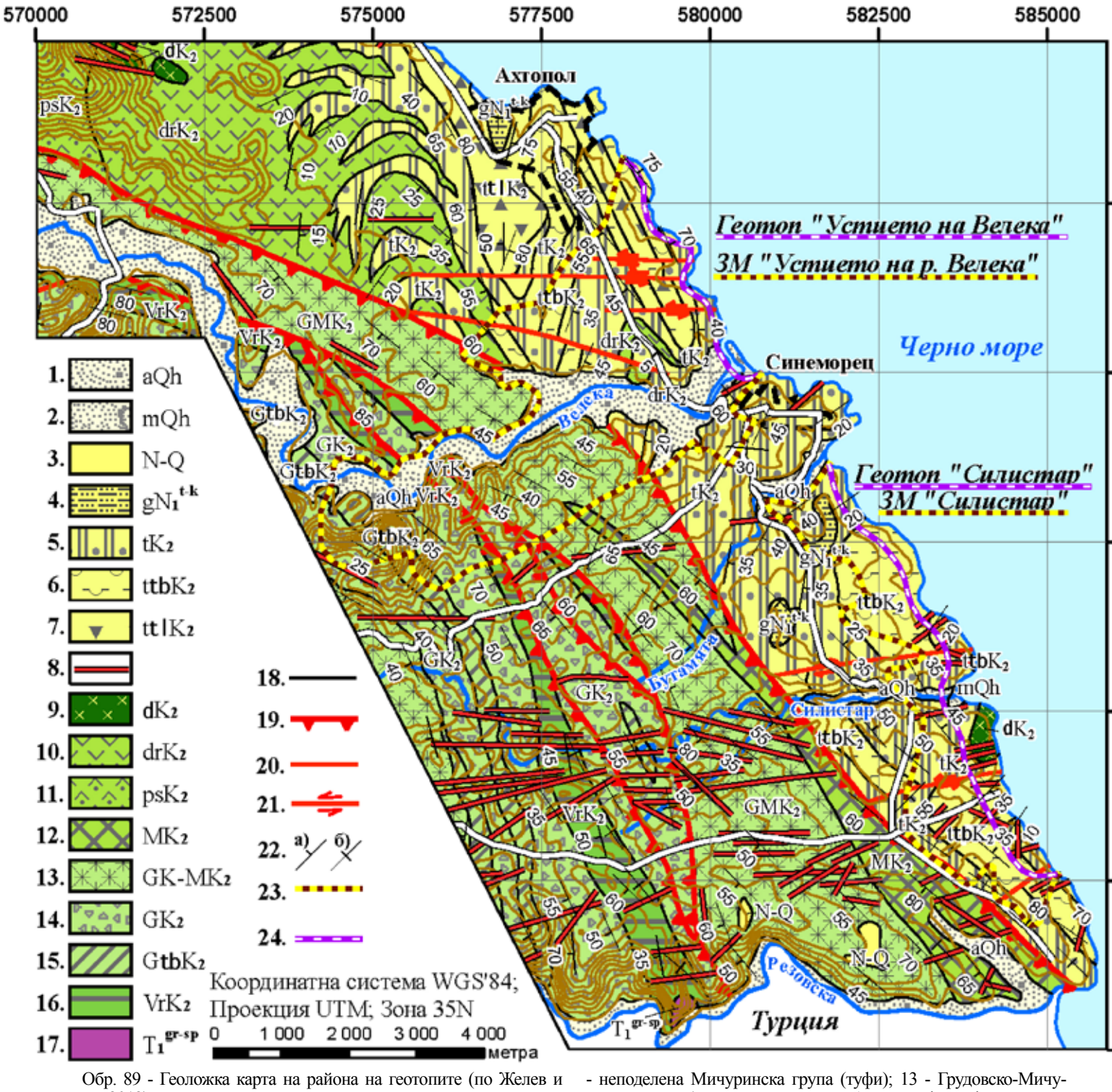

Обр. 89 - Геоложка карта на района на геотопите (по Желев и др. 2012)

Кватернер (1-2): 1 - алувиални наслаги (чакъли, пясъци, глини); 2 - съвременни морски отложения (плажни пясъци)

Неоген-Кватернер: 3 - неразчленени теригенни седименти (чакъли)

Неоген (Тархан-Конк): 4 - Галатска свита (пясъчници, варовици, глини);

Горна Креда (5-16): Бургаска група (5-7 - Тънковска свита): 5 - туфи, туфити, пясъчници, алевролити, глинести варовици; б - алкални трахити - разливи и силове; 7 - алкални базалтоиди - разливи и силове; Мичуринска група (8-11): 8 - дайков комплекс (андезити, трахиандезити, латити, спесартити, диоритови порфирити и др.); 9 - диорити, габродиорити и гранодиорити; 10 - Драчевска свита (туфи); 11 - Писменовска свита (туфи); 12 - неподелена Мичуринска група (туфи); 13 - Грудовско-Мичуринска група (вулкано-седиментни брекчи, туфи, туфити, пясъчници, варовици, алкални трахити, алкални базалтоиди, дацити, риодацити); 14-15 - Грудовска група: 14 - вулкано-седиментни брекчи, туфи, туфити, пясъчници и варовици; 15 - алкални трахити и алкални базалтоиди - разливи и силове; 16 - Вършиловска група (брекчоконгломерати, пясъчници, алевролити, мергели, варовици, силицити, въглищни прослойки)

Долен Триас (Грийнсбах-Спат - Странджански фациален тип): 17 - Грахиловска подгрупа на Босненската група (задруга на силикатните филити и мраморизираните варовици); 18 - геоложка граница; 19 - разсед; 20 - възсед-навлак; 21 - отсед; 22 - ориентировка на слоестостта (а - нормална; б -вертикална); граници на защитените местности "Устието на р. Велека" и "Силистар" (23) и едноименните геотопи (24)

"Българското черноморско крайбрежие на юг от Ахтопол предоставя отлични възможности за провеждане на теренни наблюдения върху къснокредните вулкански и вулканогенно-седиментни комплекси, разкриващи се в стръмните крайбрежни откоси и включени в обхвата на два геотопа - "Устието на река Велека" и "Силистар". Първият геотоп включва част от крайбрежната ивица между Ахтопол и Синеморец, в която могат да се наблюдават разнофациалните продукти на Папийския и Ахтополския палеовулкан (лавови потоци от базалти, пилоу-лави от алкални трахити, хиалокластити, еруптивни брекчи, дайки и силове, туфи, туфити и пр.), разместени на места от разломи.... Вторият геотоп обхваща крайбрежната ивица на юг от Синеморец. Тук могат да се наблюдават непрекъснати разкрития от разреза на Горната Креда, включващ вулкански и вулкано-седиментни скали, процепени от Силистарския интрузив, нарушени от разломи и орудени на места с медна минерализация... Съгласно класификацията на геоложките феномени, двата геотопа попадат в групата на обектите с естетическа, научна, образователна и изследователска стойност, а според оригиналната българска методика за оценка на геоложки феномени те се отнасят към обектите с регионално и континентално значение..."

Геотопът, наречен "Устие на р. Велека", има не само научно-изследователска и учебна стойност (като уникален пример за морска и вулканска геология), но и стопанско значение. Той е една великолепна туристическа атракция вече достъпна и за редовите туристи, тъй като покрай него се вие еко-пътека и са поставени разяснителни табели за конкретните геоложки феномени. Уникални са и подводните гледки, а придънните скални образувания тепърва има да се документират и описват.

Горнокредните скални образувания на ахтополския геотоп започват от клифа на южния залив (пред сградата на ОК История на котвата и хотел Невен) и завършват при устието на Бутаматя. Масови са пластовете от редуващи се трахитови лавови потоци и туфи: трахитите са сиви до червеникави, а туфите са финозърнести - от зеленикави до сивкави. Най-атрактивните са пилоу-лавите, еруптивните брекчи и вулканските бомби - някои от тях имат толкова правилни овални форми, които се откриват на суша и под вода, че ги носят като дарения на ОК История на котвата, защото ги приемат за "каменни гюлета". Заслужава си да се видят пилоу-лавите в м. Делишменов егрек, където те са представени от светлорозови до виолетови лавови тела с трахитов състав. Разкриват и вулкански (еруптивни) елипсовидни брекчи: те са изградени от трахити, в които са споени късове от туфи и мергели.

В близост с м. Делишменов егрек в м. Ахтото пък има трахитни "вулкански бомби". Може да се наблюдава (северно от залива

Обр. 90 - Изглед от геотопа Силистар - Разцепената канара

Обр. 91 - Горнокредна туфобрекчия тип "слънце" в м. Ахтото.

Ахто) и естествен горнокреден комплекс, който траколозите мигновено биха обявили за "топос на вярата" от типа "древнотракийско светилище на слънцето" от "II хил.пр.Хр." Подобно горнокредно формирование, което се мисли за "слънце", се открива и в малкотърновската м. *Каменна бърчина* (виж *обр. 91* и *92* и срв. *Фол 2007*).

За палеогеографията са важни и наблюденията над денивелациите, които са следствие на действието на разломните структури северно от Делишменов егре: вертикалните пластове от редуващи се трахити и туфи са разместени от напречни разломи с отседен характер и различни амплитуди. Непосредствено на север от устието на Велека пък се вижда разломна зона, маркирана от тектонска брекча, тектонска глина и субвертикални трахитови дайки. Спецификата на субаквалната вулканска дейност и последвалите геоморфоложки процеси са оформили скален феномен и южно от устието на Велека, който Стефан Постефанов именува "Сфинкса" (*обр. 93*).

Обр. 92 - Горнокредното скално формирование в м. Каменна бърчина.Малкотърновско, което е обявено за древнотракийски сакрален комплекс, в който имало и "Храм на слънцето". На терена обаче се виждат обаче не "слънца", а две "луни" - едната е "половинка", а другата "три четвърти". Ако тук наистина горнокредните скални формирования са били дооработени и са били превърнати от траките в "астрономическа лаборатория", то тя не е била "Храм на слънцето", защото траките в доисторическите времена са използвани трисезонния лунно-слънчев календар (виж за него Орачев 2009 с ос.лит.).

Обр. 93 - Горнокредното скално формирование в ЗМ Устие на река Велека. Местните го назовават "Великана" и "Полегналия индианец". В интернет е именувано "Сфинска", заради фантасмагорията "Храм на Бастет" край Малко Търново, който всъщност представлява римски рудник от II-III в.сл.Хр. Много точно обаче в Милена Райкова - след като го засне през април 2013 г., го именува (в *my destination.com*) "Скалния човек".

1.4 Древните пясъчни коси и хода на бреговата ивица през праисторическите епохи

Българските геоморфолози все още приемат фиксистката теза, че "*през кватернера формирането на тераснияя комплекс в Черно море се лимитира главно от климатичните фактори (заледяване и затопляне) и възобновяване и прекъсване на връзката със Световния океан*" (виж напр. Димитров, Михова, Пейчев 1998: 136 с пос.лит.). Тази постановка важи и относно представите за еволюцията на т.нар. *лимани* и *лагуни* по Българското Черноморие (виж *Мишев, Попов 1974*; срв. *Пейчев, Пеев 2006 с пос.лит.*).

Изграждането и разрушаването на пясъчните коси, които и в миналото са преграждали съответни крайбрежни басейни по днешния шелф, обаче е специфично дори и в отделните части на Южното Черноморие тъкмо заради динамиката на съвременните диференцирани вертикални колебателни движения на сушата и шелфа. Влияние оказват и сеизмо-тектонските и резултативните свлачищно-срутищни процеси. Специално за Странджанското крайбрежие формирането на съвременните крайбрежни басейни има тепърва да се установява и датира, защото наличните данни насочват не към праисторически или антични, а към средновековни датировки (виж за Бургаския залив и низина *Орачев 2002 с пос.лит*).

Обр. 94 - Принципна схема на трансгесиите (покачванията) и регресиите (спаданията) на черноморските равнища през холоцена. (по *Орачев 1984*)

1. Крива на колебанията на морското ниво за Средиземно море и Океана по Феърбридж — Мьорнер;
2. Крива на колебанията на морското ниво на Черно море по Невеский;
3. Крива на новочерноморските трансгресии и регресии по Федоров.

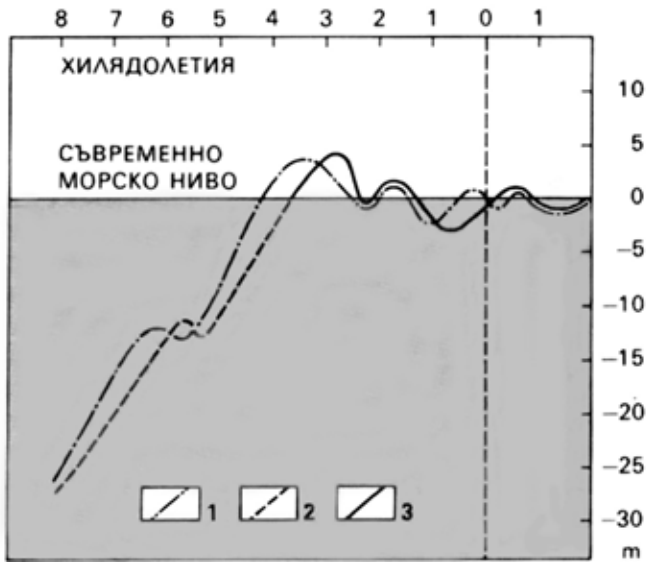

Обр. 95 - Еволюция на черноморския басейн по време на късния кватернер. (по *Сороких, Куприн 2007: рис. 6*)

Черно море влиза в системата от морета на Атлантическия океан. В тази система то е вътрешно море с днешна обща площ от около 413 488 км^2, която е най-голяма за цялата съвременна епоха. Началото на холоцена следва края на последния голям ледников период и съвпада със зараждането на първите неолитни култури в Мала Азия през VIII хил.пр.Хр.

Днешната обща дължина на черноморските брегове се изчислява от 3991 докъм 4090 км. Черноморският бряг обаче се изменя твърде интензивно и в наши дни, а в миналото промените често са твърде значими. Заради спецификата в глобалните промени на климата (а оттам и в динамиката на покачванията и спаданията на черноморското равнище), съвременните диференцирани вертикални колебателни (епейрогенни) движения на

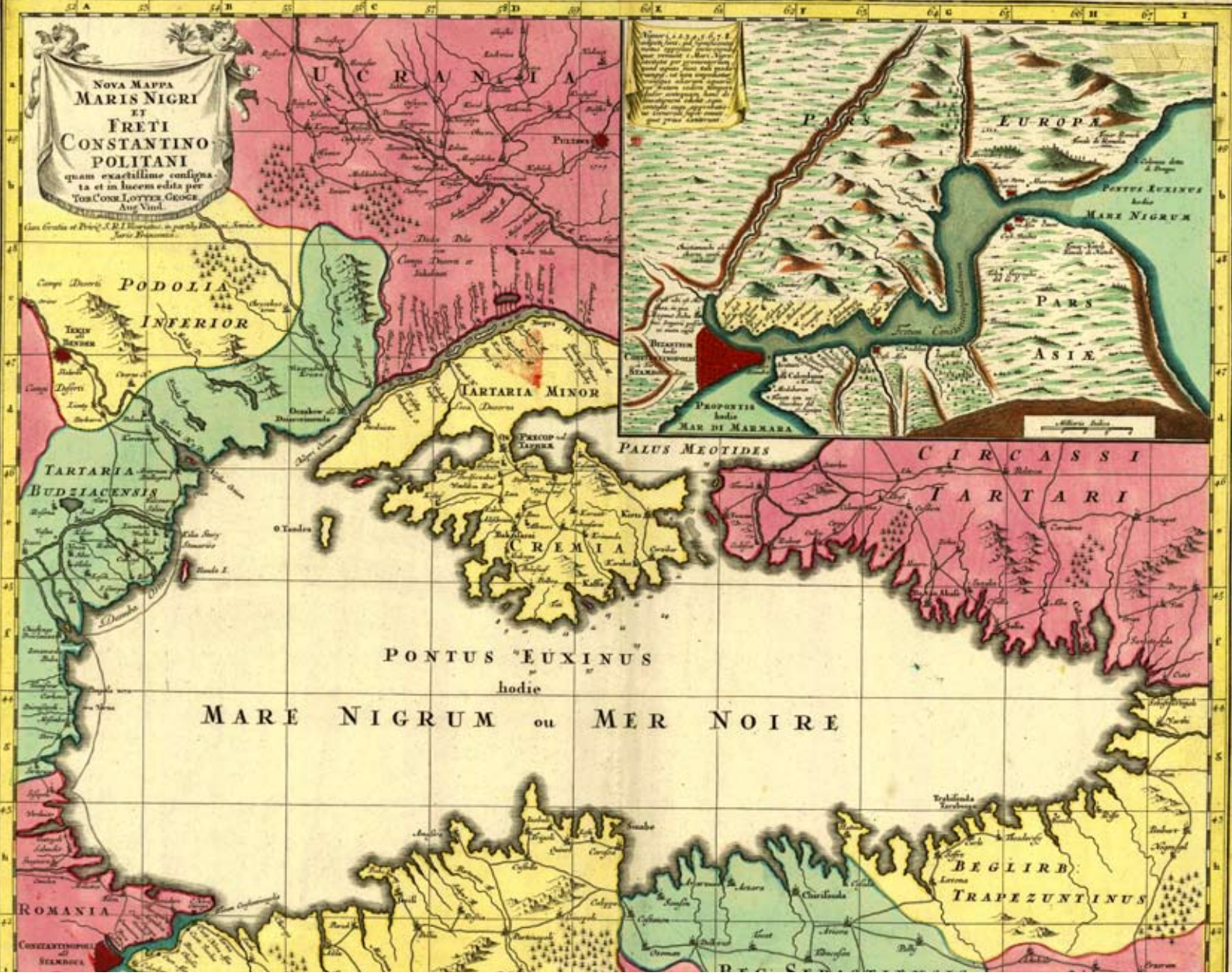

Обр. 96 - Отсечка от карта на Черно море и Босфорския проток. Тобиас Конрад Лотер. 1760 г. ДА "История на котвата".

сушата и шелфа, микротектониката, сеизмотектониката (земетресенията), акумулацията, спецификата в седиментацията, абразията, срутищно-свлачищните процеси и ред други фактори, черноморската брегова ивица променя своето местоположение. Изменяли са се и размерите на морския басейн.

Преди десет хилядолетия нейният ход започва от днешни дълбочини около -90 (докъм -100-110) м, а това по Западното Черноморие на места прави хиляди квадратни километри суша на мястото на днешния шелф. Наличните данни сочат, че при всички случаи тук в древността са се развивали селища. Някъде от последните столетия на VII хил.пр.Хр. насетне около днешните -30-35 (до -40), -20-25, -8-12 и -6-4 метровите шелфови тераси, както и върху удавени речни тераси, са били разположени селища от новокаменната, меднокаменната, бронзовата, ранножелязната и дори от античната епоха. Горепосочените метражи обаче са корелационни и специално за ахтополското крайбрежие шелфовите тераси имаш други параметри, които тепърва има да се фиксират като се измерят основите на техните клифове.

Комплексните анализи на черноморските и мраморноморските дънни наслаги показват, че към края на V хил.пр.Хр. покачването на черноморското равнище стига своя максимум. Количество на водната маса в тогавашния басейн нараства извънредно бързо и постепенно достига равнището на тогавашния Босфорски праг. Днес той се намира на дълбочина около -45 м. Преди шест хилядолетия той обаче е стоял по-високо, заради негативния характер на съвременните вертикални диференцирани колебателни движения в региона и конкретната микротектоника на разседната структура на Босфорския разлом.

Специфичното действие на тогавашното Дяволско течение (наред с комплекс от други фактори) не позволява черноморските води да прехвърлят веднага Босфорския праг, който е известен в древните представи, отразени от Дионисий Бюзантийски/Византийски като "Бичи брод" (Орачев 1984/1990, 2013 с пос.лит.). Постепенно се натрупват наноси, които формират мощна пясъчна коса. Тя се акумулира в района на т.нар. Кианейски скали и подпира в Босфорския праг.

В резултат черноморското равнище започва да се покачва с още по-големи темпове спрямо мраморноморското и средиземноморското. Това се случва и заради по-големия черноморски речен сток, който се подхранва от Дунав, Южен Буг, Днепър, Днестър и много други големи реки – техният водосбор обхваща огромни територии в Европа и Азия тъкмо по времето, когато ледниците се топят максимално. Най-вероятно някъде около средата на IV хил.пр.Хр. в резултат и на земетресение (по разседния Босфорски разлом), "преградата" е разрушена и черноморските води нахлуват в Мраморноморието като своеобразна мощна вълна. След това се появява и двустранният водообмен между Черно и Мраморно.

Предложената датировката само привидно се разминава с фактите, датировките и досегашните анализи на солеността в дълбоководни черноморски и мраморноморски

Обр. 97 - Принципна схема на основните етапи във водообмена между Черно и Мраморно море през Босфорския проток (по *Орачев 1984/1990 с пос.лит.*)

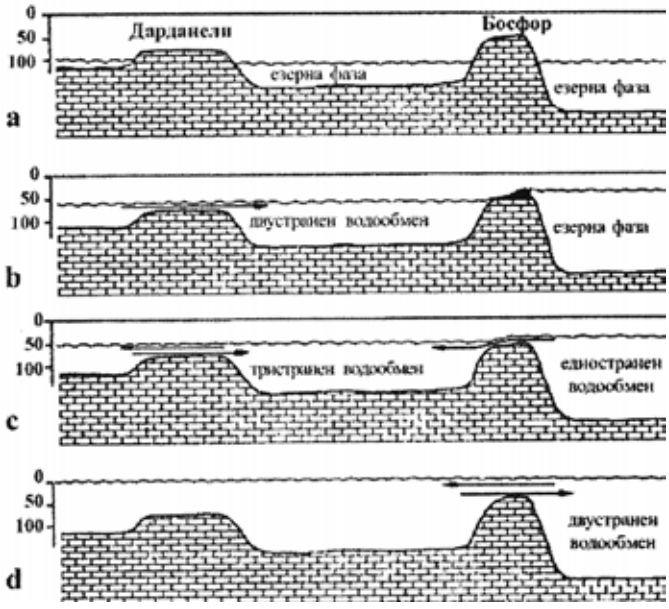

наслаги. И това е така, защото някои от пробите изглежда са нечисти, като същевременно при анализите се забравя, че в хода на регресията по време на последния ледников период Черно море не се е опреснявало, а се е осолявало (*Орачев 2013 с пос.лит.*)

По време на най-високото стоене на водите от последния езерен период на черноморския басейн огромни части от дотогавашната суша и речни долини ведно с разположените покрай тях селища са залети. Отнесени са огромни количества земна маса. На места бедствието допълнително се стимулира от земетръсни последици и резултативни свлачищно-срутищни процеси. Другаде, както изглежда е станало в днешните акватории на Варна и Бургас, пък начева мащабна акумулация. Тя предопределя по-сетнешното развитие на брега. В резултат повсеместно и съществено се изменя крайбрежната конфигурация.

Големите климатични промени, рязкото покачване на черноморското равнище, извънредната акумулация, земетръсните последици и комплекс от други фактори водят до първия запомнен Потоп, който прекъсва живота на златообилната Култура Варна. Нейният край може да се постави засега някъде след 4200 г.пр.Хр. (в калибрирани дати). Съчетаването на археоложките, геоморфоложките, литоложките и палиноложките данни позволява тук да предложа следната принципна схема.

През **късния неолит** бреговата ивица се е движела в диапазона от - 30-35 м докъм - 40 м в зони с негативни движения на сушата и шелфа. За геоморфолозите именно тогава се натрупват долнохолоценските наслаги: те се характеризират с комплекс от молюски и диатомови водорасли, които имат смесен характер - от соленолюбиви до чисто морски форми (*Шимкус и др. 1979; Сорокин, Куприн 2007 с пос.лит.*). Абсолютната възраст на основата на тези наслаги по Западното Черноморие (*Димитров 1982 с пос.лит.*) е 5480 г.пр.Хр. и 4480 г.пр.Хр. (некалибрирани C14 дати).

За да се очертае бреговата ивица в този период – освен измерването на основите на клифа на шелфовите тераси на -30-35 м (за

Обр. 98 - Каменни основи на енеолитни сгради на Големия остров край с. Дуранкулак със следи от земетресение, развило се около средата на V хил.пр.Хр. (по Todorova et all, 2000)

Добруджанското крайбрежие) и -35-40 м (за Странджанското крайбрежие) е необходимо да се засекат и запазилите се части от стари акумулационни форми. В повечето случаи това ще да са остатъци от формирали се през VI – първата половина на V хил. пр.Хр. пясъчни коси, които са преграждали тогавашните заливи и устия на реки.

Тези пясъчни коси на места са очертавали брега и през ранния енеолит. Тяхното разрушаване може би се дължи на мащабно земетресение (*Орачев 2009*), за което свидетелстват рухналите каменни градежи в Дуранкулак (*Todorova et all. 2002*). Някои геоморфолози и палинолози предположиха, че формирането на крайбрежните лимани било започнало още в края на раннохолоценската трансгесия, т.е. през късния енеолит (*Shopov et all. 1992*). Публикувани са материали от Дуранкулашкото езеро с С14 датировки 4170 г.пр.Хр. в некалибрирани дати, а въз основа на торфените прослои и зарегистрираните промени в гастроподната фауна се установява наличие на прекъсване и възобновяване на връзката на тогавашните езера с морето. Тези датировки обаче следва да се калибрират и наблюденията да се приемат с уговорки - при това само за тази част на Добруджанското крайбрежие, което има специфична тектоника (*Орачев 1990 с пос.лит.*).

Картината във Варненския и Бургаския залив, където – както е и по Странджанското крайбрежие, сушата и шелфа потъват през целия холоцен (*Орачев 2002)*, е била различна. Най-вероятно е тук пясъчните коси, подпрени на гронокредни склани откоси около -35-40 метровите изобати, да са били разнесени от морските води едва в края на енеолитната епоха. Тук следва да се има предвид, че откритите досега селища от енеолитната и бронзовата епоха на суша и под вода не са били крайбрежни, както мислят археолози и геоморфолози (виж напр. *Димитров, Михова, Пейчев 1998 с пос. лит.*), а са се намирали на тогавашни речни надзаливни тераси – на значимо разстояние

Обр. 99 - Реконструкция на сграда с каменна основа от енеолитното селище край Дуранкулак. Архив Тодор Димов.

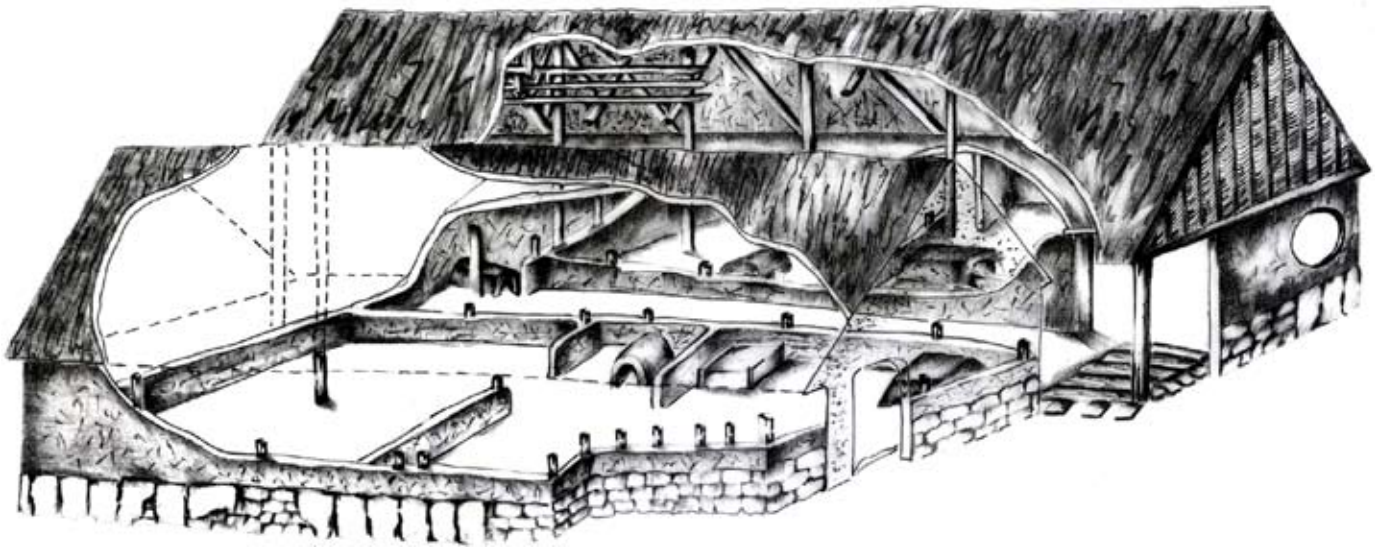

от съответната брегова ивица, която трябва тепърва да се фиксира конкретно по места. Някои находки от ахтополския шелф подсказват, че и тук е имало подобни селища. Те обаче са били разнесени от вълноприбойната дейност още в древността именно заради спецификите на тогавашния бряг, който не е позволявал да се създадат условия за мащабна акумулация и заради липсата на големи заливи, които да бъдат преградени с мощни пясъчни коси.

Специално за района на странджанската литорална зона картината е била коренно различна и гореказаното се потвърждава от материалите в Стомополу, които са открити на 9 м дълбочина, докато тогавашната брегова ивица се е намирала около днешната -35-40 метрова шелфова тераса. С пясъчни коси е било преградено и тогавашното устие на Ропотамо. Мощна пясъчна коса е преграждала и целия днешен южен залив на полуостров Боруна, която се е пресичала от тогавашното устие на р. Дяволска. Особено важно е, че през ранната бронзова епоха и пред днешното устие на Ропотамо, и в южния залив на Китен са изградени селища, чиито пластове не са разнесени от морските вълни (*Draganov 1995*). Същото важи и за праисторическите селища в созополския залив (*Angelova, Draganov 2003 et cit. lit.*), което е сигурен показател, че и тук е имало сравнително мощни пясъчни коси. Те са преграждали днешните заливи през III хил.пр.Хр., но вече около днешната -20-25 метрова тераса.

Подобна голяма акумулативна форма, т.е. древна пясъчна коса, имах възможността да засека през 1997 г. и в днешния Балчишки залив. На места тя тръгва от -22-23 м и се въздига докъм - 19-20 м дълбочина и върху нея усилно работеха водолази-рапанджии. Специално за ахтополското крайбрежие досегашните ми наблюдения очертават, че стари праисторически пясъчни коси са преграждали тогавашните ахтополски заливи. около днешната -20 метрова изобата.

Геоморфолозите откриват в морските разрези на тогавашната брегова зона утайки със стенохалинни молюскови съобщества, докато в езерните утайки - соленолюбиви молюски, като посочват некалибрирани C14 датировки от 2200 до 1400 г.пр.Хр. Сега засе-

Обр. 100 - Черноморският шелф в началото на холоцена. (*Орачев 1988* - по *Муратов*)

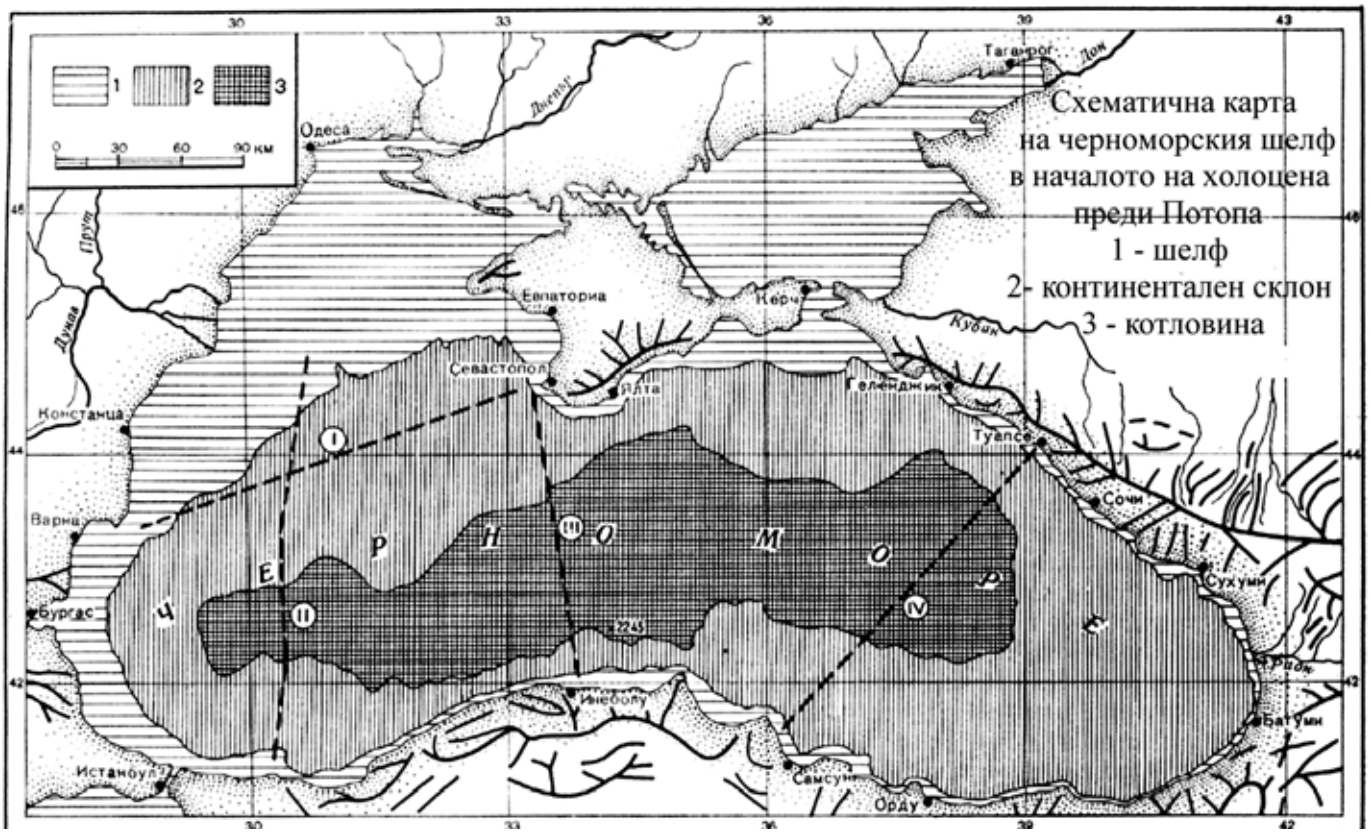

Обр. 101 - Самолетна снимка на акваторията между Варвара и Ахтопол., където също е имало древни пясъчни коси, които са имали за основа днешните подовдни рифове. 1971 г. Военен географски център гр. Троян.

га за Странджанското крайбрежие може да се приеме, че раннобронзовите пясъчни коси са били разнесени от морските води през XVII хил. пр.Хр., най-вероятно пак под въздействието и на катастрофално земетресение (*Орачев 2013*).

През къснобронзовата епоха пясъчните коси по тогавашната странджанска брегова ивица вече са се формирали около -8-12 метровата шелфова тераса. Това отново спомага в южния китенски залив да оцелеят, т.е. да не бъдат унищожени от морските води, откриваните къснобронзови и ранножелязни материали. Тези праисторически пясъчни коси са били заварени от първите елински заселници, които се появяват в района в последните десетилетия на VII в.пр.Хр. (*виж посл. Гюзелев 2009 с пос.лит.*). Днешните заливи са липсвали, конфигурацията на брега е била коренно различна и това е една от сигурните причини елинските преселници да не се установят тук докъм V в.пр.Хр. Те всъщност заварват най-ниското черноморско равнище за целия исторически период.

За следващите етапи в развитието на ахтополското крайбрежие и хода на бреговата ивица вече са налице комплексни данни, които ще бъдат представени в раздела историческа информатика.

Обр. 102 - Батиметрична карта на пристанище Ахтопол. Докъм V в.пр.Хр. тук бреговата ивица е вървяла около днешната -10-метрова изобата, като между "рифовте" пред нос Св. Георги и нос Св. Яни е имало пясъчна коса. Тя е била разнесена от черноморските води през IV в.пр.Хр. Под дънните пясъци има мощен глинест пласт, а в наслагите от тъмночерни блатни тини на дешната суша (около моста при Рибарския клуб) са открити при изкопни работи "скелети". ДА "История на котвата".

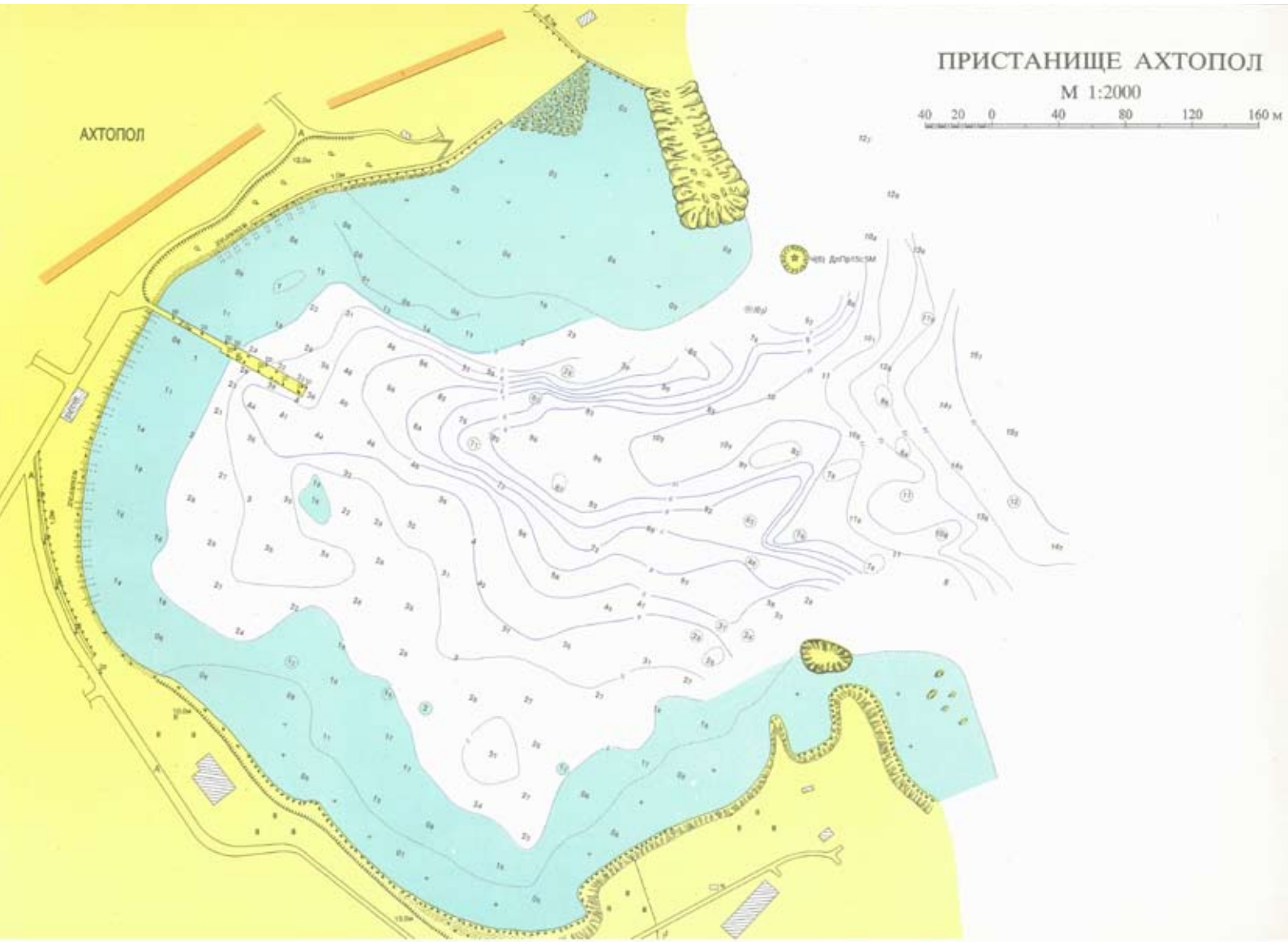

Използвана литература:

Абаев В. 1947-1978 Историко-этимологический словарь осетинского языка. 1-3. Москва-Ленинград.

Абаев В. 1949 Осетинский язык и фольклор. Москва-Ленинград.

Абаев, В. 1965 Скифо-европейские изоглосы. Москва.

Агбунов, А. 1987 Античная лоция Черного моря. Москва.

Агре, Д. 2008 Археологически разкопки на селищен обект в м. "Голата нива" край с. Синеморец, Община Царево. - АОР през 2007.

Агре, Д 2007 Аварийни спасителни археологически разкопки на тракийска надгробна могила в землището на с. Синеморец, общ. Царево. - АОР през 2006.

Агре, Д. 2005 Семейни гробни съоръжения от територията на Централна Странджа (I хил.пр.Хр. – IV в.сл. Хр.). – В: Земите на България люлка на тракийската култура 2, София, 104-109.

Азманов, В. 1997 Историко-археологически данни за античния Ахтопол. - Анали, 1-4, 24-43.

Ангелов, Д. 1991 Византия. Политическа история. Стара Загора.

Ангелова, Хр. 2000 Четиридесет години подводна археология в България. – ИНМ-Бургас 3, 42–49

Аянов, Г. поп 1938 Странджа. Етнографски и исторически проучвания. София.

Атанасова, Е. 1988 Старообредците в България. Мит–история–идентичност. София.

Аянов, Г. поп 1946 Стари пътища и селища край тях през Странджа и Сакар. – ИИА 15, 94-113.

Балабанов, П., Хр. Прешленов, К. Господинов, Ас. Тотешев 1991 Разкопки в Ахтопол. – АОР през 1990, 79.

Балабанов, П. 1985 Тюрзис во Фракии. - Thracia 7, 115-122.

Балабанов, П. 1980 Спасителни разкопки на крепостна стена в град Ахтопол. – АОР през 1979, 61.

Балтаков, Г. 1988 Кватернерната геоморфология и палеогеография. София.

Банушев, Б. 2002 Нови данни за горнокредните субаквални вулканити от южното черноморско крайбрежие. - Минно дело и геология, 7-8, 34-40.

Белчева-Попсавова, Д. 1965 Обзор на картографската сбирка, съхранявана в народната библиотека "Св.св. Кирил и Методий", с приложен списък на по-важните карти и атласи. – Известия на НБКМ и Университетска библиотека. 5. София.

Бенвенист, Э. 1995 Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва.

Бешевлиев, Б. 1979 Географските сведения на Птолемей и приписваните му печатни карти за източната част на Балканския полуостров. – Studia Balcanica 14, 68-89.

Бешевлиев, Б. 1980 Печатни карти, изобразяващи Черно море и западното му крайбрежие от XV до XIX век. (Сравнителен преглед) – ИНМ-Варна 31, 13-137.

Бешевлиев, В. 1951 Участието на траките в обществения живот на провинция Тракия и на Източната римска империя. – ИИБИ 1-2, 217-232.

Бешевлиев, В. 1952 Епиграфски приноси. София.

Бешевлиев, В. 1955 Латинските местни имена в Мизия и Тракия. – ИАИ 19, 279-303.

Бешевлиев, В. 1965 Проучвания върху личните имена у траките. София.

Бешевлиев, В. 1979 Първобългарски надписи. София.

Бешевлиев, В. 1969 Римските пътища в източната част на Балканския полуостров. – Нумизматика, 1-2, 11-18.

Бешевлиев, В. 1940 Българи и гърци и техните отношения през вековете. - В: През вековете. Исторически, народописни и археологически статии (БИБ), 181-190.

Бикерман, Е. 1975 Хронология древнего мира. Москва.

Бончев, Г. 1923 Скалите в Малкотърновска и Василиковска околия, с една петрографска скица. – СпБАН 25, 1-45.

Борисенков, Е., В.М.Пасецкий 1988 Тысячелетняя летопись необычйных явлений природы. Москва.

Бородкин Л.И., В.Н. Владимиров, И.Ф. Юшин (ред.) 2001 Историческая информатика в информационном обществе. Труды VII конференции АИК. Москва.

Ботева, Д. 1997 Долна Мизия и Тракия в римската имперска система (193-217/218 г. сл. Хр.). София.

Ботева-Боянова, Д. 2000 Проблеми на тракийската история и култура. София.

Бояджиев, С. 2002 Римски и ранновизантийски градове в България 2. София.

Бошнаков, К. 2007 Псевдо-Скимнос или Семос от Делос. София.

Бродел, Ф. 1998 Средиземно море и средиземноморския свят по времето на Филип II. София.

Буданова, В. 2001 Готы в эпоху Великого переселения народов. Санкт Петербург.

Буркхард, Я. 1998 Културистория на Гърция. София

Български средновековни градове и крепости 1. (съст. Ал. Кузев и В. Гюзелев). Варна.

Вагалински, Л. 2002 Изълскана керамика от I – началото на VII век южно от Долен Дунав (България). София.

Василев, Е., И. Димитров 2003 Алпийски деформации на горнокредните скали от Източното Средногорие, между р. Резовска и селата Вършило и Зидарово (ЮИ България). - СБГД 64.1-3, 85-97.

Васильев, А. 1925 Византия и крестоносцы. Лениниград.

Велков, В. 1963 Пътища по Западното Черноморие в предримската епоха (VI–I в.). – ИВАД 14, 25-32.

Велков, В., Б. Димитров, В. Найденова 1984 Подводни проучвания край Ахтопол. - АОР през 1983, 29, 67-68.

Велков, В., Б. Димитров, В. Найденова 1985 Подводни проучвания край Ахтопол. - АОР през 1984, 30, 295-296.

Велков, В., Б. Димитров, В. Найденова 1988 Подводни археологически проучвания по Южното Черноморие. - АОР през 1987, 3, 1988, 95.

Велков, Ив. 1931/1932 Бележки за колонизацията и градовете по нашето Черноморско крайбрежие. – ИИД 11-12, 33-53.

Венедиков, Ив. 1964 Разкопки и проблеми на нашето Черноморие. - Археология 6.3, 46-51.

Венедиков, Ив. и др. 1976 Тракийски крепости и селища в Странджа. – В: Тракийски паметници 1: Мегалитите в Тракия. София.

Венедиков, Ив. 1982 Тракийската топонимия в движение. Населението на Югоизточна Тракия. - В: Тракийски паметници 3: Мегалитите в Тракия 2. София, 32-107.

Вълканов, Ал. и др. 1978 Черноморски езера. – В: *Сб. Черно море.* Варна, 262-272.

Гандев, Хр. 1943 Фактори на Българското Възраждане. София.

Ганева, Св., А. Койчев, Б. Азманов, В. Мутафов 1990 Ахтопол. София.

Генов, Ив., В. Пейчев 2001 Холоценски седименти от западната част на Черно море. - Трудове на Института по океанология 3, 29-42.

Георгиев, Г. 1987 Полезните изкопаеми от времето на траките. София.

Георгиева, Ив. 1987 Нестинарството в Странджа. - В: Културно-историческо наследство на Странджа-Сакар. София. 105-114.

Георгиева, Ив. 1972 Един старинен култ в Родопите, Странджа и междуречието на Струма и Места. - Родопски сборник 3, 159-174.

Геров, Б. 1965 Към въпроса за използването на минитe в Тракия през римско време. – ИНМ-Бургас 2, 63-73.

Геров, Б. 1977 Земевладението в римска Тракия и Мизия. София (отд.отп. – ГСУ-ФКНФ 72, 5-173).

Герасимов, Г. 1942 Находки от електронови монети на град Кизик от България. – ИНАМ 6, 72-89.

ГИБИ - Гръцки извори за българската история

Голобуцова, Е. 1984 Формы эксплоатации сельского населения Малой Азии. – В: Этногенез народов Балкан и Северного Причерморья. Москва, 157-165.

Голубцова, Е. 1998 Община, племя, народность в античную эпоху. Москва.

Горов, Г. 1983 Странджански фолклор. София (Министерски сборник 57)

Горов, Г. 1968 Селища и население на Странджа. Бургас.

Горова, Д., 1978 Бележки за пътищата и следи от пътни съоръжения от римската епоха в Бургаски регион. – ИБИД 23, 5-19.

Горова, Д., 1984 Епиграфски паметници в Странджа. – В: Странджанско-сакарски сборник 2.2, Малко Търново, 59-64.

Гребенарова, Сл.. Л. Димитрова 1985 Обичаи и вярвания, свързани с риболова (по материали от Южното Черноморие). - В: Риболовът в бита и кутурата на българите. Туракан-Силистра, 105-112.

Григорова, Е., Л. Христосков, Д. Сокерова, С. Рижикова, А. Роглинов 1978 Каталог на земетресенията в България и съседните земи за периода 479 г. пр.н.е. Фонд на Геофиз. инст. при БАН, 1978.

Гроздановa, Е., Ст. Анреев 1980 Османотурски документи за южното българско Черноморие и прилежащия му район. – Векове, 6, 79-89.

Гълъбов, Ив. 1958 Принос към изучаването на странджанската топонимия. – В: Странджанска експедиция 1955. София, 73-98.

Гълъбов, Ив. 1959 Подводни археологически обекти от нашето крайбрежие. - *Подводен спорт* 1.2, 17-21.

Гълъбов 1959а: Иван Гълъбов, *Несебър и неговите паметници. Пътеводител.* София 1959.

Гълъбов, Ив. 1961 Експедиция "Маслен нос". - Подводен спорт 2.7-8, 19-21.

Гюзелев, В. 1981 Средновековна България в светлината на нови извори. София.

Гюзелев, В. 1995 Очерци върху историята на Българския Североизток и Черноморието (края на XII - началото на XV век). София.

Гюзелев, М. 2009 Западният Понт между Емине и Босфора през първото хилядолеие пр.Хр. Бургас.

Дабовски, Х. 1989 Пукнатинните интрузии в Средногорието - структурен анализ, математически и лабораторни модели. София.

Данов Хр, 1998 Тракийско изворознание. Велико Търново (Сборник с преиздадени извороведски изследвания, включително: Към историческия облик на древна Тракия. I. – ГСУ–ИФФ 41, 1943-1944. 1-61; II - ГСУ–ИФФ 43, 1946-1947, 1-76).

Данов, Хр. 1979 Траки. София.

Данов, Хр. 1968 Древна Тракия. София.

Данов, Хр. 1958 Из историята на морския риболов и делфинолова у старите траки. – В: Сборник в чест на Д. Дечев, София, 673-681.

Данов, Хр. 1947 Западният бряг на Черно море в древността. София.

Данова, Н. 1999 Представите на възрожденският българин за морето. - В: Балканът и морето. Благоевград, 5-15.

Данова, Н. 1980 Националният въпрос в гръцките политически програми през 19. век. София.

Делев, П. 1984 Долмените в Странджа. – Странджанско-Сакарски Сборник 1 (Доклади от Първия интердисциплинарен Симпозиум „Странджа", Бургас, 17-19 август 1978), 218-220.

Делев, П. 1984/1990 Археологически и епиграфски паметници. - В: П. Колев, Д. Попов (съст. и ред.) Сборник "Странджа – древност и съвремие". София, 141-150.

Делирадев, П. 1953 Принос към историческата география на древна Тракия. Том. 1. София.

Дечев, Д., Г. Кацаров 1949 Извори за старата история и география на Тракия и Македония. София.

Димитров, Б. 1972 Бележки за западночерноморския крайбрежен път в античната епоха. - Векове, 3, 43–46.

Димитров, Б. 1973 Тракийски крепости и селища в околностите на Аполония Понтийска. - Студентски проучвания 1, 5-19.

Димитров, Б. 1980 Средновековният Агатопол. – В: Средновековният български град. София, 343-352.

Димитров, Б. 1981 Агатопол. - В: Български средновековни градове и крепости 1. София, 412-427.

Димитров, Б. 1982 Контактите на Черноморска Тракия с басейна на Източното Средиземноморие (XVI-VII в.пр.н.е.). – В: Тракийски паметници т.3: Мегалитите в Тракия. ч.2: Тракия Понтика. София, 459-487.

Димитров, Б. 1984 България в средновековната морска картография XIV-XVII век. София.

Димитров, Б., Ат. Орачев 1982 Пристанищната систе-

ма по Западнопонтийското крайбрежие (средата на II–I хилядолетие пр.н.е.). - Археология 24.1, 1-11.

Димитров, Б., К. Николов 1975 Наблюдения върху античната пристанищна мрежа на Странджанското Черноморско крайбрежи". - Студентски проучвания 3, 303–318.

Димитров, Б., К. Порожанов, Ат. Орачев 1982 Пристанищата на Аполония и Месамбрия. – В: Тракийски паметници т.3: Мегалитите в Тракия ч.2: Тракия Понтика, 438-458.

Димитров, Д. 1958 За укрепените вили у траките в предримската епоха. – В: Сборник в чест на Димитър Дечев. София, 683-701.

Димитров, П. 2003 Черно море, Потопът и древните митове. Варна.

Димитров, П. 1982 Радиовъглеродни датировки на дънни утайки от българския черноморски шелф. – Океанология, 9, 45-53.

Димитров П., Д. Димитров, Д. Солаков, В. Пейчев 2005 Новейшая геологическая история Черного моря и проблема потопа. – В: Геология и полезные ископаемые Мирового океана 1 (Киев), 102-111.

Димитров, П., Ел. Михова, В. Пейчев 1998 Палеоокеаножки реконструкции на западната част на Черно море през кватернера. – Трудове на Института по екеанология 2, 127-139.

Динчев, В. 1997 Римските вили в днешната българска територия. София.

Динчев, В. 2000 Селата в днешната българска територия през Римската епоха (I – края на III век). – ИНИМ 11, 185-219.

Динчев, В. 2002 Селото в днешната българска територия през ранновизантийската епоха. – In: Jubilaeus 5. Сб. в чест на проф. М. Тачева. София, 156-163.

Долапчиев, Г. 2009 История на обектите, обявени за паметници на културата в град Ахтопол. (София).

Долапчиев, Г. 2000 Ахтопол. Мит, история, природа и икономика до края на XX век. София.

Домарадски, М., П. Делев 1982 Странджа планина. Мегалитни паметници. – В: Тракийски паметници т.3: Мегалитите в Тракия ч.2. София, 263-348.

Дражева, Ц. 2007 Археологически проучвания на късноантичната и средновековна крепост при Ахтопол (участък в УПИ II 52, кв.7 по плана на града, на ул. Хр. Ботев №7). - АОР през 2007, 491-493.

Дражева, Ц. 2007а Най-южната българска черноморска крепост Ахтопол. – В: Каварна – средище на българския североизток. Каварна, 211-221.

Дражева, Ц. 2002 Епископските центрове на Южното българско Черноморие V-XV - центрове на християнската вяра. - ИНМ-Бургас 4, 203-211.

Дражева, Ц. 2000 Южночерноморските градове – културни феномени през Средновековието. - В: Сб. Научни четения по хуманитаристика 1, (Бургас).

Ельницкий, Л. 1961 Знания древних о северних странах. Москва.

Желев, В., Б. Вълчев, Кр. Коршева, Д. Съчков 2012 Геотопите „Устието на река Велека" и „Силистар – основа на един естествен геопарк по палеовулканолоия. - ГМГУ 55, Св. 1 (Геология и геофизика), 21-29.

Желев, В. 2006 Геоложки феномени – Силистар. - Геология и минерални ресурси, 5, 2-9.

Желев, В. 2006а Геоложки феномени - Устието на река Велека. - Геология и минерални ресурси, 6, 4-11.

Златарски, В. 1974- 1982 История на българската държава рез средните векове. София (второ издание)

Иванов, Ал. 1993 Пътят към един нов хуманизъм (по случай седемдесетгодишнината на проф. Мирослав Янакиев). – In: Scientific Articles on the Occasion of the Seventh. Anniversary of Prof. Miroslav Yanakiev. Sofia, 2-28 (с библиогр. на стр. 315-331).

Иванов, Ж. и др 1982 Предварителни резултати от геолого-петрографския анализ на каменни котви и щокове от Българското Черноморско крайбрежие. - Североизточна България – древност и съвремие 1. Гетика 1. Толбухин,, 83-97.

ИИТТ 1 - Извори за историята на Тракия и траките. Том 1 (съст. В. Велков, З. Гочева, В. Тъпкова-Заимова. Софи, 1981.

ИИТТ 2 - Извори за историята на Тракия и траките. Том 2 (гл. науч. ред. Зл. Гочева). София, 2002.

ИСИГТМ **-** Извори за старата история и география на Тракия и Македония. Избраха и преведоха Кацаров, Дечев и др. (2 разш. изд.) София, 1949.

Карайотов, Ив. 1985 Подводни проучвания в залива срещу устието на р. Ропотамо. – АОР през 1984, 30, 294.

Карайотов, Ив. 1988 Подводни проучвания в залива пред устието на река Ропотамо. - В: *Странджанско–Сакарски сборник* 4, 357-360.

Карайотов, Ив. 1989 Подводни археологически проучвания в залива пред устието на Ропотамо през 1988. - АОР през 1988, 34, 1989

Карайотов, Ив. 1990: Подводни археологически проучвания в залива пред устието на Ропотамо през 1989. - АОР през 1989, 35, 178–179.

Карайотов, Ив. б.д. Ахтопол (Агатопол) – градът на добротата и надеждата. - www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/ahtopol05042012.html.

Карпов, С. 1891 Трапезундская империя и западноевропейские государства в XIII-XV в. Москва.

Качарава, Д., Г. Квирквелия 1991 Города и поселения Причерноморья античной эпохи: малый энциклопедический справочник. Тбилиси.

Кендерова, Св., Б. Бешевлиев 1990 Балканският полуостров изобразен в картите на Ал-Идриси. Палеографско и историко-географско изследване. Част 1. София.

Кияшкина, П. 2003 Съкровище от провинциални римски монети от с. Преображенци, община Руен. – ИМЮБ 20, 85-111.

Койчев, Ат., В. Мутафов 2002 Нумизматични и археологически резултати от разкопките през 2000 г. в Авлеотейхос – Агатополис. - Numismatica Bulgarica 1.2, 18-43.

Койчев, Ат., В. Мутафов 1999 Ахтополско монетосечене през XIX век. "Църковните пари" в гр. Ахтопол. – Нумизматика и сфрагистика 6.2, 111 сл.

Колебания 1982 Колебания уровня морей и океанов за 15.000 лет. Москва.

Коледаров, П. 1982 Българската средновековна държава и Черноморския бряг. - В: Средновековна България и Черноморието. Варна, 19-38.

Коледаров, П. 1979 Политическа география на средновековната българска държава. София

Крыстев, Т., А. Свиточ и др. 1990 Геологическая еволюция западной части Черного моря в неоген-четвертичное время. София.

Кръстев, К. 1958 Пътеписни бележки за Странджанската експедиция. – В: Странджанска експедиция 1955. София, 13-16.

Коджаев, Ан. 1972 Гръцко български речник на "катаревуса" и "димотики". София.

Коняров, Г. 1953 Принос към историята на рударството и металургията в България. София.

Лазаров, М 1971 Археологически разкопки и проучвания в Бургаски окръг, резултати, проблеми и задачи". – *ИБИ 1*, 3-20.

Лазаров, М. 1973 Антични амфори (VI–I в.пр.н.е.) от Българското Черноморие. – *ИНМ-Варна* 9 (24), 3-52.

Лазаров, М. 1975 Потъналата флотилия. Варна.

Лазаров, М 1976 Тракийският бряг на Понта преди гръцката колонизация. - Тракия 3, 79-88.

Лазаров, М. 2000 Българското Черноморие през архаичния период. Състояние на проучванията. – ИНМ-Бургас 3, 23-41.

Лещаков, П. 2002 Теренни обхождания в землищата на с. Резово и с. Синеморец през 2001 г. - АОР през 2001, 41, 36-38.

ЛИБИ - Латински извори за българската история

Лопарев,Хр. 1891 Византийский поэт Мануил Фил. К истории Болгарии в XIII-XIV веке. Сант Петербур.

Лулева, А. 2006 Общности и граници по Южното българско Черноморие. - Българска етнология, 2, 45-53.

Маляков, Й. 1995 Количествени характеристики на деформациите в югоизточната част на Българска Сранджа. – СпБГД 56.3, 17-34.

Маляков, Й., Х. Белмустакова 1999 Петроложки и петроструктурни особености на Силистарския плутон, Югоизточна Странджа. – Геохимия, минералогия и петрология 36, 29-44.

Марков, Хр., Д. Костичкова 1980 О динамике водных масс в зоне шельфа. – В: Геолого-географическое исследование болгарского сектора Черного моря. София, 179-187.

Матанов, Хр., Р. Михнева 1988 От Галиполи до Лепанто. Европа и Османското нашествие (1354-1571). София.

Мавродридис, Г. 1992 За появата на даляна и използването му по Западното Черноморие. – ИНИМ-София 9, 186-197.

Мельник, Иг. 2003 История древнейшей кораблестроения и мореплавания. Опыт реконструкции. Одесса.

Мельник, Иг. 2007 Зарождение и эволюция колесного транспорта и путей сообщения. Опыт реконструкции. Одесса.

Михайлов, Г. 1967 Към въпроса за стратегиите в Тракия. – ГСУ–ФЗФ 61.2, 31-48.

Михайлов, Г. 1972 Траките. София.

Михайлов, Ив. 2004 Ахтопол. Бургас.

Мишев и др. 1978 Морфографска и геоморфоложка характеристика на черноморските брегове. - В: Сб. Черно море. Варна, 46-57.

Момзен, Т. 1999. Римска история. София

Мутафов, В 1991 Спасителни разкопки на античен обект в гр. Ахтопол. – *АОР през 1990*, 35, 81-82.

Начев, И, Й. Маляков 1979 Разитие на познанията за геологията на Странджа. – СпБГД 40.1, 1-9.

Недков, Б. 1969 България и съседните й земи през XIII век според "Географията" на ал-Идриси. София.

Ников П. 1931 Едно неизвестно описание на българския черноморски бряг от XVIII век. – ГСУ-ИФФ 28.3, 1-60.

Николаев, С. и др. 1980 Об абсолютном возрасте позднечетвертичных осадков шелфа. – В: Геолого-географическое исследование болгарского сектора Черного моря. София, 223-228.

Овчаров, Д. 1982 Византийски и български крепости. София.

Орачев 1894/1990 Странджанското крайбрежие и Евксинския Понт до V в.пр.н.е. – В: П. Колев, Д. Попов, Ат. Орачев (съст и ред.) Странджа – древност и съвремие. София 1990, 344-365.

Орачев, Ат. 1988 Основни проблеми на изворовед-ското и историографското изследване на Западното Черноморие (средата на II хил. – средата на IV в.пр.н.е.). Автореферат на кандидатска дисертация. София.

Орачев, Ат. 1990 Приноси към палеогеографията на Добруджанското крайбрежие". - Добруджа 7, 32-52.

Орачев, Ат. 1993 Аполония Понтика, Босфорски проток. - *В:* Кратка енциклопедия тракийска древност. София.

Орачев, Ат. 2002 Приноси към палеогеографията и историята на Бургас. - ИНМ-Бургас 4, 236-259.

Орачев, Ат. 2005 България в европейските картографски представи. София.

Орачев, Ат. 2007 Римските императори. 1. От патриция Гай Юлий Цезар до овчаря Максимин I Тракиец. София.

Орачев, Ат. 2007а Проучвания върху морската история и археология на Левия Понт: 1: Каменните блокове с отвори от Българското Черноморие. – ИНМ–Варна 43, 9-39.

Орачев, Ат. 2008 Проучвания върху историята и географията на Левия Понт 2: „Пустата мера" на Бизоне и някои данни за земетръсни последици по Българското Черноморие от 279/278 и 63 г.пр.Хр. – ИНМ–Варна 44 (59).

Орачев, Ат. 2009 Опити върху проблеми на българската историография 1. Скотовъдно-земеделският трисезонен календар в българските земи. – История, 5-6, 1-30.

Орачев, Ат. 2010 „Ἐπαυλιστὰς" от ред 12 на „Пистироската клетва" (IGBulg 5.5557 ter), „ἐπαύλια", „αυλια", „αὔλιν" и „αὐλή" в българските земи. – In: Musarum semper amator, 536-547.

Орачев, Ат. 2010а Опити върху проблеми на българската историография 2. Появата на имения (антични

чифлици) и привилегировани общини в българските земи: социално-статусни, стопански и данъчни аспекти. – История, 3, 20-53.

Орачев, Ат. 2011 Приноси към историята, археологията и географията на Анхиало. - В: Поморие – древност и съвремие 1, 132-169.

Орачев, Ат. 2011а Парорийският манастир Света Богородица, край с. Воден, Боляровска община. Ямбол.

Орачев, Ат. 2012 Писмени известия за земетресения в Югоизточна Европа и Северозападна Мала Азия и техните последици в Ахтопол. - www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/images/ZMAgatopolis201201.pdf.

Орачев, Ат. 2013 Римските императори 2. От Гордиан I до Нумериан. София.

Орачев, Ат. 2013а Историческа информатика на община Приморско (предварителни материали). - www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/primorsko01022013.html

Орачев, Ат., Ал. Иванов, М. Янакиев 1992 Корените на дъба. – ДА „България".

Орачев, Ат., В. Русинов 1988 Анонимен гръцки портулан за Българското Черноморие. – Paleobulgarica 12.4, 76-91.

Орачев, Ат., Ив. Орачева 1988 Реконструкции на каменни и оловни котви от Шабленската музейна сбирка. - *Археология*, 1, 18-29.

Пальцева, Л. 1999 Из истории архаической Греции: Мегары и мегарские колонии. Санкт-Петербург 1999.

Панайотова, Кр. 1994 Надгробни могили в районите на гръцките колонии по Българското Черноморие". – В: Първи Международен симпозиум "Севтополис", "Надгробните могили в Югоизточна Европа. Казанлък 1993. Велико Търново, 81-88.

Паскалева, К. 1977 Икони от Странджанския край. София.

Пеев, Пр., В. Пейчев 2007 Палеогеография на Каварненския шелф. – В: Каварна – средище на Българския североизток. Каварна, 2007, с. 5-24.

Пейчев, В., Пр. Пеев 2006 Еволюция на Българското черноморско крайбрежие след ранния холоцен. Варна.

Пейчев, В., 1998 Абразионният процес на Българския черноморски бряг. - В: Брегоукрепване и дълготрайно стабилизиране на склоновете на Черноморското крайбрежие. София.

Петрински, Ив. 2000 Манастирът "Св. Иван Предтеча и Кръстител" на остров "Св. Иван"/1467/1471-1629/. - ИНМ-Бургас 3, 177-188.

Петров, П., В. Гюзелев 1978 Христоматия по история на България 2. София.

Петрова, А., Е. Василев, Л. Михайлова, А. Симеонов, Е. Челебиев 1980 Литостратиграфия части верхного мела в Бургаском районе. – Geologica Balcanica 10.4, 12–56.

Петрова, А., Х. Дабовски, Л. Михайлова, С. Савов, Г. Чаталов 1995 Обяснителна записка към геоложката карта на България в М 1:100000 (картен лист Царево, н. Силистар, Малко Търново, Резово). - КГМР, „Геология и геофизика" АД.

Петрова, А., Х. Дабовски, С. Савов, Г. Чаталов 1992 Геоложка карта на България е М 1:100000 (картен лист Царево, н. Силистар, Малко Търново, Резово). - КГМР, ПГПГК.

Петрова, А., А. Симеонов 1989 Нови данни за литостратиграфията на горната креда в Източното Средногорие. - СБГД 50.3 6-14.

Петрунова, Б., В. Гюзелев 2001 Археологическо проучване на парцел П. IV-VII в град Ахтопол. – АОР през 1999-2000, 40, 141.

Петрунова, Л., Димитрова, Т., Димитров, Й., Маляков, Й. 2010 Нови палиноложки находки от Югоизточна Странджа планина. - В: Сб. Разширени резюмета „Геонауки 2010". БГД, 82-83.

Петрушев, Л. 1986 Музейната сбирка в Ахтопол. – МПК, 3, 36.

Пик, Б. 1931 Монетни изображения от римската епоха в България. София.

Попов, Вл., К. Мишев 1974 Геоморфология на Българското черноморско крайбрежие и шелф. София.

Попов, Д., Ат. Орачев 1984/1990 Писмени извори и картографска документация. – В: П. Колев, Д. Попов, т. Орачев (съст. и ред.) Странджа – древност и съвремие, 11-136.

Попов, Хр. 2002 Урбанизация във вътрешните райони на Тракия и Илирия през VI –I век преди Христа. София.

Порожанов, К. 1984 Подводни археологически проучвания по Странджанското крайбрежие през 1980 година. - Странджанско-Сакарски Сборник 2.2, 70-72.

Порожанов, К. 1995 Каменните котви – паметници на тракийското мореплаване. - Анали 1-2, 15-23.

Порожанов, К. 2000 Пристанищата по Западното Черноморие през Античността (по данни на оловните щокове в България). - Археология 41.1-2, 35–39.

Порожанов, К. 2000а Няколко наблюдения върху местното корабоплаване и морската активност на римляните по западния бряг на Понта (II в.пр.Хр. – III в.сл.Хр.). – In: Jubialeus IV. Сборник в памет на чл. кор. Веселин Бешевлиев. София, 94-100.

Прахов, Н., Хр. Ангелова, А. Коцев, А. Попов, С. Димитров 2011 Прогнозно моделиране в археологията: световна практика и български перспективи. – Bulgarian e – Journal of Archaeology, 1, 71-121 (http://be-ja.org/).

Прешленов, Хр. К. Господинов, П. Балабанов 1992 Археологически разкопки в Ахтопол. – АОР през 1991, 62.

Пърличев, Д., Х. Николов 1977 Подводни тераси пред Странджанския бряг. - Океанология, 2, 95-99.

Пърличев, Д., Х. Марков 1971 Депресия на дъното край българския бряг на Черно море. - Природа, 2, 31 - 34.

Пътеписи за Балканите. 1-8. София.

Радойнова, Д. 2010 Гърците по Българското Черноморие. История и култура. Бургас.

Райчевски, Ст. 2002 Източна Тракия. История, етноси, преселения. XV-XX век. София.

Райчевски, Ст. 2001 Крайбрежна Странджа. Топоними и хидроними. София.

Райчевски, С. 1998 Българинът и морето. София.

Рашев, Р. 1994 Аул и град в България през VIII - IX в. -

Сборник в чест акад. Димитър Ангелов. София, 170-77.

Ременников, А. 1954 Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III в. до н.е. Москва.

Ременников, А. 1990 Борьба племен Подунавья с Римом в первой половине IV в. н. э. Казань.

Родев, Ц. 1985 Отвъд синия праг – експедиция Космос. София.

Романска, Цв. 1960 Риболовът на русите-некрасовци от с. Казашко, Варненско. – ГСУ-ФФ 54.1

Ростовцев, М. 1925 Скифия и Босфор. Критическое обозрэние памятников литературных и археологических. Ленинград.

Ростовцев, М. 1927 Политическата и социална криза в римската империя в III в.сл.Хр. София.

Ростовцев, М. 1934 История на стария свят. 1-2. София.

Ростовцев, М. 2001-2002 Общество и хозяйство в Римской империи. 1-2. Москва.

Русинов, В., Ат. Орачев 1988 – В: Североизточна България –древност и съвремие. ТАВ 2.

Русинов, В., М. Цветанов 2003 Общностни понятия в историческата проза (Контекстният анализ в превода и реинтерпретацията). - В: Societas Classica (Велико Търново), 117-125.

Свиточ А., А. Селиванов, Т. Янина 1998 Палеогеографические события плейстоцена Понто-Каспия и Средиземноморья. Москва.

Снисаренко, Ал. 1985 Курс - морето на мрака. Варна.

Смилова, Д. 1998 Природна характеристика на град Бургас и неговите околности. – В: Юбилеен сборник Бургас (1878–1912). Бургас, 7-18.

Соколов, П. 1963 Образование венецианской колониальной империи. Саратов.

Сорокин, В., П. Куприн 2007 О характере подема уровня Черного моря. – Вестник Московского университета, сер. 4 Геология, 5, 40-46.

Станков, М. 1975 Антични и средновековни монети, намерени в Ахтопо. - Студентски проучвания 2, 368-388.

Старчев, К. 1971 Агатополис – град на любовта. – В: Алманах Фар. Варна, 42-51.

Стойков, Г., Ас. Василиев (ред.) 1957 Странджанска експедиция. София.

Стоянов, Т. 1984 Бизия като център на тракийската култура". - В: Странджанско-Сакарски Сборник 2.2, 35-44.

Тачева, М. 1997 История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха. София.

Тачева, М. 1994 Надгробните могили при Дуванли в Пловдивско – Родов некропол на одриската династия на Терес (V–IV в.). – В: Първи международен симпозиум „Севтополис". „Надгробните могили в Югоизточна Европа". Казанлък, 1993. Велико Търново, 145-148.

Тачева, М. 2000 Власт и социум в римските провинции Тракия и Мизия. 1. София.

Тачева, М. 2002 За тракийската царска икономика през V-IV в.пр.Хр., според т.нар. надпис от Пистирос. – В: Πιτύη. Изследвания в чест на проф. Иван Матраязов. София, 264-270.

Тачева, М. 2004 Власт и социум в римските провинции Тракия и Мизия. 2. София.

Тачева, М. 2006 Царете на Древна Тракия. Книга първа. София.

Тодоров, Ю. 2004 - http://www.clio.uni-sofia.bg/istinf/Programa%20Istoricheska%20Informatika.pdf

Тодоров, Ю. 2000 Клиометрия. София.

Тодоров, Ю. 1995 Количествени методи в историята и нейната дидактика. София.

Тодоров, Я. 1928 Паганизмът в Долна Мизия и Тракия. София.

Тодоров, Я., Ив. Велков 1941 Античната култура в България. София.

Тодорова, Ел. 1987 Неизвестно френско описание на западния черноморски бряг. - ИНМ-Варна 23 (38), 132-150.

Теодосиев, П., Н. Торбов 1996 Археологически проучвания на тракийска надгробна могила "Тумбата" в околностите на Синеморец. - АОР през 1996, 39, 40-41.

Тонев, В. 1995 Българското Черноморие през Възраждането. София.

Тонев, Л. 1958 Комплексна научна експедиция на отделението за изобразителни изкуства, музика и архитектура при БАН из странджанския край. - *В: Странджанска експедиция 1955. София, 7-11*.

Торбатов, С. 2002 Укрепителната система на провинция Скития (края на III – VII в.) Велико Търново.

Торбатов, С. 2004 Пътна мрежа в Мизия и Тракия. – В: Археология на българските земи. 1, София, 76-95.

Тютюнджиев, Ив. 1994 Казашки военни акции по Българското Черноморие през първата половина на XVII в. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали 3. В. Търново, 113-116.

Тютюнджиев, Ив. 1992 Българската анонимна хроника от XV век. В. Търново.

Успенский, Ф. 1964 История византийской империи. Москва.

Фасмер, М. 1964 Этимологический словарь русского языка. 1-4. Москва 1964-1973.

Федоров, П. 2000 Отражение киматических событии плейстоцена в геологической истории Черного моря. – Стратиграфия. Геологическая корреляция 8.5, 74-81.

Фол, Ал., Т. Спиридонов 1983 Историческа география на тракийските племена до III в.пр.н.е. София.

Христов, Р. 1966 Морски тераси по крайбрежието на Черно море в района Бургас–Несебър. – ГВМГИ 12, 1965/1966, 75-77.

Христова, Р. Промени на климата и морското ниво през кватернерната еволюция на Черно море. - www.su-varna.org/izdanij/MNauki-2011/pages_61_66.pdf

Цветкова, Б. 1969 Проучвания на градското стопнаство през XV-XVI век. София.

Чаталов, Г. 1992 Бележки върху геологията на турската част от Странджа планина. – СБГД 53.1, 55-62.

Чаталов, Г. 1990 Геология на Странджанската зона в България. София.

Чаталов, Г. 1975 Бележки върху една „Схематична геоложка карта на Югоизточна Странджа". – СпБГД

36.3, 318–320.

Черкезова, Ем. 1994 Палеохидроложка еволюция на долинните системи на реките Китенска, Дяволска и Ропотамо през късноледниково време и холоцена. – ГСУ-ГТФ 85.2, 101-120.

Черных, Евг. 1979 Горное дело и металургия в древнейшей Болгарии. София.

Чучуров, И. 1980 Византийские исторические сочинения. „Хронография Теофана". „Бревиарий" Никифора. Москва.

Шебалин, П., И. Воробьева 2006 Алгоритмы прогноза землетрясений. Москва.

Шимкус, К., Н. Комаров, И. Гракова 1979 К стратиграфии губоководных верхнечетвертичных осадков Черного моря. – Океанология (Москва) 18.4, 675-678.

*Шопов, В. 199*3- Стратиграфия на кватернерните седименти в българския черноморски шелф. – СпБГД 54.1, 83-97.

Шопов, В. 1991 Биостратиграфия 'по молюски (на кватернерните седименти от българския черноморски шелф. (Автореф. на докт. дисерт.) София.

Шкорпил, К. и Х. 1890 Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. – Министерски сборник 3, 1-40.

Шкорпил, К. и Х. 1891 Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни. – Министерски сборник 4, 108-145.

Шкорпил, Х. и К. 1898 Могили. Старини в Черноморската област. Материали за археологическата карта на България. 1.4. София.

Шкорпил, К. 1913 Археологически бележки от Странджа планина. – ИБАД 3, 235-262.

Шкорпил, К. 1925 Мегалитни паметници и могилища. Старини в Черноморската област. - Материали за археологическата карта на България 1.4. София.

Шкорпил, К. 1926 Опис на старините в Черноморската област. Светилища и паметници с изображение на конници. - Материали за археологическата карта на България 2.1. София.

Шкорпил, К. 1931 Археологически бележки от черноморското крайбрежие. – ИБАИ 6, 1930/1931, 57-88.

Шерионов, Щ. 2008 Гърците по българските земи през XVIII-XIX век. (до 1978 г.) Историко-деомграфска характеристика. София.

Шерионов, Щ. 2003 Противоречивостта в българската и гръцката историография по проблема за гръцкото етническо присъствие в българските земи през Възраждането. - Население, 1-2, 98-122.

Шерионов, Щ., 1999 Южното Черноморие през Възраждането (стопанско-историческа характеристика). София.

Шерионов, Щ., 1996 Традиционният корабостроителен процес по Южното Черноморие през Възраждането. - Ethnologia Bulgarica, 2, 74-77.

Шерионов, Щ., 1992 Корабостроенето по Южното Черноморие през Възраждането - Исторически преглед, 6.

Щукин, М. 2005 Готский путь. Готы, Рим и Черняховская культура. Санкт Петербург.

Юрукова, Й. 1992 Монетите на тракийските племена и владетели. София 1992.

Янакиев, М. 1988 Електрониката в помощ на учителя филолог. София.

Янакиев, М. 1977 Стилистиката и езиковото обучение. София.

Янакиев, М. 1963 Основы теории орфографии. – Вопросы языкознания (Москва), 5, 47-57.

Яранов, Д. 1939 Средиземноморските земи. 3. София (отд. отп. – ГСУ–ИГФ).

Латиница:

Alföldy, G. 1989 Die Krise des Römischen Reiches: Geschichte, Geschichtsschreibung und Geschichtsbetrachtung. Wiesbaden.

Almagia, P. 1944 Monumenta Cartographica Vaticana. 1. Citta del Vaticano.

Almagia, R. 1947 Quelques questions au sujet des cartes nautiques et des portulans d'apres les reshershes recentes. – In: Archives Internationales d'Histoire des Sciences 1, 237-246.

Alexandre, P. 1990 Les seismes en Europe occidentale de 394 a 1259. Bruxelles, 1990

Ambraseys, N. 2006 Earthquakes and Archaeology. - Journal of Archaeological Science 33,. 1008-1016.

Angelescu, M. 1992 Un probleme controverse, 1'expedition de Pericles dans le Pont-Euxin. - Pontica 25, 45-54.

Angelova, Chr. 1985 – Thracia Pontica 2, 1982, Sofia, 8–11.

Asdracha, E. 1988 La Trace orientale et la mer Noir. Paris.

Avram, Al. 2002 Zu Zwei Inschriften aus Agathopolis". - Jubilaeus 5 (Сборник в чест на проф. М. Тачева. София), 17-22.

Avram, A. 1995 Poleis und nicht-poleis im ersten und zweiten attischen Seebund. - In: Studies in Ancient Greek Palis. Stuttgart, 191-200.

Balard, M. 1978 La Romanie genoise (XIIe-debut du XV siecle). 1. Genova.

Berve, H. 1926 Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage. München.

Besevliev, B. 1992 Die wichtige Etappen in der Kartographie der westlichen Schwarzmeerkuste bis 19. Jahrhundert. - Bulgaria Pontica Medli Aevi 3, 133-67.

Besevliev, B. 2008 Αγαθόπολις (Μέσοι χρόνοι). - Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Εύξεινος Πόντος (http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11998#)

Beševliev, V. 1970 Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops werk „De aedificiis". Amsterdam.

Besevliev, V. 1969 Bemerkungen über die antiken Heerstrassen im Ostteil der Balkanhalbinsel. – Klio 51, 483-495.

Bethe, Er. 1914 Homer, Dichtung und Sage. Leipzig. (www.archive.org/details/homerdichtungund21bethuoft)

Bethe, Er. 1904 Die troianischen Ausgrabungen und die Homerkritik. Vortrag gehalten am 9. Oktober 1903 vor der 47. Versammlung deutschen Philologen und Schulmänner zu Halle (www.archive.org/details/dietroianischena00beth).

Bikerman, E. 1938 Institutions des Seleucides. Paris.

Bickerman, E. 1963 Chronologie. Leipzig.

Boardman, J. 1980 The Greeks Overseas. Their Early Colonies and Trade. 3rd ed. London.

Boshnakov, K. 2004 Pseudo-Skymnos (Semos von Delos ?). (= Palingenesia Bd. 82). Stuttgart.

de Boer, J. 2005 The foundation of Agathopolis/ Alaeouteichos and the Athenian Black Sea policy in the 5th century BC. – In: PONT-EUXIN ET POLIS. POLIS HELLENIS ET POLIS BARBARON. Actes du Xe Symposium de Vani - 23-26 septembre 2002, 167-180.

de Boer, J. 1994 Triremes in the Black Sea, the importance of the corn trade from the North Pontic region to the Greek world in the 4th century BC. - Thracia Pontika 6.1, 91-96.

de Boer, J., J. Stronk 2002 Two Greek Emporia South of Apollonia Pontica. - Talanta 22-23, 2000/2001, 233-238.

Bouzek, J. 1989 Athenes et la Mer Noire. - BCH 113.1, 249-59.

Boteva, D. 2001 On the Cgronology of the Gotic invasions under Philippus and Decius (AS 248-251). – Archaeologia Bulgarica, 2, 37-44.

Burton, Orv. (ed.) 2002 Computing in the Social Sciences and Humanities. Urbana and Chicago.

Clubb, J, H. Allen 1967 Computers and Historical Studies. - Journal of American History 54, 599–607.

Danov, Chr. 1960 Thracian Penetration into the Greek Cities on the West Coast of the Black Sea. – Klio 38, 75-90.

Danov, Chr. 1972 Salmydessos. - *Kleine Pauly* 4, München, coll. 1520.

Darrouses. E. 1991 Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae. Paris.

Davies, O. 1936 Prehistoric Copper Mines near Burgas. - *Man* 37 (118), 92-93.

Degens, E., A. Paluska 1979 Tectonic and climatic pulses recorded in Quaternary sediment of the Caspian, Black Sea region. - Sediment geol. 23, 149-163.

Delev, P. 1982 La Thrace pontique et la culture megalitique thrace. - Thracia Pontica 1, 1979, Sofia, 125-129.

Dempf, A. 1929 Sacrum Imperium: Geschichts- ubd Statphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaisance. München–Berlin.

Detschew, D. 1976[2] Die Trakischen Sprachreste. Wien.

Dieterich, K. 1912 Bisantinische Quelen zur Lander- und Volkerkunde. 1. Leipzig.

Dilke, O. 1985 Greek and Roman Maps. London.

Dimitrov, B. 1975 Beobachtungen über die Antike Topographie der Südlichen Schwarzmeerküste. - Studia Balcanica 10, 11-18.

Dimitrov, B. 1979 Underwater Research along the South Bulgarian Black Sea Coast. – JINA 8.1, 70-79.

Dionysii Byzantini. Anaplus Bospori una cum scholiis X saeculi (ed. R. Gungerich). Berolini ap. Weidmanos, 1958.

Doncheva, Sv. 2008 Agathoupolis (Ahtopol). – Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Εύξεινος Πόντος - www.blacksea.ehw.gr/forms/fLemma.aspx?lemmaId=11323.

Ehrhardt, N. 1988 Milet und seine Kolonien. Frankfurt am Main.

Eherenberg, V. 1953 Der Staat der Griechen. 2. Leipzig.

*Erol-Özdizbay, Al. 2011 T*wo Numismatic Examples a certain Agahtoclea/Agatopolis. – www.academia.edu/805556/Two_Numismatic_Examples_for_a_certain_Agathoclea_Agathopolis.

Filipova, M., R. Christova, E. Bozilova 2004 Palaeoecological conditions in the Bulgarian Black sea zone during the Quaternary. - Journal of Environmental Micropalaeontology, Microbiology and Meiobentology 1,136-154

Foncin, M., D. Destombes, M. la Ronciere 1963 Catalogue des Cartes nautique sur velin conserve au Departament des Cartes et Plans. Paris.

Gauvin, G. 1997 Survey in the coastal zone area of the strandja area, South-Eastern Bulgaria. - In: Proceedings of the first international conference on the archaeology and history of the Black Sea. Amsterdam, 67-79.

Georgius Pachymeres De Michaele et Andronico Paleologis libri XIII. Bonnae, 1835.

olkerwanderungszeit. Nürnberg 1987.

Gerov, B. 1963 Die gotische Invasion in Mösien und Thrakien unter Decius im Lichte der Hortfunde. – In: AAPh. Serdicae, 128-146.

Gerov, B. 1970 Marcianopolis im Lichte der historischen Angaben und der arhäologishen, epigraphischen und numismatischen Materielen und forschungen. – Studia Balcanica 10, 49–71.

Gerov, B. 1979 Die Grenzen der roemischen Provinz Thracia bis zur Grundung des Aurelianschen Dakien. – ANRW 2.7.1, 212-240.

Gerov, B. 1988 Landownership in Roman Thracia and Moesia (1st- 3rd Century). Amsterdam.

Gerov, B. 1980-1988 Beitrage zur Geschichte der römischen Provincien Moesien und Thrakien. 1-3. Amsterdam.

Gerov, B. 1980 Beitrage zur Geschichte der römischen Provincien Moesien und Thrakien. Amsterdam.

Gradstein, F., J. Ogg. 2004 Geologic Time Scale 2004. – Lethaia 37, 175-181 (www.stratigraphy.org/bak/precambrian/gradstein_ogg_2004.pdf).

Giuzelev, M. 2003 Settlement Structure of the Apollonian Territory and the Thracian Hinterland. - In: Ancient Greek Colonies in the Black Sea. 1. Thessaloniki, 107-119.

Gyuzelev, M. 2008 The West Pontic Coast between Emine Cap and Byzantion during the First millennium BC. Burgas.

Gočeva, Zl., M. Oppermann 1979 Corpus Cultus Equitis Thracii 1. Monumenta Orae Ponti Euxini Bulgariae. Leiden.

Golden, M., P. Tohey (ed.) 1997 Inventing ancient cuture: Historicism, Periodization and the Ancient World. New York.

Graham, A. J. 1971 Patterns in early Greek colonization. - JHS 91, 35-47.

Grammenis, D., El. Petropoulos (ed.) 2003 Ancient Greek Colonies in the Black Sea. 1. Thessaloniki.

Grumel, V. 1958 La Chronologie. Traité d'Etudes Byzantines. 1. Paris.

Grosse, R. 1920 Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der Byzantinischen Themenverfassung. Berlin.

Güngerich, R. 1927 Dionysii Byzantii Anaplus Bospori.

(Una cum scholiis X saeculi). Berolini.

Harvey, Ch., J. Press 1996 Databases in Historical Research: Theory, Methods, and Applications. London.

Heichelheim, F. 1970 An Ancient Economic History. 3. Leiden.

Hristova, R. 2007 New data on the Karangatian (Pleistocen) sediments from the Bulgarian Black Sea shelf. - Compt. rend. Acad. bulg. Sci. 60.3, 301-302.

Hristova, R. 2006 New data on the Oldeuxinian and Uzunlarian sediments (Middle Pleistocene) from the Bulgarian Black sea coast and shelf. - Compt. rend. Acad. bulg. Sci. 59.1, 47-49.

Hollenstein, L. 1995 Neue Meilensteininschriften aus Bulgarien. Römische Inschriften – Neufunde, Neulesungen und Neuinterpretationen. 2. Basel.

Heichelheim, F. 1970 An Ancient Economic History. 3. Leiden.

Janin, R. 1964 Constantinople Byzantie. Paris

Jourdin, M, M. Ronciere 1984 Les portulans carte marines du XVe – XVIIIe siecle. Paris.

Isaac, B. 1986 The Greek settlements in Thrace until the Macedonian conquest. Leiden.

Ivanov, Z., D. Dimov, Chr. Pimpirev, N. Kuneva 1985 Les résultats préliminaires de l'analyse pétrographique des ancres en pierre et des jas du littoral bulgare de la Mer Noire. – Thracia Pontica, II, 1985, p. 135–150.

Kalopothakes, D. 1892 De Thracia provincia Romana. Lipsiae.

Karayotov, Iv. The Antique and the Medieval Port at the Mouth of the River Ropotamo. - Terra Antiqua Balcanica 5: Studies on Settlement Life in Ancient Thrac. Sofia, 64-66.

Kazanski, M 1991 Les Goths (Ier – VIIe apres J.C.). Paris.

Kazarow, G. 1916 Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker. Sarajevo.

Kienast, D. 1996 Die Römische Keisertabelle. Darmstadt.

Kırklareli 2001 Kırklareli. (сб. стат. с проучвания на Странджа планина)

Koledarov, P. 1970 West Black Sea Copast Ports in the Late Middle Ages (14th - 16th Centuries) Listed on Nautical Charts. - Etudes Historiques 4, 241-272.

Kretschmer, K. 1909 Die Italianischen Portulane des Mittelalters. Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik. Berlin (Repr. 1962).

Krause, W. 1953 Handbuch des Gotischen.

Krumbacher, K. 1897 Geshichte des byzantinische Literatur. München.

Langhammer, W. 1973 Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Stadte von sich selbstverwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganisation des spatantiken Zwangsstaates (2. – 4.Jh. der romischen Kaiserzeit). Wiesbaden.

Lazarov, M. 1974 Localités prégrecques sur le littoral de la Mer Noire au sud du Balkan. - Thracia 3, Primus congressus studiorum Thracicorum. Sofia, 107-113.

Lechner, K. 1955 Helener und Barbaren im Weltbild der Byzantiner. München.

Leman-Hartleben, K. 1923 Die antiken Hafenanlagen des Mitelmeeres. Leipzig (Klio. Beiheft 14).

Liddell-Scott-Jones-MKenzie 1996 A Geek-English Lexicon. Henry George Liddell, Robert Scott, Sir Henry Stuart Jones, Roderick McKenzie (with revised supplement). Oxford 1996.

Lorrimer, H. 1950 Homer and the Monuments. London.

Loukopoulou, L.. S. Psoma (ed.) 2008 Thrakika Zetemata I. (Meletemata 58) Athens.

Mardin, Y. 1995 Bosphorus through the Ages. Ankara.

Marquart, J. 1903 Ostteuropeische und Ostasiatische Streifzuge. Leipzig.

Mayhoff, C. 1967 C. Plini Secundi. Naturalis Historiae. Libri XXXVII. 5. Stitgardiae in aedibus b.g. Teubneri 1967², 176-177.

Mcguire, W., D. Griffiths, P. Hancock, I. Stewart. (eds) 2000 The Archaeology of Geological Catastrophes. The Geological Society, London. Special Publication, 171, 2000. За Западна Европа все пак се структурират и сравнително прецизни каталози за периода 394-1259 г.

Mendel, G. 1914 Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines. - Musées imperiaux ottomanes 3, Constantinople.

Mihailov, G. 1970 Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae 1² (Inscriptiones orae Ponti Euxini) Serdicae.

Mihailov, G. 1997 Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae 5 (Inscriptiones, novae, addenda et corrigenda. Serdicae.

Laiou, A. 1972 Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II (1282-1328). Cambridge-Massachusetts.

Migne, PGr - Migne, J.-P. Patrologiae cursus completus. Ser. Graeca.

Migne, Plat - Migne, J.-P. Patrologiae cursus completus. Ser. Latina.

Miller, K. 1916 Itineraria Romana. Romische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana. Mit 317 Kartenskizen und Textbildern. Stuttgard.

Miller, K. 1928 Die Weltkarte des Idrisi (Charta Rogeriana). Stuttgard.

Miller, K. 1962 Die Peutingerische Tafel. Stuttgard.

Motzo, B. 1947 Il Compasso da navegare, opreta italiana della meta del secolo XIII. Caglliari.

Müllerus, C. Prolegomena. Dionysii Byzantii Anaplus Bospori. Lateraculum locorum quae in Anaplo Dionisii commemorantu. – GGM 2. Parisii.

Müllerus, C. Prolegomena de Arriani Nicomedensis Periplo Ponti Euxini. – GGM 1, (ed. Georg Olms Hildesheim), p. CXI-CXV.

Müllerus, C. 1965 Prolegomena de Anonymo Auctore Periplus Ponti Euxini. Anonymi Periplus Ponti Euxini. – GGM 1, (ed. Georg Olms Hildesheim), p. CXV-CXXII.

FGH - Mulerus, C. Fragmenta historicorum graecorum. 1-4. Paris.

GGM - Mulerus, C. Geographi graeci minores. 1-2. Paris.

Jouroukova, J. 1994 Agathopolis - d'apres les donees epigraphiques et numismatiques**. -** In: Studies on settlement life in ancient Thrace. Jambol, 261-265.

Müllerus, C. 1965 Anonymi (vulgo Scymni Chii) Orbis Descriptio. GGM 1, (ed. Georg Olms Hildesheim), p. 224-225.

Nachtergael, G. 1977 Les Galates en Grèce et les Sotèria de Delphes. Bruxelles.

Nicetas Choniata Historia (rec .I. van Dieten). Berolini et Novi Eboraci. 1975.

Nordenskiold, A. 1962 Periplus. An Essay on the Early History of Chrats and Sailing directions. New York,

Oberhummer, E. 1897 Bosporion; Bosporos. – RE 5, coll. 742-757.

Oberhummer, E. 1901 Delkos. – RE 8, coll. 2447.

Oberhumme, E.r 1936 Thynias. – RE 36, coll. 717-718.

Oberhummer, E. 1938 Philea; Phileas. – RE 38, coll. 2131-2132.

Oberhummer, E. 1941 Phineon et Phinopolis. – *RE 39,* coll. 216 et 248.

Oppermann, M. 2004 Die westpontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit (Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes). Langenweißbach.

Orachev, At. 2005 The Blissfull city Achtopol – Agathopolis. Achtopol.

Orachev, At. 2005 Bulgaria in the European Cartographic Concept of the XIX c. Sofia.

Orachev, At., A. Handjiyski 2006 Bulgaria – the land of treasures. Sofia.

Petrova, An. 2005 Die westpontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit. - Archaeologia Bulgarica 9.2, 109-112.

Petzold, C. 1995 Neue Erkentnise zur jung quärteren Entwicklungsgeschichtre der südlichen Schwarzmeerküste. – Kölner Geographische Arbeiten 66, 35-46.

Pick, B. 1898 Die antiken Munzen von Dacien und Moesian. Berlin.

Pick, B., K. Redling 1910 Die antiken Munzen von Dacia und Moesia. Berlin.

Preschlenoff, Chr. 1994 Die Hafen der Westpontischen Städte in der römischen Zeit. – In: Actes du Symposium International Thracia Pontica, Sozopol 1991. Varna, 95-104.

Preisinger, Ant., S. Aslanian, W.-D. Heinitz 2000-2001 Geomorphological Develop of Develoment of the Bay of Sozopol, Bulgaria (Black Sea). – *И*НМ-Варна 36-37, 9-18.

Potter, D. 1990 Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire. Oxford.

Rangelov, B. 2008 The archeoseismology in Bulgaria – Present and Expectation. – In: 31st General Assembly of the European Seismological Commission ESC 2008 Hersonissos, Crete, Greece, 7-12 September 2008, p. 372-379.

Ranuelov, B., A. Bojkova 2008 Archaeoseismology in Bulgaria. - Proc. Conf. Geoarchaeology and Archaelomineralogy, 341-346;

Raynaud-Nguyen, I. 1986 Portolan. - Lexicon zur Geschichte der Kartohraphie von den Anfangen bis zum Ersten Weltkrieges. Band C/2, 617-623.

Robert, L. 1959 Les inscriptions grecques de Bulgaria. - Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes 33, 165–199, 208-236.

Robert 1961: Jeanne et Louis Robert, "Les inscriptions grecques". - *Bulletin Épigraphique* IV, 1961, 187–201, n. 419.

Rostowzew, M. 1910 Studien zur Geschichte des römischeen Kolonatees. Leipzig-Berlin.

Rostovtzeff, M. 1953 Gesellshaft und Wirtschaft im römischen Kaizerreich. 1-2. Heidelberg.

Roos, A. 1928 (ed.) Flavii Ariani quae exstant omnia. Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana. Lipsae.

Rouge, J. 1966 Recherches sur l'organisation du commerce maritime ed Mediterranee sous l'Empire romain. Paris.

Ryan, W., W. Pitman 1999 Noah.s Flood. New York.

Schanz, M. 1920 Geschichte der römischen Literatur. 4.2. München.

Shebalin, N., V. Karnik, D. Hadzievski (Ed.) 1974 Catalogue of Earthquakes of the Balkan Region. UNDP/UNESCO Survey of the Seismicity of the Balkan Region, Part I and Part II. Skopje.

Shopov, V., E. Bozilova, D. Yankova 1992 Biosratigraphy and radiocarbon dataof the Upper Quaternary sediments of the Black Sea. – Geologica Balcanica 22.2, 59-69.

Shorter, Ed. 1971 The Historian and the Computer: A Practical Guide. Englewood Cliffs, NJ.

Seure, G. 1925 Archéologie Thrace. - Revue Archéologique, Deuxième série, 1, 98-130.

Soustal, P. 1991 Tabula imperii Byzantini. 6. (Thrake und Hemimont). Wien.

Southern, P., K. Dixon 1996 The Late Roman Army. London.

Spyroeras, V., A. Avramea, S. Asdrahas 1985 Map and Map-makers of the Aegean. Athens.

Stancomb, W. 2001 Sylloge Nummorum Graecorum 11. The Wiliam Stancomb Collection of Coins from the Black Sea Region. Oxford 2001

Stronk, J. 1986 Wreckage at Salmydessos. - Thracia Pontica 3, 1985, Sofia, 203-215.

Stronk, J. 1991 Conditions for Colonization: Calpes Limen and Salmydessos. - Thracia Pontica 4, 1988, Sofia, 97-108.

Swierenga, R. 1974 Computers and American History: The Impact of the "New" Generation. - Journal of American History 60.4, 1045–1220.

Taşlıklıoğlu, Z. 1961 Rechreches épigraphiques en Thrace et en Chersonèse. - Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 86, 78-80.

Tekin. O., Al. Erol-Özdizbay 2013 Sylloge Nummorum Graecorum Turkey 8. Muğla Museum Volume 1: Caria. Istanbul.

Tekin. O., Al. Erol-Özdizbay 2010 Sylloge Nummorum Graecorum Turkey 4. Ancient Coins from Mysia, Troad and Aeolis in the Collection of Selçuk Tanrıkulu. Istanbul.

Thiriet, F. 1959 La Romanie venitienne au Moyen age. Paris.

Tomaschek, W. 1980 Die alten Thraker. Eine Ethnologische Untersuchung. I.: Uebersicht der Stämme. Wien.

Tomaschek, W. 1887 Zur Kunde der Hämus-Halbinsel 2. Wien.

Tomaschek, W. 1980 Die alten Thraker. Eine Ethnologische Untersuchung. I.: Uebersicht der Stämme. Wien.

Touratsoglou, I. 1986 Nomismatokopia (187 p.Kh. – 286

m.Kh.). – In: Odigos tis ekthesis. Thessaloniki apo ta proistorika mekhri ta khristianika khronia. Athens, 42–44.

Vanneste, K, A. Radulov et all. 2006 Paleoseismologic Investigation of the fault Rupture of the 14 April 1928 Chirpan Earthquake (M 6.8), Southern Bulgaria. – Journal of Geophysical Research 111 (B01303, doi: 1029/2005JB003814), 2006, p. 1-16.

Velkov, V. 1977 Cities en Thrace and Dacia in Late Antiquity. Amsterdam

Velkov, V. 1978 Die Thrakische Stadt BIZYE. – In: Studia in honorem V. Beschevliev. Sofia, 174-181.

Velkov, V. 1980 Roman cities in Bulgaria. Amsterdam.

Velkov, V. 1986 Archäologische Unterwasserforschungen in Bulgarien. - Klio 27, 283-296.

Velkov, V. 1994 Le port de la colonie grecque Agathopolis. - Thracia Pontica 5, 1991, Varna105–112.

Velkov, V., L. Domaradska 1994 Kotis I (383/2-359) et l'emporion de Pistiros en Thrace. – BCH 118, 1-15.

Vlahov, K. 1986 Die Thrakishe Herkunft der Ortsnamen an der Schwarzmeerküste Während und nach der Griechischen Kolonisation. - Thracia Pontica 3, 1985, Sofia, 174-181.

Wolfram, H. 1990 Die Goten. Von Anfangen bis zur-Mitte des sechsten Jahrhunderts. München.

Wolfram, H. 1979 Geschichte der Goten. München.

Wasowicz, Al. 1999 Modèles d'eménagement des colonies Grecques. - In: Territoires des cités Grecques – Actes de la table ronde internationale-Ecole Française d'Athènes 1991 (Bulletin de correspondance hellénique Supplement 34), 245-258.

Weber, E. 1976 Die Tabula Peutingeriana. 1-2. Graz.

Wilamowitz-Moellendorff, U. Fon 1916 Die Ilias und Homer. Berlin (http://www.archive.org/details/dieiliasundhomer00wilauoft).

Zahariade, M., O. Bounegru 1994 Roman Ships on the Lower Danube (1st – 6th centuries). – In: Crossroads in Ancient Shipbuilding. Proceedings of the Sixth International Symposium on Boat and Archaeology. Roskilde 1991. Oxford , 35-41.

Βαφέως, Ευθ. 1948 Ιστορία της Αγαθουπόλεως και βορειοανατολικής Θράκης. Νέα Υόρκη.

Χατζηγεωργίου, Π. 1963 Η Αγαθούπολις της Βορειοανατολικής Θράκης. - *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 29, 337-394.

Κοτζαγεώργη, Ξ. (ed.) 1999 Οι Έλληνες της Βουλγαρίας. Ένα ιστορικό τμήμα του περιφερειακού ελληνισμού. Θεσσαλονίκη.